

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK KİŞİLİĞİ
ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE HİLAL PALTA

İZMİR – 2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK KİŞİLİĞİ
ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE HİLAL PALTA

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKKI KARAŞAHİN

İZMİR – 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hz. İbrahim’in Karizmatik Kişiliği Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23.10.2019

Emine Hilal PALTA

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Emine Hilal Palta ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Ye
Sayı : Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Kanasahin
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen Hz. İbrahim'in Karzematik Kısılığı Üzerine Bir Din Sosyolojik Anlaşımına başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 23/07/2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi tez sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Kanasahin	
Üye	Prof. Dr. Mehmet Bahçekapılı	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Süheyl Ünal	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK KİŞİLİĞİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Emine Hilal PALTA

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

İnsan topluluklarının var oldukları zamandan bu yana tarihin seyrini değiştiren pek çok karizmatik şahsiyetler ortaya çıkmışlardır. Şüphesiz ki bu karizmatik şahsiyetlerin en etkilisi ve ses getireni peygamberler olmuşlardır. Hz. İbrahim de tarihin seyrini değiştiren, sayısı bir hayli fazla olan insan kitlesi üzerinde etkili olan ve hala daha olmaya devam eden bir peygamberdir. Sahip olduğu nitelikler, onu karizma olarak adlandırmamıza neden olmuştur.

Araştırmanın teorik kısmında ilk önce ideal tip kavramından bahsedilmiş ve sonra da otorite tipleri anlatılmıştır. Bu bağlamda geleneksel ve yasal otorite anlatıldıktan sonra karizmatik otoriteye geçilmiş ve karizma, karizmatik otorite, karizmanın rutinleşmesi, karizmanın halefe intikali konularından bahsedilmiştir. Son olarak da birer dini karizmatik tip olan peygamberden, rahipten ve büyücüden bahsedilmiştir.

Araştırmanın uygulama kısmında ise Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes ayetlerinden yola çıkılarak Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din Sosyolojisi, İdeal Tipler, Otorite Tipleri, Karizma, Karizmatik Otorite, Hz. İbrahim

ABSTRACT

Master Thesis

A SOCIOLOGY OF RELIGION RESEARCH ON THE CHARISMATIC PERSONALITY OF ABRAHAM

Emine Hilal PALTA

Izmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

Since the first human communities, there always appeared charismatic persons who changed the course of the history. It is surely beyond doubt that the most influential and effective charismatic persons are the prophets. Prophet Abraham is also the one who changed the course of the history and he was very influential on scores as still he is.

In the theoretical part of this study, firstly concept of ideal type is mentioned and after that authority types are explained. In this context, after explaining the legal and traditional authority; the charismatic authority subject is touched and charisma, the charismatic authority, the routinization charisma and the succession of charisma topics are mentioned. Lastly, as a religious charismatic type, prophets, priests and magicians are mentioned.

In the practical part of the study, the charismatic features of Prophet Abraham are handled to be identified based on the verses of the Koran and the Bible.

Key words: Sociology of Religion, Ideal Types, Authority Types, Charisma, Charismatic Authority, Prophet Abraham

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SINAV TUTANAĞIIII
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
a. Tezin Konusu ve Problemi	1
b. Tezin Amacı	4
c. Tezin Önemi	5
d. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları.....	6
e. Tezin Yöntemi	7

BİRİNCİ BÖLÜM

OTORİTE TİPLERİ, KARİZMA ve DİNİ KARİZMA

1. İDEAL TİPLER	10
1.1. Sosyal Eylem Tipleri	12
2. OTORİTE TİPLERİ.....	14
2.1. Geleneksel Otorite	17

2.2. Yasal Otorite.....	21
2.3. Karizmatik Otorite.....	24
2.3.1. Karizma ve Karizmatik Otorite.....	25
2.3.2 Karizmanın Rutinleşmesi.....	32
2.3.3. Karizmanın Halefe İntikali	37
3. DİNİ KARİZMA TİPLERİ.....	39
3.1. Peygamber	39
3.2. Rahip	44
3.3. Büyücü.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM'İN HAYATI ve İBRAHİMİ DİNLERDEKİ KONUMU

1. HZ. İBRAHİM.....	49
1.1. Soyu ve Nesebi	49
1.2. Doğum Tarihi ve Yeri	50
1.3. İbrahim İsmi ve Anlamı	51
1.4. Eşleri ve Çocukları	52
1.5. Peygamberliği.....	56
1. 6. Hicretleri.....	59
1.7. Mucizeleri.....	61
1.8. Vefatı	65
2. ÜÇ BÜYÜK DİNDE HZ. İBRAHİM'İN YERİ VE ÖNEMİ	66
2.1 İslam Açısından Hz. İbrahim.....	67
2.2 Yahudilik Açısından Hz. İbrahim.....	70
2.3. Hıristiyanlık Açısından Hz. İbrahim	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ

1. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ	75
1. 1. Allah Tarafından Peygamber Olarak Seçilme	75
1.2. Hikmet Sahibi Olma	78
1.3. Allah'a İtaat ve Bağlılık	82
1. 4. Bilgelik	84
1.5. Soyunun Seçilmiş Olması	86
1.6. Akılcılık	88
1.7. Aykırılık ve Sıra dışılık	92
1.8. Kabe'yi Temellerinden Yükseltme	97
1.9. Güzel Örneklik	98
1.10. Merhametli Olma	100
1.11. Misafirperverlik	102
1.12. Dürüstlük ve Sözünde Durma	103
1.13. Cesaret	104
1.14. Neslini Düşünme ve Kaygılanma	106
1.15. Allah'ın Dostu Olması	108
1.16. İlahi Bağış Yetenekler ve Mucizeler	109
1.17. Vizyon Sahibi Olma	111
2. KİTAB-I MUKADDES'E GÖRE HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ	112
2.1. Tanrı Tarafından Seçilme	114
2.2. Ortak Ata ve Soyuyla Beraber Mübarek Kılınma	116
2.3. İtaat ve Bağlılık	119
2.4. Vizyon Sahibi Olma	121
2.5. Mucize Verilmesi	123

2.6. Merhamet Sahibi Olma	124
2.7. Cesaret	125
2.8. Cömertlik.....	126
2.9. Barışçı Olma.....	127
2.10. Mütevazilik.....	128
2.11. Tanrının Rızası İçin Çalışma	130
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	141

KISALTMALAR

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren

C. : Cilt

DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

vd. : Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Çalışmamızın ana temasını karizmatik bir şahsiyet olarak Hz. İbrahim'in Din Sosyolojisi perspektifinden incelenmesi oluşturmaktadır. Bir kişinin karizma olarak kabul edilmesinde rol oynayan en etkili unsurlar tanınma, kabul, itaat ve takiptir. Bu anlamda Hz. İbrahim gerek kendi döneminde gerekse günümüzde muhatapları tarafından tanınmış ve onların itaatini elde etmiştir. Onun takipçilerinin sayısı, o hayattayken pek fazla olmasa da vefatından sonra bir hayli artmıştır. Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri üzerinde yapacağımız bu çalışma, karizma, karizmatik kişi ve karizmatik bir tip olarak peygamber konusu üzerinde çalışacak olan din sosyologları için bir örnek niteliğinde olacaktır. Çalışmamız giriş, üç ana bölüm ve sonuç olarak üç kısımdan oluşmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu ve problemi, amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları ile yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde ise teorik altyapı kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın teorik çerçevesinde Max Weber'in ideal tip, sosyal eylem tipleri, otorite tipleri ve özellikle karizmatik otorite kuramsal yaklaşımından hareket edilmiştir.

Weber, otorite tipi olarak üç tip belirlemiştir. Bu nedenle ilk olarak geleneksel otorite ve yasal otorite açıklanmış ve ardından da karizmatik otoriteye geçilmiştir. Karizma kavramı tanımlanmış ve karizmatik otoritenin mahiyeti anlatılmıştır. Daha sonra da karizmanın rutinleşmesi ile karizmanın halefe intikalinden ve dini karizmatik tiplerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise çalışmamızın temel konusu olan Hz. İbrahim'in hayat hikayesi sosyolojik olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak soyu, nesebi, doğum yeri, tarihi, isminin anlamı ve eşleri ile çocukları hakkındaki tarihsel veriler ve anlatılar verilmiştir. Daha sonra yaptığı göçler üzerinde durulmuş ve karizmatik bir şahsiyet olan peygamberler için karizmalarını kanıtlamak adına önemli bir işaret olan mucizelerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde son olarak

Hız. İbrahim'in üç büyük dinde sahip olduğu konumuna bakılmış ve ona atfedilen önem ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölüm, kendi içerisinde iki kısma ayrılmaktadır ki bu iki kısımda Hz. İbrahim'i karizma olarak adlandırmamıza yol açan nitelikler üzerinde durulmuştur. İlk kısımda Kuranı Kerim'de geçen Hz. İbrahim ile ilgili ayetlerin, sosyolojik olarak anlaşılması ve yorumlanması denenmiştir. Bu bağlamda Weber'in karizma kuramı kapsamında Kuran-ı Kerim'de anlatılan Hz. İbrahim örneği çözümlenerek onun karizmatik nitelikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci kısımda ise Ahd-i Atik ile Ahd-i Cedid'de geçen anlatılardan yararlanılarak Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri sosyolojik olarak analiz edilmiştir.

Sonuç kısmında Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri sosyolojik olarak analiz edilmiş ve Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes'te geçen karizmatik nitelikleri karşılaştırılmıştır.

Çalışmam sırasında desteğini benden esirgemeyen ve bana zaman ayıran hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Karaşahin'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamı yürüttüğüm zaman diliminde ve tüm hayatım boyunca benden maddi manevi hiçbir desteklerini esirgemeyen ve hep yanımda olan babam Mehmet Ali Palta'ya ve annem Cennet Palta'ya da gönülden bir teşekkür borç bilirim.

Emine Hilal PALTA

2019 - İzmir

GİRİŞ

a. Tezin Konusu ve Problemi

Din ve birey arasındaki ilişki din sosyolojisinin temel konularından birisidir ve bu konu üzerine sosyologlar fazlaca eğilmişlerdir. Bir kısım insanların dini ferdi bir olay olarak algılamaları ve dinin toplumsal yönünü göz ardı etmelerinden dolayı bazı sosyologlar dinin toplumsal yönüne vurgu yapmışlardır. Hatta bir kısım sosyologlar bu vurguda aşırıya kaçarak dini sadece toplumsal bir olgu olarak algılamışlardır. Bununla birlikte Max Weber ve onun takipçisi olan sosyologlar, dinin aşırı toplumsallaştırılmasını ve aşırı bireyselleştirilmesini doğru görmeyerek orta yolu bulmaya çalışmışlardır. Nitekim din, psikolojik bir yönü olması ile bireyi ilgilendirdiği gibi toplumsal bir yönünün olmasıyla da toplumu ilgilendirmektedir. Dini toplumsal bir olgu olarak ele alan bilim ise din sosyolojisidir.¹ Biz bu çalışmamızda Weber'in ve onun takipçisi olan Wach'ın kuramsal çalışmalarına başvurduk ve din-birey etkileşimi bağlamında karizma kavramını temel aldık.²

Günümüze kadar sosyolojik olarak karizma ve karizmatik otorite kavramları üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Siyasi, ruhani, askeri anlamda lider konumunda olan pek çok karizmatik kişi ele alınmış, onlarla ilgili pek çok durum mercek altına yatırılmıştır. Bu çalışmaların kimisinde yalnızca karizma ve karizmatik otorite kavramları ele alınarak ne anlama geldikleri ve mahiyetlerinin neler olduğu sosyolojik açıdan açıklanmaya çalışılmıştır. Buna örnek olarak William Friedland'ın "*For a Sociological Concept of Charisma*"³ isimli çalışması verilebilir. Diğerlerinde ise karizma ve karizmatik otorite kavramları bağlamında teorik çerçeve kurulduktan sonra belli karizmatik kişiler üzerinden çalışma yürütülmüştür. Yasin Aktay'ın

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 227-228.

² Hakkı Kardeş, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat: Gördes Örneği*, Ankara: Birleşik, 2007, s. 7.

³ William H. Friedland, "For a Sociological Concept of Charisma", *Social Forces*, Cilt 43, Sayı 1, (Ekim 1964), s. 18-26.

“*Karizma Zamanları*”⁴ kitabı ile A. Vahap Kaya’nın “*Toplumsal Değişme Açısından Karizmanın Şiddeti: Atatürk, Hitler, Humeyni*”⁵ isimli kitabı bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ayrıca karizma ve karizmatik liderler hakkında yazılmış pek çok tez de bulunmaktadır.⁶ Nitekim bizim tezimiz de bu çalışmaların bir parçasını oluşturmaktadır.

Peygamber konusu da çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalar genellikle ilahiyat alanında yapılan çalışmalardır. Bu tarz çalışmalarda çoğunlukla peygamberlerin hayatları anlatılmaktadır. Nitekim İbn Kesir’in “*Peygamberler Tarihi*”⁷ kitabı ile Taberi’nin “*Tarih*”i⁸ de bu çalışmaların en eski örneklerindedir. Ayrıca peygamberlerin belirli özellikleri üzerinde durularak yapılan daha spesifik çalışmalar da vardır. Bunların yanı sıra peygamber konusu üzerine sosyolojik çalışmalar da yapılmıştır. Metin Doğan’ın “*Kur’an’da Peygamber- Toplum İlişkisi*”⁹ isimli tez çalışması buna örnek olarak verilebilir.

Aynı şekilde Hz. İbrahim üzerine de pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan kimisi kitap içi bir bölüm şeklinde ele alınmışken kimisi de müstakil eserler halinde kaleme alınmıştır. Örneğin Taberi ve İbn Esir gibi önemli İslam tarihi araştırmacıları eserlerinde Hz. İbrahim’in hayatına yer vermişlerdir.¹⁰ Günümüzde de hala Hz. İbrahim üzerine çalışmalar devam etmektedir. Şaban Kuzgun’un “*İslam*

⁴ Yasin Aktay, *Karizma Zamanları*, İstanbul: Timaş, 2011.

⁵ A. Vahap Kaya, *Toplumsal Değişme Açısından Karizmanın Şiddeti: Atatürk, Hitler, Humeyni*, Ankara: Sis, 1998.

⁶ Bkz. Ayşe Amine Tuğ Kızıltoprak, *Türk Siyasetinde Karizmatik Liderlik ve Recep Tayyip Erdoğan*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2018; Mustafa Mencütekin, *Karizmanın Görsel Sunumu: Gandhi, Atatürk, Musa ve Hitler Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2005; Nimet Yılmaz, *Hiz. Aişe’nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri (Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1998; Yasemen Najeh Edel Abu Tarbush, *Küreselleşen Dünyada Weberyen Bağlamda Karizmatik Lider Örneği: Arap Baharı Süresinde Kaddafi*, Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli, 2018; Nazım Karadağ, *Yunus Emre’nin Karizmatik Şahsiyetinde Din ve Toplum Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya, 2016; Yakup Keskin, *Türk Siyasal Hayatında Bir Karizmatik Lider Örneği: Turgut Özal*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2002.

⁷ İbn Kesir, *Peygamberler Tarihi*, (Çev.: Hanifi Akın), İstanbul: Çelik, 2019.

⁸ Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, I, Konya: Can, 1973.

⁹ Metin Doğan, *Kur’an’da Peygamber-Toplum İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1998.

¹⁰ Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberi Tercümesi*; İbnü’l Esir, *İslam Tarihi*, (çev. Abdullah Köşe), I, İstanbul: Bahar, 1989.

*Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*¹¹ isimli kitabı buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca Hz. İbrahim hakkında sempozyumlar da düzenlenmiştir. Nitekim 17-18 Ekim 1997 yılında Şanlıurfa’da Hz. İbrahim’i konu alan I. Hz. İbrahim Sempozyumu düzenlenmiş ve sempozyumda birçok araştırmacı Hz. İbrahim hakkında çeşitli bildirimler sunmuşlardır. Bunlara ek olarak tefsir,¹² hadis,¹³ kelam,¹⁴ İslam tarihi ve sanatları,¹⁵ din psikolojisi,¹⁶ dinler tarihi,¹⁷ alanlarında da Hz. İbrahim ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Hz. İbrahim, din sosyolojisi alanında da ele alınıp çalışılmıştır.¹⁸ Ancak onun karizmatik otoritesi ve karizmatik kişiliğinin din sosyolojisi açısından analizi yönünde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İbrahim Peygamber’in karizmatik yönlerinin araştırılması ise önemli bir husustur. Bundan dolayı tezimizin konusunu karizmatik bir tip olarak Hz. İbrahim ve onun sosyolojik olarak hayat hikayesinin Weberyen karizmatik otorite kuramı bağlamında araştırılması ve ortaya konulması oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, İslam’ın yanı sıra dünyadaki diğer iki büyük din olan Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da merkezi bir öneme sahip olan Hz. İbrahim’in karizmatik kişiliğinin din sosyolojisi açısından analizi problemi çözümlenecektir. Bu temel problemle birlikte çalışmada, “Karizma ve karizmatik lider nedir?” “Karizmatik liderin özellikleri nelerdir?” “Karizmatik bir tip olarak peygamber kimdir ve nitelikleri nelerdir?”, “Hz. İbrahim’i karizmatik yapan nitelikleri nelerdir?”, “İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık hangi açılardan Hz. İbrahim’i karizmatik olarak nitelememize neden olmuşlardır?” “Ku’an-ı Kerim ile Kitab-ı

¹¹ Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

¹² Mehmet Mübarek Çelik, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Hz. İbrahim*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1998.

¹³ Veysel Özdemir, *Hz. İbrahim ile İlgili Rivayetler*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ, 2002.

¹⁴ İhsan Uçar, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Akıl-İman İlişkisi: Hz. İbrahim Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale, 2017.

¹⁵ Mustafa Kurul, *İslam Resim Sanatında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta, 2007.

¹⁶ Tarık Karaçobanoğlu, *Kur’an-ı Kerim Işığında Hz. İbrahim’in Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir, 2017.

¹⁷ Mehmet Vehbi Arvas, *Tevrat’ta ve Kur’an’da Hz. İbrahim*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van, 2009.

¹⁸ Esra Kesgin, *Hz. İbrahim’de Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2013.

Mukaddes'te geçen Hz. İbrahim anlatıları arasında fark var mıdır, varsa nelerdir?" şeklindeki alt problemlere de yanıt aranmıştır.

Sonuç olarak araştırmanın problemi, sosyolojik olarak İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri şeklinde sınırlandırılmıştır. Bu başlıklarımlar yapılırken de dinler arasında herhangi bir karşılaştırma yapmak veya etki-tepki durumunun varlığını araştırmak amaçlanmadığı için başlıkların sırasında herhangi bir öncelemeye gidilmemiştir. Dinler arasındaki Hz. İbrahim'in karizmasına yönelik benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmamızda "Hz. İbrahim'in karizmatik nitelikleri nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

b. Tezin Amacı

İnsanı diğer varlıklardan ayıran yegane özelliği, düşünebilmesidir. İnsan, düşünen bir varlık olduğu gibi inanan bir varlıktır da. İnanan insan, kendi üstünde kutsal bir varlık olduğuna iman eder. Bu süreçten sonra da insan, artık o kutsal varlığın kuludur. Böylece din, Tanrı-kul arasındaki etkileşimin dışı yansıyan tezahürü olur. Tanrı merkezli bir düşünce yapısı, insanların tutum ve davranışları ile toplumsal olay ve olguları etkiler. Bu şekilde din, Tanrı-insan ilişkisi olmaktan çıkıp da insan-insan ilişkisi haline geldiğinde sosyolojik bir olgu olur.¹⁹

Din sosyolojisi, sosyolojik bir olgu haline gelen dini ve dinin toplum üzerindeki etkilerini inceler. Bunu yaparken de din sosyolojisi Weber'e göre, dinin özünü değil din ve dini inançların ortaya çıkardıkları davranışları incelemelidir. Yani, bir araştırma yapılırken din sosyolojisinin amacı, dinin, dini inanç ve değerlerin doğruluğu ve gerçekliği hakkında konuşmak olmamalıdır. Din sosyolojisi, dini davranışları veya dinden kaynaklanan toplumsal davranışları incelemelidir.²⁰

Biz bu çalışmada Weberyen geleneğe bağlı kalarak karizma ve karizmatik otorite olguları üzerinde teorik çerçeveyi kurmayı ve bu çerçeve temelinde Hz. İbrahim'in karizmatik yönlerini belirlemeyi amaçladık. Nitekim Hz. İbrahim, sahip

¹⁹ Zeki Arslantürk ve M. Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca, 2014, s. 150-151.

²⁰ Kardeşin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat*, s. 7.

olduğu nitelikler ve özellikler sayesinde farklı bir öneme sahiptir. O, gerek bir peygamber olması ve hatta peygamberlerin atası olarak nitelenmesi ve gerekse lütf-u ilahi tarafından bağışlanan yetenek ve niteliklere sahip olması bakımından üzerinde araştırma ve inceleme yapılması gereken bir karakterdir. Ayrıca İbrahimî dinler olarak kendi ismine nispetle anılan dinler açısından ifade ettiği anlam ve kutsal kitaplarında kapladığı yer de bizi buna itmektedir.

Bu bağlamda tezimizin amacı, Hz. İbrahim gibi dünya çapında etkili olmuş bir peygamberin karizmatik kişiliğini, liderliğini ve otoritesini din sosyolojisi açısından araştırmak ve tanımlamaktır. Böylelikle, Hz. İbrahim'in hayat hikayesinin sosyolojik olarak analiz edilmesi ve ana tema olarak da onun karizmasının niteliklerinin tasnif ve sınıflandırılması hedeflenmiştir. Bu sayede de din sosyolojisi alanına katkı sağlamak ve alanında örnek bir çalışma ortaya koymak amaçlanmaktadır.

c. Tezin Önemi

Din, toplumun kutsal ile olan ilişkilerini düzenlemenin yanı sıra değerlerin, toplumsal ilişkilerin ve kurallar bütünüünün de şekillenmesinde etkilidir.²¹ Din, ortaya çıktığı toplum üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakır. Önemli değişim ve dönüşümlere yol açar. Bu değişim ve dönüşümler sayesinde toplum artık eskisi gibi olmaz. Dinin bu şekilde toplumu etkilemesinin pek çok nedeni vardır. Ancak bu etkenler içerisinde en önemli etkenlerden birisi karizmaya sahip olan peygamberlerdir. Peygamberler, belli bir amaç doğrultusunda kutsal varlık tarafından gönderilirler. Gönderiliş amaçlarına bağlı olarak hareket ederler ve toplumun bozuk olan yapılarını değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışırlar.

Hz. İbrahim de karizmaya sahip bir peygamber olarak toplum üzerinde etkili olmuş ve yerleşik düzeni değiştirmeye çalışmıştır. Toplumun bozulmuş olan düşünce ve inanç yapısına karşı çıkmış ve doğru bir inancın ve düzenin nasıl olması gerektiğini topluma anlatmıştır. Ayrıca toplumun bireyelerine bazı sorumluluklar da

²¹ Karaşahin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat*, s. 8.

yüklemiştir. Nitekim Hz. İbrahim, peygamber olarak gönderildiğinde topluma yönelik bazı emir ve yasakları da beraberinde getirmiştir.

Peygamberlere iman eden ve onların karizmasını meşru kabul eden bir grup ortaya çıkmaya başladığında da karizmatik otoritenin temelleri atılmaya başlanmış demektir. Karizma sahibi peygamber, takipçileri tarafından meşru kabul edilir ve onun getirdiği din, takipçileri için yegane gerçek olur. Peygamberin Tanrı ile özel bir bağının olduğu kabul edilir ve onun Tanrı bağıışı yeteneklerle donatılmış olduğuna inanılır. O andan itibaren de peygamber, toplum içerisinde önemli bir değişim unsuru olur. Hz. İbrahim, peygamber olduğu süreçte çeşitli mucizeler göstermiş, her şeye rağmen davasında sebatını sürdürmüştür.

Bu bağlamda bizim çalışmamız karizma, karizmatik otorite ve dinî karizmatik bir tip olarak peygamberlik bağlamında Hz. İbrahim'i ele almaktadır. Böylece bu çalışmanın karizma ve peygamberlik üzerine çalışma yapacaklara bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, Hz. İbrahim'i karizmatik bir şahsiyet olarak ele alıp inceleyen tek çalışma olması nedeniyle sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarına da önemli katkıları olacağına inanılmaktadır.

d. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmamız, kuramsal olarak Weberyen ve neo-Weberyen karizmatik otorite kuramı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Weber'in, Weberyen ve neo-Weberyen sosyologların ideal tipler, otorite tipleri ve karizma, karizmatik otorite, karizmatik tipler gibi kuramsal yaklaşımları teorik kapsam dahilinde ele alınmıştır. Bunun nedeni ise bu kuramın Hz. İbrahim gibi peygamberlerin ve karizmatik dinî liderlerin sosyolojik olarak analizi için daha elverişli ve daha uygun olduğunun varsayılmasıdır.

İbrahimî dinlerin kurucusu olarak kabul edilen Hz. İbrahim'in hayat hikayesi, bu dinlerin kutsal kitaplarında da kendine yer bulmaktadır. Bu çalışmanın kapsamına, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlığın kutsal kitaplarında geçen ayetler dahil edilirken hadis literatürü veya Talmud gibi kutsal kitap dışı dini kaynaklar çalışmaya

dahil edilmemiştir. Ayrıca yapılan araştırmalarda, Hz. İbrahim'in sosyolojik olarak karizmatik yönünü ortaya koyan eserler kapsam dahiline alınırken, sosyolojik olmayan kısımlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Böylelikle tek bir kuramdan hareketle Hz. İbrahim, sosyolojik olarak anlaşılma ve anlatılmaya çalışılmıştır. Yani tezimizin konusu, üç İbrahimî dine göre karizmatik bir tip olarak Hz. İbrahim'in din sosyolojisi açısından analizi şeklinde sınırlandırılmıştır.

e. Tezin Yöntemi

Sosyoloji bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı zamandan bu yana metodoloji konusundaki tartışmalar da devam etmektedir. Bu durum, sosyolojinin bir alt disiplini olan din sosyolojisi için de söz konusudur. Ancak, şurası bir gerçektir ki yapılan her araştırmadan, bilimsel olarak bir sonuç elde edilebilmesi için araştırma, bilimsel bir yöntemle dayanmak zorundadır.²² Metot, *“araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve (mümkün olduğu hallerde) bu ilişkilerin temelinde yer alan soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelir.”*²³

Bilimsel bir yöntemle ihtiyaç duyan din sosyolojisi, hem kuramsal hem de uygulama yönü olan bir bilimdir. Bizim tezimiz kuramsal açıdan Weberyan ve neo-Weberyan din sosyolojisi yaklaşımından, uygulamalı olarak ise Weberyan ideal tipler ve otorite tipleri kuramsal yaklaşımlarının Hz. İbrahim örneğinde incelenmesinden oluşmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızda hem kuramsal hem de uygulamalı din sosyolojisi olarak Weberyan ve neo-Weberyan sosyolojinin şemsiyesi altında kalınmaya çalışılmıştır.

Tezimizin problemine ve amacına uygun olarak verileri toplamada dolaylı gözlem tekniği kullanılmıştır. Öyle ki din sosyolojisi, yalnızca güncel dini hayatla ve olaylarla ilgilenmez. Geçmişe ait dini yaşayış şekilleri, tarihe mal olan toplumların

²² Karaşahin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat*, s. 13.

²³ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995, s. 47.

dini tezahürleri de din sosyolojisi açısından önemlidir ve incelenmesi gereken konulardandır. Dolaylı gözlem de konusu geçmişe dayanan bir betimleme işlemidir ve bize geçmişe ait belgeler, kişiler ve toplumlar üzerinde inceleme yapma imkanı vermektedir. Tezimizin konusu olan Hz. İbrahim ve Hz. İbrahim'in içinde yaşadığı toplumu araştırmak için de dolaylı gözlem yöntemine başvurmak şart olmuştur. Bunun için öncelikle kaynak ve belgeler taranmış, konumuzu ilgilendiren bilgi ve buluntular elde edilmiştir. Daha sonra da bulunan bilgi ve buluntular değerlendirilmiştir.²⁴

Dolaylı gözlem tekniğinin önemli bir veri toplama türü olan kaynak tarama, ilk elden kaynakları teşkil eden kaynakların taranması şeklinde uygulanmıştır. Bunun için ilk önce Weber'in ve Weberyen kuramın takipçileri olan sosyologların kitapları taranmış ve konumuzla ilgili olan kısımlar çalışmaya dahil edilmiştir. Daha sonra da Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes ayetleri taranmış, Hz. İbrahim ile ilgili olan hususlar bir araya toplanmıştır. Ayetler çıkarıldıktan sonra da benzer olan veya aynı konudan bahseden ayetler belli başlıklar altında toplanarak gruplandırma yapılmıştır. Ayrıca İslam tarihi, dinler tarihi ve tefsir eserleri, din sosyolojisi merkezli bir Hz. İbrahim anlayışı ortaya çıkarmak için tezin kapsamına dahil edilmiştir. Ancak burada belirtmelidir ki bu eserlerde yer alan Hz. İbrahim anlatısının sosyolojik kısımları kapsama dahil edilirken sosyolojik olmayan kısımlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırmamız sırasında verilerin toplanmasında tarihi karşılaştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Tarihi karşılaştırma, karşılaştırmalı dinler tarihi, dinler tarihi ve din bilimlerinin verilerinin toplanarak din sosyolojisi açısından ele alınması ve karşılaştırılması demektir.²⁵ Tezimizde tarihi karşılaştırmalar yapılırken Hz. İbrahim ile ilgili metinler taranmıştır. Zira tarihi karşılaştırma yöntemi, genelde belgelere dayanan bir yöntemdir.²⁶ Tarihsel karşılaştırma tekniği vasıtasıyla Hz. İbrahim'in karizmatik kişiliğine yönelik elde edilen bulguların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu sayede, tarihi karizmatik bir kişilik olan Hz. İbrahim üzerinde etraflı bir çalışma yapılabilmiştir.

²⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 80-81.

²⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 85.

²⁶ Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*, s. 62.

Ayrıca çalışmamızda Weberyana sosyolojiye uygun olarak anlama yöntemine başvurulmuştur. Çünkü din sosyolojisi, olması gerekeni değil olanı araştıran bir bilimdir.²⁷ Weberyana anlamda anlama, iki şekilde gerçekleşebilir. Anlama ilk olarak doğrudan gözleme dayanabilir. Burada yapılan gözlem işlemi belli bir eylemin öznel anlamını içerir. Bu, eylemlerin, söylemlerin ve fikirlerin doğrudan rasyonel olarak anlaşılmasıdır. İkinci anlama türü de aktörün eyleme yüklediği anlamı, eyleme veya söyleme dönüştürdüğü zaman güdü bakımından anlamaktır.²⁸ Yani ikinci tür anlama, aktörün niyetlerini ve amaçlarını bilerek eylemleri ve söylemleri anlamaktır. Bu nedenle ikinci anlama türü, çalışmamız için temel metod olarak belirlediğimiz anlama türüdür.

Geçmişe dönük anlama işlemi yapmaya çalışıldığında da aktörün amaçları ve niyetleri baz alınmalıdır. Metinleri, kültürleri ve tarihsel dönemleri, aralarında bağlantılar olan birer anlam veya kavram sistemleri olarak anlamak gerekir. Bu da ancak içeriden bir bakışla ve olay ve olguların kendi terimleri içinde anlamaya çalışarak sağlanabilir.²⁹ Bu nedenle de dışarıdan taraflı bir gözle bakıp yorumlamak yerine, konunun içinde yer alan veya konuyla alakalı olan kaynakların ve kişilerin kendi tanımlamaları, açıklamaları ve yorumlamaları esas alınmış, olaya mümkün olduğunca aktörün gözünden bakılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada veri toplama teknikleri olarak kaynak tarama, tarihsel karşılaştırma, dolaylı gözlem ve anlama teknikleri kullanılmıştır. Bu yöntemler kullanılırken özellikle anlama yöntemine bağlı kalınmaya çalışılmış, kaynak tarama ve tarihsel karşılaştırma yapılırken de konu dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir.

²⁷ Kardeşin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat*, s. 15.

²⁸ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, (çev. Latif Boyacı), C.1, İstanbul: Yarı, 2012, s. 16.

²⁹ Fritz Ringer, *Weber'in Metodolojisi: Kültür Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Birleşimi*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara: Doğu Batı, 2014, s. 8.

BİRİNCİ BÖLÜM

OTORİTE TİPLERİ, KARİZMA ve DİNİ KARİZMA

1. İDEAL TİPLER

İdeal tip kavramı Weber sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü genelleştirici bir bilim olan sosyoloji, kavramlarını inşa ederken kapsayıcı olmak zorundadır. Bu da kavramların, ideal bir kapsayıcılığa sahip olmasını gerektirir.³⁰ İdeal tip terimi “*gerçekliğin belli öğelerinin mantuksal tutarlılığa sahip bir kavram olarak soyutta inşası*”³¹ anlamındadır. Öncelikle söylenmelidir ki dilimizde kullanılan anlamda ideal ile burada kullanılan terminolojik anlamda ideal birbirinden farklıdır. Türkçede ideal denildiğinde genellikle bir şeyin en iyisi, en uygun olanı, model olanı anlaşılmalıdır. Ancak sosyolojik bir kavram olarak ideal tip bu anlamdan tamamen farklıdır. Hatta bu yüzden Weber’in, zaman zaman ideal kavramı yerine “salt (rein)” kavramını kullanmayı tercih ettiği de olmuştur.³² Zira analitik amaçlarla bakıldığında, dini liderler için ideal tip inşası yapılabildiği gibi fuhuş tipleri için de ideal tipler zihni olarak inşa edilebilir. İdeal tip kavramı içerisinde herhangi bir yüceltme barındırmaz.

Her ne kadar ideal tip kavramı Max Weber ile özdeşleştirilmiş olsa da ideal tip kavramını icat eden kişi Weber değildir. Bu kavram daha önceleri eski ekonomi kuramcıları tarafından oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Ancak burada Weber’i öne çıkaran nokta ise ideal tipi sosyolojik manada anlamlandırması ve geliştirmesidir.³³ O, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli meşhur eserinde ilk kez bu kavramı

³⁰ Doğan Özlem, *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Ara, 1990, s. 111.

³¹ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 113.

³² Özlem, *Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, s. 114.

³³ Hans Freyer, *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, (çev. Tahir Çağatay), Ankara: Doğu Batı, 2015, s. 172.

sosyolojik bağlamda kullanmıştır.³⁴ Weber ile özdeşleşen müstakil bir ideal tip kavramının ortaya çıkması da bu şekilde gerçekleşmiştir.

İdeal tipler sayesinde Weber, toplumun bağlı bulunduğu ve belirli ilkeleri olan düzenlilikleri anlamak istemiştir. Düzenli şekilde gelişen olayların nedenselliğini anlayabilmek için de karşılaştırılabilir durumları anlamak gerekir. Weber, belirli bir tarihsel durumu inşa ederken ideal tipleri kullanır. Karşılaştırma yapması gereken incelemelerinde aynı ideal tip kavramsallaştırmalarından yararlanır.³⁵ Çünkü sosyolojide teorik çözümlene yapmak, ancak ideal tipler açısından mümkündür. Yine aynı şekilde ideal tipler sayesinde kavramlar ve durumlar arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Bu sayede daha eski şartlar ile modern koşullar arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların nedenleri kavranabilir.³⁶

Bu nedenle de ideal birer kavram olan karizmatik otorite ve benzeri yapıları anlayabilmek için öncelikle ideal tip kavramını bilmek gerekir. Öyle ki Weber, ideal tip kavramını, olayların açıklanması ve araştırmanın yapılabilmesi için zorunlu olarak görmektedir. İdeal tipler, araştırma yapılırken varsayımların hazırlanmasına yardım etmesi, varsayımların yolunu açması ve açıklama düzeyinde de anlam birliğini sağlaması bakımından kavramsal bir bilgi aracı olarak düşünülmüştür.³⁷

İdeal tip kavramı ile Weber, o anda mevcut olan veya daha önceden bu yana var olmuş olguların bir ortalamasını veya yaygınlığını anlatmak istemez. Onun kastettiği asıl mana, bir olgunun diğerlerinden ayrılan temel niteliklerini belirleyerek sadece o olguya has bir tipolojinin ortaya çıkmasını sağlamaktır.³⁸ Yani ideal tip, bir olgunun tüm örneklerindeki benzer olan ama diğerlerinden farklı olan özelliklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan zihni bir inşadır. Bu şekilde o olguya ait belirli nitelikler bir araya getirilerek ideal tipler oluşturulur. Burada önemli olan olguların, başkalarından farklı ama kendi içinde benzer özellikleri barındırması ve nevi şahsına münhasır olmasıdır. Ayrıca ideal tipler, ne kadar çok sınırları belli ve kesin biçimde

³⁴ İsa Kuyucuoğlu, *Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu*, Ankara: Eski Yeni, 2012, s.159.

³⁵ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 115.

³⁶ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.:1, s. 24, 128.

³⁷ Mesut Gülmez, "Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı", *Amme İdare Dergisi*, I, 8 (Mart 1975), s. 52.

³⁸ Patrick Baert, *Sosyal Bilimler Felsefesi (Pragmatizme Doğru)*, (çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Küre, 2013, s. 72.

kurgulanırsa ve dolayısıyla ne kadar çok zihinsel ve kurgusal olarak inşa edilirse o oranda iyi bir şekilde terminolojiyi, varsayımları ve sınıflandırmaları formüle eder.³⁹

Raymond Aron'un da belirttiği gibi ideal tip, anlama kavramına bağlıdır. Bunun nedeni ise her ideal tipin ya olayların peşi sıra gelişine ya da tarihsel bir bütüne özgü anlaşılır ilişkilerin örgütlenmesine bağlı olmasıdır.⁴⁰ Weber, ideal tipleri bir amaç olarak değil araç olarak görmüştür. Ona göre ideal tipler, dünyayı anlamak için kullanılan analitik ya da kavramsal modellerdir.⁴¹ Weber için ideal tipler, dünya tarihindeki betimleyici verileri karşılaştırmalı olarak ele almak ve çözümlemek için kullanılacak olan düşünsel yani zihni araçlardır.⁴² Bu anlamda ideal tiplere, bazı kuram ve hipotezlere ulaşmada kullanılacak ilk rehberler olarak bakılabilir.⁴³

Weber, ideal tiplere ulaşmanın üç yolunu belirlemiştir. Bunlardan ilki, batı şehirlerinin ve kapitalizmin örnek olduğu tarihsel örneklerin ideal tipleridir. Bu durumda bu tür ideal tipler genel ve benzersiz bir realitenin yeniden kuruluşudur. Genel olmasının sebebi, ekonomik bir rejimin tamamının kapitalizm terimiyle tanımlanması; benzersiz olmasının sebebi de Weber'in kendi tanımladığı şekliyle kapitalizmin sadece modern batı şehirlerinde ortaya çıkmasıdır. İkinci ideal tip türü ise pek çok durumda karşılaşılan tarihsel gerçeğin soyut unsurlarını gösteren ideal tiplerdir. Buna örnek olarak bürokrasi verilebilir. İdeal tiplerin üçüncüsü ise özel bir niteliğe ait davranış biçimlerinin akılcı bir şekilde yeniden kurulması ile oluşturulur.⁴⁴ Bunun örneği de sosyal eylem tipleridir.

1.1. Sosyal Eylem Tipleri

Sosyal eylem, Weber için sosyolojinin temel taşlarından birisidir. Bireyin eylemleri, bu eylemine verdiği anlamlar bağlamında anlaşılabilir. Onun eylemlerini sosyal eylem kılan ise aktörün kendi davranışını anlamlı bir şekilde başkalarına

³⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.:1, s. 129.

⁴⁰ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (çev. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Kırmızı, 2014, s. 368.

⁴¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (haz. Cemal Güzel), İstanbul: Kırmızı, 2008, s. 53.

⁴² Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 114.

⁴³ Özlem, *Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, s. 120.

⁴⁴ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s. 369-370.

yöneltebilmesidir. Bu nedenle dindar bir kişinin tek başına dua etmesi veya sadece cansız bir nesneye yönelik olan eylemler sosyal değillerdir. Ayrıca aktör, eylemde bulunurken ne yaptığının da farkında olmalı ve bilinçli olmalıdır.⁴⁵ Bu bağlamda Weber, sosyal eylem tiplerinin “geleneksel davranış”, “duygusal davranış”, “değer bakımından akılcı davranış” ve “amaç bakımından akılcı davranış” tiplerinde vuku bulduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Sosyal eylemlerin birincisi olan geleneksel davranış, en eski davranış türlerinden birisidir. Bu davranış türünün tanımını, alışlagelmiş ve her zaman var olmuş davranış yapıları üzerinden yapabiliriz.⁴⁷ Bu davranış türünde hesaplamalar yapılmaz ve davranışta bulunmadan önce herhangi bir kafa yorma süreci söz konusu değildir. Öyle ki herkes önceden var olagelmiş şeyleri bilir, meşru kabul eder ve o doğrultuda hareket eder. Bu davranış nesilden nesle geçer.

İkinci sosyal eylem tipi olan duygusal davranış türünde davranışı oluşturan ana unsur hislerdir, davranış aktörün duygusal olarak verdiği tepkilerin bileşimidir. Burada aktör, bir davranışta bulunurken belirli bir amaca ya da değerler sistemine dayanmaz.⁴⁸ Duygusal davranışta bulunulmasının nedeni, işin sonucunda elde edilecek olan kazanç değil, eylemin bizzat kendisidir. Eylemin kendisi değerli görüldüğü için o davranışta bulunulur.⁴⁹ Örneğin maç izleyen bir grup seyircinin gol atıldığında bağırışmaları ve birlikte sevinç gösterisinde bulunmaları veya kaybolan çocuğunu bulduğunda annenin çocuğunu azarlaması.

Değer bakımından akılcı davranışta ise bir bilinçlilik hali söz konusudur. Kişi bilinçli olarak bir etkinliğe yönelir, ona bir değer atfeder ve bunlarla tutarlılık içinde hareket eder. Kişinin bir ödev, buyruk veya acıma gibi belli bir değer ölçüsünün kendisine emrettiği kanısıyla yaptığı davranış ile eylemlerinin muhtemel sonuçlarını hesaba katarak yaptığı davranış, tamamen değer-akılcı bir davranıştır. Burada kişinin başarılı olup olmadığını belirleyen ölçüt, sadece etik, estetik veyahut da dinî

⁴⁵ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 130-131.

⁴⁶ Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (çev. Özer Ozankaya), İstanbul: Cem, 2014, s. 46.

⁴⁷ Ignor Furseth ve Pål Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş (Klasik ve Çağdaş Kuramlar)*, (çev. İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp), Ankara: Birleşik, 2011, s. 218.

⁴⁸ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s. 354.

⁴⁹ Baert, *Sosyal Bilimler Felsefesi*, s. 77.

davranışların değerine olan bilinçli bir inanç tarafından belirlenir.⁵⁰ Örnek olarak savaşı kaybeden samurayların harakiri yaparak şereflerini ve onurlarını korumaları verilebilir. Burada önemli olan eylemin sonucunun olumlu veya olumsuz olması değil, eylemin bizzat kendisidir.⁵¹

Dördüncü sosyal eylem tipi olan amaç bakımından akılcı davranışta da bir bilinçlilik hali söz konusudur. Bu davranış türünde bulunan kişi arzuladığı sonuçları doğurması için eylemde bulunur.⁵² Amaç bakımında akılcı davranışta kişi kendine bazı hedefler belirler ve hedefine ulaşmak için eylemde bulunur. Bu nedenle kişinin eylemleri bilinçli ve planlıdır. Birey, kazançlarını ve kayıplarını iki yana koyarak bir hesaplamada bulunur ve kazancının daha çok olduğu tarafa yönelir.⁵³ Örneğin bir çiftçinin çıkan ürünü satarak kâr elde etmek amacıyla tarlasını ekmesi veya bir öğrencinin mezun olunca iş sahibi olmak amacıyla üniversiteye gitmesi amaç bakımından akılcı davranış şekilleridir.

2. OTORİTE TIPLERİ

Weber üç çeşit otorite tipi belirlemiştir. Ancak bu otorite türlerine geçmeden önce onun egemenlik ve güç tanımlarına bakmakta yarar vardır. Egemenlik tanımıyla başlayacak olursak egemenlik, bir kişi veya grubun emirlerine, belirli bir grup tarafından itaat edilmesi ihtimalidir. Bu anlamda egemenliğin sınırları çok geniştir. Egemenlik, basit bir alışkanlıktan tamamen akılcı hesaplamalara dayanmaya kadar geniş bir alana yayılabilir.⁵⁴ Weber ise bu terimi çoğunlukla tarihi anlamda kullanmıştır ki tarih felsefesine göre egemenlik, üstünlük sağlamanın temel kategorisidir. Bazen felsefi anlamda kullandığı da olmuştur. Ayrıca zaman zaman “insanın insan üzerindeki egemenliğine” gönderme yapmıştır.⁵⁵

Egemenlik ilişkileri, devletin ayrılmaz bir parçasıdır. Devleti egemenlik ilişkileri olmadan düşünmek imkansızdır. Yönetmek demek, bir kişinin kendi

⁵⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 132-133.

⁵¹ Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 48.

⁵² Ringer, *Weber'in Metodolojisi*, s. 125.

⁵³ Baert, *Sosyal Bilimler Felsefesi*, s. 77.

⁵⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.331.

⁵⁵ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 82.

iradesini, başkaları üzerine kayıtsız ve şartsız olarak dayatması demektir. Yönetici konumunda olan kişinin emri, yönetilen konumunda olan kişilerin davranışlarını etkilemeye yöneliktir. Ve bu etki, verilen emrin içeriğini sanki yönetilenlerin kendileri, davranışlarının kuralı haline getirmiş gibi algılamalarına yol açar.⁵⁶

Egemenlikten bahsedebilmek için var olması gereken temel şart, başkalarına emir vermede başarılı olan gerçek bir kişinin bulunmasıdır. Bunun için illa idari bir kadro veya bir örgütün bulunması gerekmez. Emretme gücünü sahip gerçek bir kişinin varlığı egemenlik için yeterlidir. Ancak egemenliğin idari bir kadroyla veya bir örgütle ilişkili olmaması nadir görülen bir durumdur. Egemen kişi, egemenlik alanında bulunan veya oradan geçen kişiler üzerinde kontrol etme hakkına sahiptir. Bunu yaparken de kendine bağlı idari kadrosu aracılığıyla gerekli yaptırımları uygular. İdari bir kadroya sahip olma, egemenliğe sahip olma ve egemenliği sürdürme anlamında egemen kişiye kolaylık sağlar.⁵⁷

Egemenliğin var olmasının temel şartından bir diğeri de, emre itaattir. Eğer belli sayıda kişilerden oluşan bir topluluk verilen emirlere itaat ederse ancak orada bir egemenlikten bahsedilebilir. Çünkü bu, emri veren kişinin egemenlik sahibi olduğunu kabul anlamına gelir. Verilen emre itaat, genellikle alışkanlık, fayda elde etme ve meşru kabul etmeye olan inancın karışımından kaynaklanır. Aynı şekilde bu itaat, alışkanlık, fayda sağlama ve meşruluk temelinde hareket eden bir kadro tarafından da arttırılır. Bu nedenle diyebiliriz ki egemenlik, sosyolojik olarak hem güdüler tarafından hem de zorlama araçları tarafından devam ettirilen bir üst anlam ve itaat yapısıdır.⁵⁸

Güç ise bir kişi veya grubun bir toplumsal eylem içinde, başkaları buna karşı olsalar ve direnseler de, kendi istek ve iradelerini kabul ettirmeleri ihtimalidir.⁵⁹ İnsanların kendilerine yöneltilen bu güç veya egemenlik iddialarına boyun eğmeleri, meşru sebepler bulmalarına bağlıdır. Buradan yola çıkarak Weber, otorite tanımını gücün meşru bir şekilde uygulanması bağlamında yapar.⁶⁰ Meşru bir şekilde gücü

⁵⁶ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 78.

⁵⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 164.

⁵⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 78.

⁵⁹ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s.390.

⁶⁰ Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, (çev. Yasin Aktay), Ankara-Konya: Vadi, 1997, s.55.

uygulayanlar, gücü elinde bulundurmayanlar üzerinde söz sahibi olurlar ve istediklerini yaptırmak anlamında bazı yaptırımlara sahiptirler.⁶¹

Bir güce veya toplumsal düzene birkaç farklı şekilde meşruluk kazandırılabilir. Öncelikle aktörler, söz konusu olan güce saf hissi bir tutumla yaklaşabilirler ve ona karşı içten bir teslimiyet ve bağlılık duyabilirler. Bu sayede de sadakat gösterdikleri ve teslim oldukları güç, onların nezdinde meşru hale gelir. Ayrıca değer bilinciyle de bir güce meşruluk kazandırılabilir. Yani düzenin mutlak geçerliliğine inanılır ve bu inanç dolayısıyla da birtakım mutlak değerlere uymak zorunlu görülür. Bir diğer meşruiyet kazanma yolu olarak bir güce dinî inanç yoluyla da meşruluk verilebilir. Eğer dinî kurtuluşun düzene itaatle ve düzenin kurallarına riayet etmekle sağlanabileceğine inanılırsa toplumsal düzeni sağlayan güç meşru görülür ve ona uyum sağlanır.⁶²

Ayrıca gelenek de güce meşruiyet sağlar. Çünkü her zaman var olagelmiş ve insanlar tarafından benimsenerek alışılmış olan hükmetme gücü, toplum tarafından meşru olarak görülür. Ve son olarak da güce meşruiyetini veren bir diğer unsur yasallıktır. Eğer güç, hukuksal olduğuna inanılan pozitif kanuna dayanarak varlık alanına çıkarsa insanlar tarafından kabul görür ve meşru kabul edilir.⁶³ Çünkü o güç yasaldir ve yasalar da insanları uyması gereken kuralların bütünüdür.

Max Weber, otorite türleriyle ilgili üç ideal tip belirler. Bunlar geleneksel, yasal ve karizmatik egemenlik tipleridir. Yasal egemenlik, yasalara ve rasyonel kurallara dayanır. Bu egemenlik türünde itaat tamamen yasalar üzerinden işler. Geleneksel egemenlikte ise itaat geçmişin alışkanlıkları, adet, gelenek ve göreneklere dayalıdır. Eskiden beri halk tarafından kabul edilen ve uyulan kurallarla hükmeden efendiye itaat edilir. Karizmatik egemenlikte ise itaat, olağanüstü ve Tanrı vergisi bir yeteneğe sahip kişiyedir. İçerisinde mutlak güven ve bağlılık barındırır.⁶⁴ Görüldüğü gibi birer ideal tip olarak bu üç otorite türünün de birbirinden ayrılan nevi şahsına münhasır özellikleri vardır. Yasal otoritenin akılcılığı ve kuralcılığı, geleneksel

⁶¹ Ramazan Uçar, *Güç ve Değer*, Ankara: Berikan, 2014, s. 15.

⁶² Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, s. 57.

⁶³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, s. 145-146.

⁶⁴ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 141-142.

otoritenin geçmişe bağlılığı ve karizmatik otoritenin sahip olduğu sıra dışı nitelikler, onları birer ideal tip haline getirir.

2.1. Geleneksel Otorite

Bir toplumsal eylem, uzun bir geçmişe dayanıyorsa, geçmişten beri düzenli olarak gerçekleşiyorsa “gelenek” olarak isimlendirilir. Gelenek, herhangi bir dışsal yaptırımı olmayan kurallar bütünüdür. Geleneğe uygun eylemde bulunan kişi, kendi özgür iradesiyle bunu yapar. O eylemi yapmasının nedeni, onunla ilgili bir fikrinin olmasından ya da onu daha rahat bulmasından veyahut da başka bir nedenden dolayı kaynaklanabilir. Ayrıca ait olduğu grubun diğer üyelerinin de benzer eylemlerde bulunacağını düşünür. Yani gelenek, yasal anlamda itaatin talep edildiği bir şey değildir. Bu nedenle zorunlu olarak gelenekten yasaya veya teamüle geçiş aşamalıdır. Nesilden nesle geleneksel olarak aktarılan şey, zorunluluğun önemli bir kaynağıdır.⁶⁵

Geleneksel eylemin kuşaktan kuşağa aktarılacak istikrarlı bir şekilde sergilenmesini sağlayan husus, geleneğe uymayan kişinin küçük veya büyük bazı sıkıntılara maruz kalacağına olan inançtır. Öyle ki geleneğe uymayan kişinin ilişkide bulunduğu kişiler geleneğe uymaya devam ettikleri sürece, uymayan kişi sapmış olarak görülür ve bazı sıkıntılarla karşılaşır.⁶⁶ Bu sıkıntılarının kaynağı, geleneğe uymamaktan dolayı karşılaşılan yaptırımlar olabileceği gibi geleneğe uymamaktan kaynaklanan yalnız kalma durumu da olabilir. Kişi her iki durumda da sıkıntı ve üzüntüye kapı aralamış olur. Bu durum, zaman zaman herhangi bir yasal cezadan daha sert bir şekilde gerçekleşebilir.⁶⁷

Geleneksel otorite, çok eskilere dayanan kuralların ve yetkilerin kutsal olduklarını öne sürerek meşruluk talep eden ve bu talebe karşılık olarak insanların inandıkları otorite türüdür. Bu otorite tipinde hükmeden konumunda olan efendileri belirleyen geleneksel kurallardır ve bu efendilere tabi olunmasının nedeni de onların

⁶⁵Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 138.

⁶⁶Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 139.

⁶⁷Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 143.

sahip oldukları geleneksel konumlarıdır. Egemenliği elinde bulunduran kişi, “kişisel efendi”dir ve idari kadro çoğunlukla onun emri altındaki “kişisel hizmetliler”den oluşur. Ayrıca yönetilenler de efendinin ya geleneksel arkadaşlarıdır ya da onun tebaası konumundadır.⁶⁸ Tebaaları da akrabalarından ve kendi toplumunun üyelerinden oluşur. Yani geleneksel efendinin egemenliği altındaki halk arasında yabancı kişilere pek rastlanmaz.

Geleneksel otorite, her zaman var olagelmış otoritenin meşruluğuna dair olan inanca dayanır. Bu egemenlik tipi altında yönetilen insanlar, onları yöneten efendinin kendine miras bırakılmış konumundan dolayı ona boyun eğmeler ve emirlerine itaat ederler. Çünkü onların emirleri, gelenek görenek, adet ve örfler tarafından meşrulaştırılmıştır. İtaat, onaylanmış kurallara dayanmaz. İtaatin yöneltildiği merci, otorite konumunu gelenek yoluyla elde etmiş ve “geleneksel efendiler” tarafından bu sebeple seçilmiş kişiyedir.⁶⁹

Efendinin buyrukları iki şekilde meşrulaşır. Bunlardan ilki gelenek tarafından belirlenmiştir. Geleneğe bağlı olan ve geleneksel sistemin yararına olan buyruklar meşru kabul edilir. Çünkü geleneğin kendisi, toplum düzeninde hep varolageldiği ve insanlar tarafından alışıldığı için meşrudur. Bu yüzden de geleneğe bağlı olan ve geleneğin devamlılığını sağlayan her buyruk da meşrudur. Diğer meşruluk biçimi ise takdiri veya keyfidir, ancak bu keyfiliğin de gelenekler tarafından belirlenmiş sınırları vardır. Emirlerin içeriği geleneğe bağlıdır ve gelenek tarafından sınırlandırılmıştır. Gelenek kuralları dışında kalan efendinin istekleri ve talepleri, kişisel durumlarda eşitlik göz önüne alınarak sınırlandırılmıştır. Yani her ne kadar efendiye takdiri ve keyfi bir alan bırakılsa da yine de bu alan gelenek tarafından çerçevelenmiştir. Ancak bu durumunun tek bir istisnası vardır. Eğer herhangi bir olağanüstü durum ile karşılaşırsa efendinin yetkisi sınırsız hale gelir.⁷⁰

Yani efendinin iki ayrı eylem alanı vardır. Birincisi, belirli geleneklere bağlı olan eylem alanıdır. İkincisi de belirli kurallardan azade edilmiş eylem alanıdır.

⁶⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, s. 346; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 341-342.

⁶⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 346.

⁷⁰ Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1978, s. 295, 332.

İkinci eylem alanı birincisine göre daha serbesttir. Ancak bu eylem alanının da belirli sınırları vardır. Eğer bu sınırlar, tebaanın direnişine neden olacak şekilde aşılsa “gelenekçi devrime” yol açar. Tebaanın direnişi, doğrudan efendiye veya onun kişisel hizmetlilerine yöneliktir. Direnişin nedeni ise efendinin gücünün, geleneksel sınırlara uymada ve uygulamada başarısız olmasıdır.⁷¹

Saf bir ideal tip olarak geleneksel otorite tipinde yasalar tarafından oluşturulmuş bir idare şekli veya kurallar bütünü söz konusu değildir. Geleneksel otoritede yasallığı sağlayan şey, geleneğin belgelerine, yani durumun benzerlerine ve geçmişte geçerli olan daha eski kararlara dayandırılır.⁷² Zaten yasal egemenlik ile geleneksel egemenlik arasındaki farkı oluşturan ana unsur da budur. Geleneksel egemenlikte yönetimin temeli, eskiden beri kabul edilegelmiş kurallara dayanır ve bu kurallar yazılı değildir. Burada kurallar zaten herkes tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Tebaayı yöneten efendinin bir idari kadrosu olabilir veya böyle bir idari kadro olmadan da yönetimini gerçekleştirebilir. Eğer bir idari kadro oluşturulacak olursa bunlar, “patrimonyal devşirmeler” (efendi ile ilişkileri geleneksel bağdan kaynaklananlar) veya “patrimonyal olmayan devşirmeler”den (efendi ile geleneksel anlamda bir bağı bulunmayanlar) seçilir. Patrimonyal devşirmeleri şu şekilde sıralayabiliriz: “Akrabalar”, “köleler”, “serfler (hizmetliler)”, “yanaşmalar”, “beslemeler (colony)” ve “azat edilmiş köleler”. Patrimonyal olmayan devşirmeler ise “tamamen şahsi sadakat ilişkisi içinde olan gözdeleler”, “efendiye biat eden kullar (vassal)” ve “kendi isteğiyle gönüllü olarak kişisel sadakat gösteren özgür insanlar (memurlar)” şeklinde sıralanabilir.⁷³

Geleneksel otoritenin en önemli örneği Weber tarafından “patrimonyalizm” olarak belirlenmiştir.⁷⁴ O, patrimonyalizm terimini genellikle hem ekonomik hem de akraba temelli örgütlenen bir grup içerisinde, belli bir veraset kuralıyla belirlenmiş özel bir kişinin yönetiminde olduğu durum olarak kullanmıştır. Efendinin, emirlerini tebaasına zorla kabul ettirebileceği bir düzeneği yoktur. Bu nedenle onun gücü,

⁷¹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 346, 347.

⁷² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.347.

⁷³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C. 1, s.347.

⁷⁴ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 405.

büyük oranda üyelerin boyun eğmeye razı olmasına bağlıdır. İtaat, herhangi bir kanuna değil, efendiye yöneliktir. Efendiye gösterilen bu itaatin yegane sebebi ise efendinin sahip olduğu geleneksel konumdur.⁷⁵

Patrimonyal yönetim altındaki halk, aynı yerde otururlar, yemeklerini, eşyalarını, alet kullanımlarını paylaşırlar. Ayrıca onlar yakın, yüz yüze ilişkiler kurarak ve karşılıklı bağımlılık içinde birlikte yaşarlar.⁷⁶ İşbölümü ve uzmanlaşma fazla gelişmemiştir. Bir kişi, topluluğun yararına olan birden fazla işi aynı anda yapabilir. Patrimonyal yönetim şekline örnek verecek olursak despotik Asya rejimlerini ve çoğu Antik ve Ortaçağ Batı rejimlerini verebiliriz. Patrimonyalizmin en iyi örneği muhtemelen Antik Mısır'dır.⁷⁷

Patrimonyal gücün sahip olduğu ana dış destekler, “köleler”, “beslemeler (colony)” ve “askere alınan halk”tır. Bunun dışında “paralı korumalar” ve ordular tarafından da dış destek sağlanır. Efendi, bu araçları lehine kullanarak keyfi ve takdiri gücünün sınırlarını genişletebilir. Ayrıca efendi, kişisel olarak bazı şeylere sahip çıkabilir ki bu sahiplenilmenin boyutları toprak mülkiyetinden efendinin devredilebilir köleler şeklinde davrandığı tebaa üstündeki statüsü gibi uç durumlara kadar genişleyebilir. Bunun dışında kişisel sahiplenilme olmadan elde edilen hizmet örnekleri de vardır. Bu durumda toprak, grubun üyelerine efendi tarafından hibe edilebilir veya hibe benzeri durumlara konu olabilir. Ancak bu gibi durumlarda genellikle efendi ile yakın kan bağı bulunan kişiler öncelik tanınmıştır.⁷⁸

Partimonyal yöneticinin yakın çevresi genellikle onun geleneksel konumundan dolayı ona itaat ederler.⁷⁹ Bu kişiler birkaç şekilde geçimlerini sağlarlar. Öncelikle efendinin masasından geçinirler. Bunun dışından efendinin hazinesinden veya mülkünden aldığı aynî ödeneklerle geçimini sağlayabilirler. Doğrudan para almak dışında toprak kullanma hakkı elde edebilirler veya tımarlara sahip olabilirler. Ayrıca emlak gelirlerini, harçları veya vergileri alabilirler.⁸⁰

⁷⁵ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 351.

⁷⁶ Bendix, *Max Weber*, s.330.

⁷⁷ Bendix, *Max Weber*, s. 334,338.

⁷⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 351-354.

⁷⁹ Bendix, *Max Weber*, s. 341.

⁸⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C. 1, s.355.

Patrimonyal efendi gücünü arttırmak veya en azından güç kaybını önlemek için birkaç farklı yöntem deneyebilir. Öncelikle kişisel olarak bölgesinin farklı bölgelerini ziyaret edebilir. Eğer kendisi bunu yapamayacak durumdaysa böyle bir kişisel denetimi görevliler atayarak sağlayabilir veya tamamlayabilir. Ayrıca kolayca denetlenemeyen bölgelere atanmış olan yetkililerden her türlü kişisel teminatı alabilir ve böylelikle de bölgenin düzenini sağlayabilir.⁸¹ Eğer denetim çok ağır olur ve efendi yetkileri tamamen tekeline alırsa patrimonyal yönetim “Sultanizm”e dönüşebilir.⁸²

Geleneksel otoritede, bürokratik idari kadronun bazı özellikleri yoktur. Öncelikle geleneksel otoritede, iyi tanımlanmış fonksiyonel bir yetki alanı yerine efendinin takdir yetkisinde atanan görevliler ile yetki alanları vardır. İkinci olarak, geleneksel otoritede rasyonel olarak oluşturulmuş bir hiyerarşi sistemi yoktur. Bu tür işlemler efendinin takdir yetkisine dayanılarak meydana getirilir. Üçüncü olarak, geleneksel otoritede özgür anlaşmaya dayanan bir atama sistemi veya terfi sistemi yoktur. Bu işlemler geleneksel otoritede efendinin takdir yetkisine bağlıdır. Hane içindeki görevliler genellikle patrimonyal tarzda devşirilirdi. Dördüncü olarak geleneksel otoritede düzenli bir teknik eğitim söz konusu değildi. Teknik eğitimin ihtiyaç olduğu durumlar, çok az ortaya çıkmıştır. Sonuncu olarak da geleneksel otoritede genellikle para ile ödenen düzenli sabit maaşlar yoktu. Haneye bağlı görevlilerin gözetimi efendinin hanesinde sağlanırdı. Hane dışındaki görevliler ise düzenli bir oran olmadan toplanan ve duruma göre üzerinde anlaşılan ücretlerle çalışırlardı.⁸³

2.2. Yasal Otorite

Yasal otorite, kanun haline getirilerek yasallaştırılmış kuralların ve bu kurallara bağlı olarak otorite konumuna yükselmiş olan kişilerin dayandığı otorite

⁸¹ Bendix, *Max Weber*, s.352-353.

⁸² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 351.

⁸³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 348-350.

tipidir. Yasal otorite sahipleri, otoritelerinin yasallığından güç alarak hareket ederler ve emretme yetkisini kendilerinde görürler.⁸⁴

Yasal otoritede her türlü hukuk kuralı, anlaşmayla ya da zorlamayla oluşturulabileceği gibi amaca göre ya da değer olarak veyahut da her iki bakımdan rasyonel temellere dayandırılarak oluşturulabilir ve oluşturulan bu kurallara grup üyelerinin uyması beklenir. Yapılan her hukuksal düzenleme, bilinçli ve amaçlı olarak konulmuş birbiriyle tutarlı bir soyut kurallar bütünüdür. Ayrıca kurallara uymada egemenliği elinde bulunduran ile egemenlik altında olan kişiler arasında fark yoktur. Egemenliği elinde bulunduran kişi emirler verirken ve düzenlemeler yaparken kendisi de kişisel olmayan bir sisteme bağlıdır ve eylemlerini bu çerçevede düzenler. Ayrıca, otorite konumundaki kişiye yapılan itaat, bireysel olarak kişinin kendisine yönlendirilmiş bir itaat değildir. O kişinin emirleri yerine getirilirken o kişinin üstünde yer alan düzene itaat edildiği varsayılır.⁸⁵

Burada belirlenebilir ilkelere uygun olarak hukukî ve idari olarak uygulanan bir kurallar sistemi söz konusudur. Bu sistem, kurallar bütünü etrafında çerçevelenmiş örgütün tüm üyeleri için geçerlidir. Yasal otoritede emretme ve yönetme gücünü elinde bulunduran kişiler, gücünü geleneksel otoritede olduğu gibi eskiden beri var olan gelenekten değil, yasalardan yani hukuk düzeninden alırlar. Bu kişiler, yasal yaptırım olan prosedürlere uygun olarak seçilmişler ya da atanmışlardır. Ana gayeleri yasal düzenin sürekliliğini sağlamaktır. Emirlerle tâbi olan kişiler ise bu emirleri uygulayan kişiler değildirler. Onlar daha çok yasalara itaat eden hukukî anlamda eşit kabul edilen kişilerdir.⁸⁶ Bu nedenle hukuk önünde hiç kimsenin lehine veya aleyhine olan bir ayrıcalıklı olma durumu yoktur. Her durumun ve bu durumların yaptırımlarının neler olduğu herkes için geçerli olan yazılı kurallar bütünü tarafından belirlenmiştir. Kurallar herkes içindir ve bu ana ilke hiçbir makam veya statü için değiştirilemez, kırılmaz.

Yasal otoritede herhangi bir norm, siyasi bir topluluğun egemenliğine tâbi olan herkesin itaat edeceği beklentisiyle ve iddiasıyla kanun olarak yürürlüğe

⁸⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C. 1, s. 334.

⁸⁵ Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 328-329.

⁸⁶ Bendix, *Max Weber*, s. 294.

konabilir. Hukuk ise genel olarak yürürlüğe giren soyut kurallar sistemidir ve tamamen insan düşüncesinin ürünüdür. Ayrıca adalet, bu genel-geçer kuralların belirli davalara uygulanmasından oluşur. Yasal otoritede aşamalı bir gelişim söz konusudur. Yasal düzenin uygulanması için uzman personellere ihtiyaç vardır. Otorite pozisyonunu elinde bulunduran kişiler, sınırları belirlenmiş otoriteye sahip makamları geçici olan üstlerdir. Otoriteye itaat edenler ise bunu, bir yöneticinin tebaası olarak değil de bir vatandaş olarak yaparlar. Ayrıca itaat ettikleri mercii de otoriteye itaate zorlayan resmî görevliler değil de hukukun kendisidir.⁸⁷

Yasal otoritede resmi işler, süreklilik arzeden kurallara bağlıdır. Ayrıca yasal otoritede belirlenmiş yetki alanları vardır ve makamların örgütlenmesi hiyerarşi kuralına bağlıdır. Yasa ile hareket eden bir dairenin hareketleri, teknik kurallar ya da normlar tarafından oluşturulan kurallar aracılığıyla belirlenir. Yasal otoritede idari kadronun kişisel mülkü ile örgütün malları birbirinden ayrılmış durumdadır. Memurlar, örgütün mülküne sahip olmazlar, sistemin devamı için görevleri boyunca üzerlerine alırlar ve kullanırlar. Bu süreçte o mallardan sorumludurlar ve herhangi bir karışıklık çıktığından bunun hesabını verirler. Benzer şekilde görevlinin sahip olduğu resmi konum, onun ayrılmaz bir parçası veya kişisel mülkü değildir. Gerektiğinde o görevden çıkabilir veya çıkarılabilir. Ayrıca yasal otoritede tüm kurallar yazıya dökülmek zorundadır. Öyle ki sözlü tartışmanın kural olduğu durumlarda bile durum böyledir. Alınan kararlar, eylemler ve kurallar yazıya geçirilmek zorundadır. Yasal otorite, tek bir biçimde uygulanmaz. Birçok farklı formları içinde barındırarak uygulanabilir.⁸⁸

Yasal egemenliğin en önemli örneği bürokrasidir. Çünkü bürokrasi, yasal otoritenin tek çeşidi olmamakla birlikte en saf biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁹ Bürokrasi, “*yetkili idareciler topluluğu ile belirli bir idare sisteminde geçerli prosedürler ve işlerden oluşan*” bir yapıdır.⁹⁰

⁸⁷ Bendix, *Max Weber*, s. 387, 390, 422.

⁸⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 337-338; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 328-331.

⁸⁹ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 409.

⁹⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat, 1999, s.85.

Bürokraside çalışanların belirli özellikleri vardır. Öncelikle bu kişiler, şahıs olarak özgürdürler. Sadece görevleri nedeniyle otoriteye tâbidirler. Örgütlenmelerinde hiyerarşi söz konusudur ve her görevin yasal anlamda açıkça tanımlanmış bir yetki alanı vardır. Kişilerin göreve getirilmelerinde herkese açık bir seçme işlemi söz konusudur. Yani gerekli özellikleri taşıyan herkes göreve başvuruda bulunabilir. Bu özellikler de ya sınavla veya diploma gösterme yoluyla ya da her ikisiyle birden test edilir. Seçme işlemi gerçekleştirildikten sonra da taraflar arasında sözleşme yapılır.⁹¹

İşe başladıktan sonra genellikle aylık para ödemesi yapılır ve herkesin emekli olup emekli maaşı alma hakkı vardır. Ayrıca işveren ancak belirli koşullarda çalışanı işten çıkarma hakkı varken, çalışan istediği zaman çalışmayı bırakabilir. Bu kişilere ödenen maaşlar da çalışırken geçirdikleri yılların artmasıyla artar. Çalışanın tek veya en azından aslı işi, atandığı görevi yerine getirmesidir. Ayrıca çalışanların, çalıştıkları süre, başarısı ya da her ikisi birden hesaba katılarak terfi elde etme imkanları vardır. Terfi karar veren merci de amirlerdir. Görevli kişi üzerinde yürütme araçlarının sahipliği söz konusu olmadığı gibi bu kişilerin bulunduğu görev üzerinde de hiçbir sahiplik iddiaları söz konusu değildir. Son olarak bu kişiler, ciddi anlamda katı ve sistematik bir disiplin ve denetime tâbidirler.⁹² Yapılan her iş kontrol edilir ve herhangi bir usulsüzlük durumu görüldüğünde hemen müdahale edilir. Eğer bir usulsüzlük varsa yapılan eylemin büyüklüğüne göre belirli cezalar verilir.

2.3. Karizmatik Otorite

Karizmatik kişiler tarih boyunca varlık alanına çıkmışlar ve ortaya çıktıkları toplumlarda derin etkiler bırakmışlardır. Kitleler üzerinde izler bırakan karizmatik kişiler, bazı araştırmacıların dikkatlerini çekmiştir. İşte Weber de bu araştırmacılardan birisidir. O, geleneksel ve yasal otoritenin yanı sıra karizmayı bir otorite tipi olarak ele almıştır. Diğer iki otorite tipine nazaran karizma kavramının ve karizmatik otoritenin farklı bir yönü vardır. Weber bu kavramı teolojiden almıştır. Yani karizmaya sahip olmak demek, Tanrı tarafından bahşedilmiş olan bir cazibeye

⁹¹ Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 332-333.

⁹² Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 333.

sahip olmak demektir. Bu nedenle karizma, maddi dünyanın veya doğal düzenin bir parçası değildir. Onun kaynağı doğaüstüdür.⁹³ Bu otorite türünün daha sıra dışı ve verili yeteneklere dayalı olması karizmatik otoriteyi farklı bir yere konumlandırır. Bu nedenle bu kısımda, çalışmamıza temel teşkil ettiği için, önce karizma kavramı üzerinde durulacak ve sonra karizmatik otorite üzerine detaylı bir inceleme yapılmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Karizma ve Karizmatik Otorite

Karizma kavramı, Yunanca ‘charis’ kelimesinden türetilmiştir ve ‘lütf-u ilahi (gift of grace)’ anlamına gelmektedir.⁹⁴ Weber, karizma kavramını Strassburglu kilise tarihçisi ve hukukçu olan Rudolf Sohm’dan almıştır.⁹⁵ Weber’in tanımına göre ise karizma “*Bir insanın, sıradan insanlardan ayrı bir yerde durmasını ve doğaüstü, insanüstü ya da en azından istisnai güçler veya niteliklerle donatılmış olarak görülmesini sağlayan belli bir kişilik özelliği.*”⁹⁶ şeklindedir. Burada önemli olan, sıra dışı ve olağanüstü niteliklere sahip olarak benzerlerinden farklılaşabilmektir.

Yukarıdaki tanımda da görüldüğü gibi Weber, karizma kavramının kullanımını sadece kutsala atıf yaparak sınırlamamıştır. Onun kullandığı anlamda karizma, sıradan insanlarda bulunmayan özelliklere sahip ayrıcalıklı ve sıra dışı olduğuna inanılan kişilerin özelliğidir. Bu nedenle sıra dışı niteliklere haiz bir politikacı, bir bilim adamı veya bir asker de karizmatik olabilir.⁹⁷

Karizmatik otorite, egemenlik altında bulunan kişiler tarafından olağanüstülük olduğuna inanılması sebebiyle itaat edilen ve insanlar üzerinde gerek içsel gerek dışsal bir etki bırakan otorite türüdür.⁹⁸ Karizmatik otoritede egemenliği elinde bulunduran kişinin istisnai bazı güçleri ve nitelikleri barındırdığına inanılır.

⁹³ Donald Macrae, *Weber*, (çev. Nur Vergin), İstanbul: Afa, 1985, s. 12.

⁹⁴ İbrahim Görener, *Jesus and Muhammad as Charismatic Leaders –A Muslim Perspective-*, İstanbul: İnsan, 2008, s.20.

⁹⁵ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 101.

⁹⁶ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 387.

⁹⁷ Edward Shils, “Charisma, Order and Status”, *American Sociological Review*, XXX, 2, (Nisan 1965), s. 200.

⁹⁸ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 404.

Bu nitelikler normal insanlar tarafından ulaşılabilen nitelikler değildir. Bunlar temelinde ilgili birey lider olarak kabul edilir.⁹⁹

Karizmatik otoritede meşruluğu sağlayan ana nokta, karizmatik liderin normal insanların ötesinde yeteneklere sahip olduğuna ve olağanüstüluğün saygınlığına olan inanış ve bağlılıktır. Bu şekilde karizmatik otoritenin meşruluğu, vahiylerle, sihirselle güçlere ve kahramanlık gösteren insanlara olan hayranlığa dayanır. Peygamberler, savaş liderleri, sihirbazlar ve bazı siyasi liderler bu anlamda karizmaları meşru kabul edilen kişilerdir.¹⁰⁰

Karizma sahibi bir kişinin karizmasının geçerli olabilmesinin bazı şartları vardır. Bunlar; bir takipçi kitlesi tarafından tanınma ve onaylanma/kabul, karizmanın kanıtlanması ve başarı, karizmatik bir cemaate sahip olma, anti-ekonomiklik ve en büyük devrimci güç olmadır. Karizmatik kişi, tüm bu nitelikleri üzerinde barındırdığı zaman toplum nezdinde geçerli bir karizmaya sahip olur.

Bir kişinin karizmatik anlamda lider olmasını sağlayan en önemli şey, onun olağanüstü niteliklere sahip olduğuna inanan bir takipçi kitlesinin olmasıdır. Karizmatik lider, çağrıldığı misyonuna dayanarak çevresindeki insanlardan itaat talep eder, kendine ve onlara yeni sorumluluklar yükler.¹⁰¹ Eğer karizmatik iddia takipçiler tarafından tanınırsa karizmatik iddiada bulunan kişi egemen haline gelir. Ancak gönderildiği kişiler tarafından karizması tanınmazsa karizmatik iddiası ortadan kalkar. Ancak buradaki tanıma, takipçiler için bir seçim konusu değildir.¹⁰²

Karizmatik kişinin etki derecesinin, estetik görünümünün veya başka açılardan ne gibi özelliklere sahip olduğunun bilinmesi çok önemli değildir. Çünkü karizma için önemli olan takipçilerinin veya müritlerinin gözünde nasıl görüldüğüdür.¹⁰³ Bu anlamda karizmanın geçerli, kesin ve güvenilir olabilmesi, otoritenin bir parçası olarak kabul edilip edilmemesine bağlıdır. Karizma iddiasına sahip kişi, etki ettiği toplumsal grup tarafından kabul edilip onaylanırsa karizmatik

⁹⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 362.

¹⁰⁰ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 404-405.

¹⁰¹ Hakkı Karășahin, "Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleřmesi Üzerine Bir Meta Deęerlendirme: Osman Hulusi Efendi Tarikati Örneęi", *Toplum Bilimleri Dergisi*, I, 3, (Haziran 2010), s. 83.

¹⁰² Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 353.

¹⁰³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.362.

bir lider olabilir.¹⁰⁴ Örneğin eğer bir kişi, yaklaşan azaptan kurtarma iddiasıyla çıplak bir şekilde sokağa çıkar ve hemen takipçi bulursa karizmatik bir lider olur. Ama takipçi kazanamazsa o kişi, apaçık bir deliden başkası olamaz.¹⁰⁵ Yani bir kişinin karizmatik olarak kabul edilebilmesi için, takipçileri tarafından karizmatik olarak kabul edilmesi gerekir. Eğer bu kabul gerçekleşmezse, karizmatik iddiada bulunan kişi her ne eylemde veya söylemde bulunursa bulunsun önemli değildir, karizması tanınmaz.

Karizmatik liderin takipçileri, o hayatta iken çok fazla veya hiç olmayabilir. Ancak, Hz. İsa'da olduğu gibi ölümden sonra da takipçi elde edilebilir ve bu sayede karizmaya sahip olunabilir. Sistemleşme işlemi karizmatik kişinin ölümünden çok sonra gerçekleşmiş olsa da bu süreci başlatan o kişidir.¹⁰⁶ Hz. İbrahim'in de takipçisi o hayattayken pek fazla değildi. Ama onun vefatından sonra takipçileri gün geçtikçe artmış ve günümüzde dünyanın yarısına eşit hale gelmiştir.

Onaylama ve kabul isteyen karizmatik bir kişi, aynı taleplerde bulunan başka bir karizmatik kişi ile çatışırsa ilkesel olarak sadece bir taraf haklı olabilir. Böyle bir çatışmadan yalnızca bir taraf haklı çıkar. Diğeri ise yanlış bildirimlerde bulunduğu için suçludur ve bundan dolayı cezasını çekmesi gerekir.¹⁰⁷ Örneğin, iki kişi aynı anda ve aynı mekanda peygamberlik iddiasında bulunursa birisi diğeri egemenliği altına alır. O kişi, karizmatik iddiasını ispat etmeye ve karşı tarafı yalanlamaya çalışır. Bunu başardığında da karşı taraf cezalandırılır.

Karizmatik kişi, karizma iddiası ile toplumun karşısına çıkıyorsa bu iddiasını ispatlaması ve karizmatik eylemlerinde başarılı olması gerekir. Çünkü karizmatik kişi karizmasını kanıtlayamazsa ya da karizmatik yeterliliği onu uzun süre başarısız ederse Tanrısının veya ona karizmasını veren sihirli güçlerin onu terk ettiği düşünölmeye başlanır. Eğer bu başarısız olma durumu uzun süre devam ederse

¹⁰⁴ Hakkı Karışahin, "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği", *Ekev Akademi Dergisi*, XVI, 53, (Güz 2012), s. 282.

¹⁰⁵ Bryan R. Wilson, *The Noble Savages: The Primitive Origins of Charisma and Its Contemporary Survival*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1975, s.7.

¹⁰⁶ Emel Öztürk Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, İstanbul: Derin, 2003, s. 212.

¹⁰⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.364.

muhtemelen karizması ortadan kaybolur.¹⁰⁸ Weber'in de dediği gibi, eğer birisi peygamber olmak istiyorsa mucizeler göstermek zorundadır; bir savaş kahramanı olmak istiyorsa kahramanca işler gerçekleştirmelidir.¹⁰⁹ Bunları başaramayan veya bir noktadan sonra meydana getiremeyen kişi artık karizmatik olarak kabul edilmez. Bu yüzden de ya bu iddiasından vazgeçmesi gerekir ya da karizmasını yeniden kanıtlaması gerekir.

Karizmatik otoriteye tabi olan ve örgütlenmiş halde bulunan gruba “karizmatik cemaat” denir. Bu grup, duyguya dayalı bir gruptur. Öyle ki bu cemaat “memurlar” grubundan oluşmaz ve herhangi bir teknik eğitime de sahip değildir. Cemaat üyeleri ne toplumsal ayrıcalıkları ne de kişisel bağları sebebiyle cemaate dahil olmuşlardır. Onları cemaate katan temel özellikleri karizmatik nitelikleridir. Karizmatik cemaat içerisinde atama veya görevden çıkarma, görevde yükseltme ya da kariyer gibi durumlar söz konusu değildir. Sadece karizmatik liderin yaptığı çağrı vardır. Herhangi bir hiyerarşik örgütlenme söz konusu değildir. Lider, sadece üyelerini karizmatik anlamda eksik gördüğü durumlarda onlara müdahale eder. Lider takipçileriyle beraber gönüllü bağışlara dayanarak yaşar. Yerleşik idari araçlar yerine başkalarınca karizmatik nitelikler verilmiş veya kendilerinden karizmaya sahip olan görevliler vardır. Yasaya dayanan kurallar ve soyut hukuk kuralları olmadığı için herhangi bir rasyonel yargı süreci de yoktur. Bunların yerine vahiyler ve doğaüstü hükümler vardır.¹¹⁰

Karizmanın önemli niteliklerinden bir diğeri de anti-ekonomik olmasıdır. Karizmatik kişinin reddettiği şey, tüm düzenli ve metotlu rasyonel gelirlerdir. O, tüm ‘onursuz’ rasyonel planları reddeder, sistemli ekonomik etkinliğe karşıdır. Hatta bunları onursuzluk olarak addeder. Karizmatik kişi, karizmasını ne hizmet için kullanır ne de herhangi bir ödeme almak için. Belli aralıklarla alınan vergilere yabancıdır. Bunun dışında bağışlar, yardımlar veya diğer gönüllü hizmetleri alır. Eğer savaşmışsa ganimetleri alır. Eğer iktidar ise güç elde etmek ister.¹¹¹

¹⁰⁸ William H. Friedland, “For a Sociological Concept of Charisma”, *Social Forces*, Cilt XLIII, 1, (Ekim 1964), s.20.

¹⁰⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 487.

¹¹⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 363-364; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s. 365-366.

¹¹¹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 477.

Peygamberler de karizmatik birer şahsiyet olarak adı belli bir kurum veya kuruluştan gelen düzenli herhangi bir ödeneği kabul etmezler ve takipçilerinden maddi veya manevi kendi adına hiçbir talepte bulunmazlar. Onlar için önemli olan misyonlarının gereklerini yerine getirmektir. Bunun için de takipçilerinden veya başka insanlardan herhangi bir ücret talep etmezler.

Karizma, özel olarak ekonomik düşünceden beridir, ona yabancısıdır. O, kelimenin tam anlamıyla “çağrı”, “misyon” ve “ruhani görev”den oluşur. Günlük dünya işleyişi içinde yer almayı kabul etmez. Yalnızca, hiçbir duygusal bağlanma olmadan, düzensiz ve sistemsiz bir şekilde gerçekleşen kazanç eylemlerini kabul edebilir. Maaş veya arpalık tarzı düzenli maddi gelir elde etmeye karşıdırlar. Zira karizmatik otoriteye sahip kişiler ekonomik temelli yaşamazlar.¹¹² Ayrıca karizmatik kişiler, zorunlu olarak dünya hayatından da yüz çevirirler. Çünkü onların görevlerini yerine getirebilmeleri bunlara bağlıdır. Dünyevi bağlardan beri ve ekonomik bağımlılıklardan uzak durabildikleri ölçüde görevlerini yerine getirirler.¹¹³

Max Weber’e göre karizmatik liderler her zaman toplumsal buhran dönemlerinde ortaya çıkarlar. Buhran dönemlerinde ortaya çıkan liderler, beden ve ruhen özel yeteneklere sahiptirler, onlardaki bu yetenekler herkeste bulunan türde yetenekler değildir.¹¹⁴ Bu toplumsal buhran dönemleri bir savaş hali, kıtlık ve kuraklık zamanları veya –çoğu peygamberin gönderilme sebebi olan- ahlak krizlerinin yaşandığı zamanlar olabilir. Böyle zamanlarda ortaya çıkan karizmatik şahsiyetler, insanların içinde acı çektiği kriz döneminin son bulması için umut ışığı olurlar. Kitleleri motive eden hareket ettirici liderler olurlar.¹¹⁵ Onların gerek sosyal hayatlarında gerekse dinî hayatlarında köklü değişim ve dönüşümlere sebebiyet verirler.¹¹⁶ Bu sayede karizmatik kişiler takipçi kazanır ve karizmatik liderler olarak varlık alanına çıkarlar. Ortaya çıkış döneminde olduğu gibi toplum gözünde başarı sağlamaya devam ettikleri müddetçe de karizmatik şahsiyet olarak varlık alanında kalmaya devam ederler.

¹¹² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 365.

¹¹³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 477.

¹¹⁴ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 352.

¹¹⁵ Yasin Aktay, *Karizma Zamanları*, İstanbul: Timaş, 2011, s.41.

¹¹⁶ Hakkı Kardeş, “Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği”, s. 83.

Doğuş zamanında karizma, en büyük devrimci güçtür. Öyle ki karizmatik lider geçmişe meydana okur ve kurulu düzenleri yıkmaya veya değiştirmeye çalışır. Bu anlamda karizmatik otorite hiçbir resmi yargı veya kanun bilmez. Gelenek onun için mutlak anlamda bir otorite değildir. O, bütün harici düzenleri reddeder, geleneksel ve rasyonel bütün normları kırar. Sorunlu olarak gördüğü değerleri değiştirir ve dönüştürür.¹¹⁷ Gündelik hayatı yöneten eylemlere ve düşüncelere karşı çıkar ve diğer insanlar tarafından ulaşılamaz olan özellikleri sayesinde hükmetme yetkisini elinde bulundurur. Bu anlamda karizma ‘içten’ devrim yaparken yasal otorite ise ‘dıştan’ devrim yapar.¹¹⁸ Çünkü yasal otorite, karizmatik otoritenin aksine kurallara ve yasalara sıkı sıkıya bağlıdır ve değişimlerini bu yolla gerçekleştirir.

Karizmatik otorite, geleneği ve rasyonel otoriteyi büyük oranda bozar ve kutsallığa dair bütün kavramları yerle bir eder. Geleneksel otoritedeki gibi eski ve kutsal olarak kabul edilen adetlere, gelenek ve göreneklere saygı göstermez. O, sadece eşi ve benzeri olmayan ilahi kaynağa saygı duyar, ona itaat eder. Bu anlamda da karizma, tarihin gerçek bir devrimci gücüdür.¹¹⁹

Karizmatik otoriteyi diğer iki otorite tipiyle kıyaslayacak olursak, karizmatik otoritenin olağanüstülüğe sahip olma anlamında diğer ikisinden ayrıldığını görürüz. Belli bir takipçi kitlesi tarafından kutsal görülen ve saygı gösterilen somut kişilere inanma bakımından karizmatik otorite ile geleneksel otorite benzerlik gösterir.¹²⁰ Ancak bu şekilde bir benzerlikleri olsa da bu iki otorite tipi arasındaki farklılıklar, benzer yönlerinden çok daha fazladır. Karizmatik otorite ile yasal otorite ise her anlamda birbirine taban tabana zıttırlar. En temel farklılık ise bürokrasi gelire bağlı iken karizmatik otoritenin en güçlü anti-ekonomik güç olmasıdır.¹²¹

Diğer bir fark da geleneksel otorite ile yasal otorite sürekli/sabit yapılar iken karizmatik otoritenin süreksiz/değişken bir yapı olmasıdır. Bir insanın kişisel özelliğine dayandığı için karizma, kişinin bu özelliklerini kaybetmesine veya

¹¹⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 479.

¹¹⁸ Bendix, *Max Weber*, s.300.

¹¹⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 481.

¹²⁰ Bendix, *Max Weber*, s. 304.

¹²¹ W. G. Runciman, *Max Weber: Selections in Translation*, (çev. E. Matthews), Cambridge: Cambridge University, 1988, s. 228.

yükseltmesine bağlıdır.¹²² Eğer karizmatik kişi karizmasını kanıtlayamaz ya da uzun süre başarısız olursa karizması söner. Karizması söndüğünde de otoritesi sona erer. Ayrıca geleneksel otorite ve yasal otorite sürekli yapılar olmasına bağlı olarak gündelik yapılar iken karizmatik otorite ise sıra dışıdır.

Karizmatik otorite, diğer iki otoritenin aksine sadece doğuş zamanında saf tiptir. Değişken bir yapıya sahip olduğu için zaman geçtikçe ya rasyonelleşir ya gelenekselleşir ya da bu ikisinin karışımı olan bir hal alır.¹²³ Bu da karizmanın rutinleşmesi anlamına gelir.

Yukarıda anlatılanlardan sonra karizmatik otoritenin özelliklerine genel olarak bakacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Karizma, sıradan insanların elde edemediği Tanrı vergisi olağanüstü ve sıra dışı yeteneklerdir.
- Karizmanın geçerli olabilmesi için toplumsal kabul şarttır. Eğer takipçileri olmazsa karizmatik lider ortaya çıkamaz.
- Karizmatik iddia takipçileri tarafından onaylanmalıdır.
- Karizma iddiasında bulunan kişi, karizmasını ispatlamak zorundadır.
- Karizmatik otoriteye tabi olan ve örgütlenmiş halde bulunan gruba “karizmatik cemaat” denir.
- Herhangi bir eğitim-öğretim süreci söz konusu değildir.
- Hiyerarşi sistemi yoktur. Yetenek ve otoritenin de belirli formları yoktur.
- Atama, işten çıkarma, terfi gibi durumlar söz konusu değildir.
- Karizma, en büyük anti-ekonomik güçtür. Düzenli maaş, arpalık gibi rasyonel ve metotlu para kazanma yollarının hepsini reddeder.
- Süreksizdir. Zamanla mutlaka değişime uğrar.
- Toplumsal kriz dönemlerinde kurtarıcı vasfıyla varlık alanına çıkarlar.
- Karizma, en büyük devrimci güçtür. Ortaya çıktığı toplumu değiştirir ve dönüştürür.

¹²² Aktay, *Karizma Zamanları*, s.30.

¹²³ J. E. T. Eldridge, *Max Weber: Interpretation of Social Reality*, London: Nelson, 1972, s.234.

2.3.2 Karizmanın Rutinleşmesi

Daha önce de söylediğimiz gibi, karizmatik otorite sadece doğuş döneminde saf halde bulunur. Zaman geçtikçe ya gelenekselleşir, ya rasyonelleşir ya da bu ikisinin karışımı bir hal alır. Karizmanın bu şekilde değişken yapısından sabit yapılara dönüşmesine, olağanüstü olan bir durumdan günlük hayatın bir parçası haline gelmesine “Karizmanın Rutinleşmesi” denir. Karizmatik grubu günlük hayat rutininin dışına götüren gelgit, günlük hayatın rutin işleyişine geri döner veya karizmatik otoritenin “saf” hali önemli ölçüde küçülerek bir kurum haline dönüşür. Sonuçta eskisinden çok farklı bir hale gelir.¹²⁴

Genellikle insanlar, toplumsal kriz zamanlarında ortaya çıkan karizmatik kurtuluşun daimi olarak sahibi olmak isterler. Bu nedenle de olağan dışı belirli durum ve zamanlara özgü olan karizmatik gücü, olağan zaman ve durumlara taşımaya çalışırlar.¹²⁵ Bu taşıma sürecinden sonra da karizma yerini başka yapılara bırakır veya tarihsel bir yapının parçası olacak şekilde farklı formlara dönüştürülür.¹²⁶

Karizma, tüm ekonomik ve toplumsal güç sahibi olan egemenlikleri, karizmatik ve dolayısıyla da kutsal bir otorite kaynağına dayanarak meşrulaştırır. Karizma rutinleştikten sonra ise, doğuş zamanlarında olduğu gibi, tüm geleneksel ve rasyonel kazanıma dayanan her şeyi yıkmak yerine “kazanılmış haklar” için meşruiyet sağlar. Saf anlamda özüne yabancı olan bu halinde karizma, gündelik hayatın bir parçası olur. Nitekim bu şekilde tatmin ettiği ihtiyaçlar evrensel hale gelmiş olur.¹²⁷

Karizma, kişisel bir Tanrı vergisi olma özelliğinden iki şekilde çıkarılabilir. İlk olarak karizma, devredilebilir ya da kişisel olarak kazanılabilir. Bunlardan en sık görüleni, karizmanın kan bağları vasıtasıyla devredilmesidir. Bu şekilde karizma,

¹²⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 485.

¹²⁵ M.M.Lemmen, *Max Weber's Sociology of Religion: Its Method and Content in the Light of the Concept of Rationality*, (çev. H.D. Morton), Heerlen: Gooi & Sticht, 1990, s. 138.

¹²⁶ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 485.

¹²⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s.487.

hanenin veya soy grubunun sahip olduğu kalıtsal bir özellik haline gelir. Fizyolojik anlamda kan bağları önem kazandıkça ataların ve ataların soyunu devam ettiren hükümdarların kutsallaştırılması süreci de başlar. Kalıtsal anlamda karizmanın elde edilmesi, genellikle ilk çocuk üzerinde uygulanır. Bu şekilde karizmanın kalıtsallığına inanılır. Buna da “tevarüs eden karizma” denir.¹²⁸

Karizmayı kişisellikten çıkaran diğer bir durum da karizmanın, bir dairenin görevlisine ya da ilgili kişilere bakılmaksızın kurumsal bir yapıya bağlı olmasıdır. Buna göre karizma, belli bir kurumsal yapıya ait kılınarak birtakım ritüellerle veya törenlerle devredilebilir. Yani insanlar, belli bir kurumun özel bir lütfu mazhar olduğuna inanırlar ve bu kurumun şemsiyesi altına giren kişilere karizmatik özellik atfederler. Weber, bu tür karizmaya “görev karizması” ismini vermiştir. Örneğin, papazların ataması yoluyla kazanılan kalıcı karizmatik nitelik, kralların taç giyme törenleri gibi uygulamalar bu tür aktarma biçimleridirler.¹²⁹

Karizmanın dönüşmesine yol açan temel güdülerden birisi, karizmatik cemaatin üyelerinin cemaatlerinin devamlılığını sağlamada sahip oldukları ideal veya maddi çıkarlardır. Ayrıca cemaatin idaresini sağlayan kadronun da bu yönde güçlü istekleri vardır. Bu nedenle de karizmanın sahip olduğu değişkenlik halinin sabit bir günlük temele oturtulması ihtiyacı hasıl olur. Böylelikle sağlam ve sabit bir toplumsal konum elde edilmiş olur.¹³⁰ Sağlam bir konuma oturtulan karizmatik ilişkiler ve karizmatik cemaat, karizmanın sabit olmayan doğasından arınır ve geleceğini garanti altına almış olur.

Karizmatik cemaatin üyelerinin, sabit ve sağlam bir toplumsal konum arayışına girmelerinin ana sebebi karizmatik liderin ölümüdür. Özellikle dinî karizmatik liderlerin ölümleri ilk dinî cemaatler için dönüm noktasıdır. Çünkü karizmatik şahsiyetin ölümü demek, yeni dinin kurucusunun ve öğretileri vaaz edicinin ölümü demektir. O, cemaatin inanç yapısını oluşturan, ibadet şekillerini gösteren ve dini tebliğ eden kişidir. Bu nedenle de cemaati ayakta tutacak yollar aranır. İlk dinî cemaati ayakta tutmanın yegane yolu da din kurucusunun getirmiş

¹²⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 499-502.

¹²⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 499, 503, 504.

¹³⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 366.

olduğu dinî esaslar, öğretiler ve ibadet şekilleridir.¹³¹ Bu da karizma için kurumsallaşma sürecinin başlaması demektir. Böylelikle, karizmatik bir şahsiyetin liderliğinde başlayan ve kurulan yapı, onun vefatı ile rutinleşir ve günlük hayatın bir parçası olur.

Takipçi sayısının gittikçe artması nedeniyle grup, zaman geçtikçe genişler. Bu genişleme, bazı değişimleri de beraberinde getirir. Yüz yüze ilişkiler zorlaşır, resmi olmayan kuralların yerini resmi olanlar almaya başlar. Kişi sayısı çok fazla arttığı için lider konumunda olan kişi, direkt olarak üyelere hitap etmez. Bu da liderin vizyon ve misyonunu yansıtan yazılı metinlerin ortaya çıkmasına yol açar. Toplumsal büyümeyle orantılı olarak işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkar. Bunun sonucunda da üyeler arasındaki koordinasyonu sağlayan şahıslar baş gösterir.¹³² Grup içerisindeki tüm bu değişimler kurumsallaşmasının alametleridir. İlk başta karizmatik bir liderin etrafında toplanarak varlık bulan grup, giderek bu özelliğini kaybeder ve diğer iki otorite türünden birine mecburi geçiş yapar.

Her karizmatik otorite yeni toplumsal ilişkiler ve etkileşim süreçleri inşa eder. Karizmatik otoriteye bağlı toplumsal değişim ve atılım zorunlu olarak geleneksel yapılarla çatışmaya girer. Bu çatışma sonucunda da eski kurumları ve yapıları yıkar veya değiştirir. Bunların yerine de yenilerini kurar. Bu şekilde kurumsallaşmaya başlayan otorite de rutinleşme sürecine girmiş demektir. Çünkü artık olağandışı olan karizma, olağanlaşmaya başlamıştır.¹³³ Örneğin bir savaş kahramanın takipçileri bir devlet oluşturarak kurumsallaşır. Yine aynı şekilde bir peygamberin, sanatçının, filozofun veya reformcunun karizmatik takipçi kitlesi bir kilise, mezhep, tarikat, akademi ya da okul haline gelerek kurumsallaşabilirler.¹³⁴

Karizmanın dönüşümüne yol açan çeşitli nedenler vardır. Bunlardan ilki, harici durumlardır. Örneğin; devam eden bir savaş hali, düzenli bir ordu ve bu orduya liderlik edecek devamlı bir hükümdarlık yapısı gerektirebilir. Ancak karizmanın dönüşümüne neden olan en genel sebep ise insanların karizmadan elde

¹³¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 288-289.

¹³² Ronald L. Johnstone, *Religion in Society: A Sociology of Religion*, New Jersey: Prentice-Hall, 1992, s. 44.

¹³³ Turner, *Max Weber ve İslam*, s. 56.

¹³⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 486; Lemmen, *Max Weber's Sociology of Religion*, s. 139.

edilen gücü, kendileri ve torunları için koruma isteğidir. Bu nedenle de karizmatik mesaj, birer dogma, teori, yasal düzenleme veya yazılı bir gelenek haline gelir. Karizmatik lider ile takipçileri arasındaki veya halefleri arasındaki ilişki de olağanüstülük halini ve görev bilincini kaybederek gelenekselleşir.¹³⁵

Karizmanın rutinleşmesine yol açan nedenlerden bir diğeri güvenlik mücadelesidir. Bunun anlamı, bir taraftan otoritenin meşruiyet kazanması ve toplumsal saygınlık elde etmesi iken diğer yandan da liderin takipçileri ve bağlıları tarafından kullanılan ekonomik avantajların meşruluk kazanmasıdır. Zira ancak bu şekilde sabit, rutin yönetimin masrafları karşılanabilir. Çünkü karizmanın elde ettiği ganimet, bağış ve hediye gibi maddi gelirler, kalıcı hale dönüşmüş yönetim şekli için yeterli değildir. Yönetim kadrosunun ve idari uygulamaların ekonominin gündelik koşullarına ayak uydurması gerekir. Ayrıca paraya dayanan ekonomik sistem içerisindeki farklı ekonomik yapıların birbirine olan bağı ve bağlılığı güçlendikçe karizmatik hareketin takipçilerinin gündelik gereksinimleri daha baskın hale gelmeye başlar. Bu durum da rutinleşme eğilimini güçlendirir. Nihayet karizmatik kitle üzerinde kontrol sağlanır sağlanmaz ve karizmatik hakimiyet tamamen kurulur kurulmaz rutinleşme süreci de başlamış demektir.¹³⁶ Artık rutinleşme kaçınılmaz bir son olur.

Karizmanın rutinleşmesi süreci, gelenekselleşme veya yasallaşma durumlarından birisini ya da her ikisini barındırma durumuna göre birkaç farklı tipik form alabilir. Örneğin, bazı eğitim ve uygunluk testleri belirlenerek bunlar, karizmatik liderden sonra grubun üyelerini seçmede kullanılabilir. Bu testleri geçen ve kendini kanıtlayan yeni üyelerin karizmadan elde edilmiş olan otoriteyi kullanmasına izin verilir. Ama eğer lider olacak kişi bu şekilde testle değil de kalıtımsal olarak seçilirse, bu seçim kriteri idari kadro ve takipçi kitlesi için de uygulanır. Seçim kriterinin bu şekilde belirlenmesi sonucunda tüm güç ve elde edilecek her türlü fayda gelenekselleşmiş demektir. Kişinin karizmasını belirleyen şey, ailesinin kalıtımsal karizmatik statüsüdür. Son olarak da yönetici kadrosu, takipçilerin kişisel mevkilerinin ve maddi avantajlarının oluşturulması ve elde edilmesi için çaba gösterebilir. Eğilimin gelenekselleşme veya yasallaşma yönünde

¹³⁵ Bendix, *Max Weber*, s. 303-304.

¹³⁶ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.372.

olmasına göre arpalık elde etmeye dayanan bir örgütlenmeye, makamın önemli olduğu patrimonyalizm veya bürokrasiye ya da ekonomik temeli tımara dayanan feodalizme dönüşüm gerçekleşir.¹³⁷

Dinî karizmatik otorite bağlamında baktığımızda ise rutinleşme, inanç sisteminin bir mürşit tabakası tarafından sistematize edilmesi yoluyla veya bu inanç sisteminin belli mümin tabakalarının sahip olduğu eğilimleri ile uzlaştırılması yoluyla sağlanır. Bu bağlamda Weber, Yahudiliği örnek olarak gösterir. Yahudiliğin sahip olduğu inanç sistemi ve öğretiler, ilk dönem peygamberlerinden rahipler tabakasına aktarılma yolu ile sistemleşmiştir ve böylelikle de Yahudilik rutinleşmiştir. İkinci olarak da haham tabakası ile aşağı seviyedeki tabakaların çıkarlarının uzlaştırılması da Yahudilikte rutinleşmeye yol açmıştır.¹³⁸

Weber'in en çok vurgu yaptığı hususlardan biri de karizmanın anti-ekonomikliğidir. Anti-ekonomik bir güç olması karizmayı olağan dışı bir güç kılar. Bu nedenle de karizmanın olağanlaştırılması, gündelik bir olaya dönüştürülmesi için anti-ekonomik karakterinin değiştirilmesi gerekir. Saf formda sahip olunan düzenli ekonomik gelire karşı olma durumu, düzenli mali örgütlenme sağlandığında karizma rutinleşir.¹³⁹ Bu sayede artık düzenlilik sağlanmıştır ve başlangıç aşamasında sahip olunan sıra dışılık kaybedilmiştir. Düzenli mali örgütlenme sağlandığında karizma artık ya efendiden ödenek olarak gelenekselleşmiş ya da kişiler üstü kurum veya kuruluşlardan maaş olarak rasyonelleşmiş demektir.

Görüldüğü gibi karizmatik otorite hiçbir zaman saf formunda kalmaz. Çünkü karizma değişken ve kişisel bir olgudur. Eğer karizmatik otorite sürekli olarak varlık bulmak istiyorsa değişkenliğinden kurtulmalı ve sabit bir hal almalıdır. Zaten sürekli kurumsal yapıların gelişmesiyle karizmanın rutinleşmesi onun kaderidir.¹⁴⁰ Her halükarda karizma doğuş dönemindeki özelliklerini kaybeder ve sonunda mutlaka farklılaşır. Bir insan topluluğunun sürekli bir biçimde olağanüstü hal ve şartlarda yaşaması düşünülemez. İnsanlar mutlaka hayatlarında düzenlilik ve kalıcılık isterler.

¹³⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.369-370.

¹³⁸ Ralph Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat, 1992, s. 36.

¹³⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.371.

¹⁴⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s.497.

2.3.3. Karizmanın Halefe İntikali

Karizmadan elde edilen gücü, diğer nesillere aktarma isteği ve karizmatik liderin ölümü ile girişilen yeni karizmatik lider arama ihtiyacı karizmanın halefe intikali durumunu doğurur. Bu problemin çözülme şekli genellikle o noktada başlayan kurumsallaşma sürecinin bir sonucudur.¹⁴¹ Benzer şekilde ilk dinî cemaat için de din kurucusunun vefatı dönüm noktasını oluşturur. Çünkü din kurucusunun ölümü ile dini tebliğ eden ve gerekli durumlarda vaazlarda bulunan ana karakter kaybedilmiştir. Bu durumda dinî cemaat, din kurucusu gibi olmasa da, onun yerine geçecek yeni bir dinî karakterin arayışı içine girerler.¹⁴² Eğer liderlik konumunu dolduran yeni bir karakter bulunamazsa cemaatin bekası sorunu ortaya çıkar. Süreklilik ancak bir liderin veya liderin yerini dolduran bir kurumun varlığı ile sağlanabilir.

Karizmanın halefe intikali birkaç farklı şekilde gerçekleşir. İlk olarak karizmatik lider, halefini veya temsilcisini kendi tayin eder ve takipçiler de bu atamayı kabul ederek yeni karizmatik şahsiyeti tanırlar.¹⁴³ Buna örnek olarak sufi şeyhlerinin ölmeden önce kendinden sonra tarikatın şeyhi olacak kişiyi atamasını verebiliriz. Tarikatın başı olan sufi şeyh, kendine halef olmasını sağlayacak nitelikleri gördüğü ve hak ettiğini düşündüğü kişiyi yerine halef tayin eder. Şeyhin ölümünden sonra ise halef tayin edilen kişi tarikatın yeni şeyhi olur ve tarikat üyeleri de bu yeni şeyhi tanıyarak ona bağlılıklarını gösterirler.

İkinci bir halef tayin etme yöntemi, karizmatik nitelikli yönetim kadrosunun halef tayin etmesidir.¹⁴⁴ Karizmatik lider etrafında toplanan ve önde gelen kişiler topluluğunu oluşturan şahıslar kendi aralarında halefi belirlerler ve geri kalan takipçi kitlesi de bu tayini onaylarlar. Bu tür bir halef atama şekline yine İslam tarihinden örnek verebiliriz. Öyle ki ikinci halife Hz. Ömer suikast sonucu yaralandığında, kendinden sonra halife olması için altı aday belirledi. Bu altı kişiden kendi

¹⁴¹ Lemmen, *Max Weber's Sociology of Religion*, s. 140.

¹⁴² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 288.

¹⁴³ Bendix, *Max Weber*, s. 305.

¹⁴⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.367.

aralarından birini halife tayin etmelerini istedi. Bu altı sahabe kendi aralarında durumu görüştüktan sonra Hz. Osman'ı Hz. Ömer'e halef tayin ettiler.¹⁴⁵

Üçüncü bir halef tayin şekli de halef seçimi için karizmatik otoritenin konumuna uygun bir gelenekle ilişkili olarak ortaya çıkan kurallar sistemine göre temel bir kriter belirlenmesidir. Buna örnek olarak Budizm'deki yeni bir Dalai Lama'nın seçimini örnek olarak verebiliriz.¹⁴⁶ Dalai Lama seçiminde önemli olan temel kriter, Dalai Lama olacak kişinin Buda'nın reenkarnasyonu olmasıdır.¹⁴⁷ Görevde olan son Dalai Lama öldükten sonra bir süre atama yapılmaz ve Buda'nın reenkarnasyonu olduğuna inanılan kişi beklenir. Eğer bir kişi, bu kriteri sağladığını gösteren işaretlerle ortaya çıkarsa yeni Dalai Lama olarak kabul edilir.

Bu üç halef tayin etme şeklinin dışında dördüncü bir karizmatik lider atama şekli karizmanın kalıtımla geçen bir özellik olduğu düşünülerek karizmatik liderin vefatından sonra akrabalarına, özellikle de yakın akrabalarına geçtiğinin düşünülmesidir. Bu durumda takipçilerin onaylaması kişinin karizmasına değil, karizmatik şahsa olan akrabalığının doğruluğundadır.¹⁴⁸ Bu atama şekline yeni dini hareketlerdeki veya tarikatlardaki şeyhliğin babadan oğla geçmesini veya kardeşler arasında devredilmesini verebiliriz.

Karizmanın halefe intikalinin beşinci şekli de seçim yönteminin meşruluğuna dayanır. Yeni karizmatik liderin seçimi, kehanetler yoluyla veya vahiy yoluyla gerçekleşebilir. Ya da yeni karizmatik liderin başa gelmesi kaderin veyahut da ilahi adaletin bir sonucu olarak algılanabilir. Örneğin İsrail peygamberlerinden Saul'un eski savaş kehanetleri yoluyla seçildiği söylenmektedir.¹⁴⁹

Altıncı bir karizma intikali yolu da kişinin kişisel olarak karizmayı sonradan kazanmasıdır. Bu, karizmanın bir kişiden diğerine törensel araçlarla geçebileceği veya yeni bir kişide karizmanın oluşturulabileceği anlamına gelir. Böylelikle karizma, devredilebilir bir nitelik haline gelir. Bu süreçten sonra artık meşruluk

¹⁴⁵ Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya: Çizgi, 2012, s. 91-93.

¹⁴⁶ Bendix, *Max Weber*, s. 305.

¹⁴⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 367.

¹⁴⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.368.

¹⁴⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 367.

inancı bireye dayanmaz. Karizmatik kişiye meşruluğu veren kazanılmış nitelikler ve törensel eylemlerin etkinliğidir.¹⁵⁰

3. DİNİ KARİZMA TIPLERİ

Max Weber'in sosyolojik anlamda ortaya koyduğu karizma, değer bağımsız bir kavramdır. Bu anlamda bir korsan da karizma sahibi olabilir bir savaş kahramanı da bir siyasi lider de. Onların kimler olduğu veya ne iş yaptıkları pek önemli değildir. Eğer o kişiler karizmalarına dayanarak egemenlik kurmak isterlerse ve bunun neticesinde kendilerini tanıyan ve kabul eden takipçileri olursa sosyolojik olarak hepsi de karizmatik şahsiyetlerdir.¹⁵¹

Hiç şüphesiz peygamber de bu kişilerin başında gelir. O, ilahi güç tarafından aldığı vahiyle ve tebliğ göreviyle öne çıkarken, mucizeleri ile de bunu kanıtlar. Ama bilinmektedir ki peygamber, tek dinî karizmatik tip değildir. Onun dışında da din ile ilgisi olan bazı karizmatik tipler bulunmaktadır. Bunlardan en çok bahsedilenleri ve Weber tarafından da üzerinde durulanları rahip ve büyücüdür.

3.1. Peygamber

Weber'in tanımlamasına göre peygamber, *“kendi misyonuna dayanarak dinsel bir doktrini ya da ilahi bir emri tebliğ eden salt bireysel bir karizma sahibi”*dir. Bu açıdan peygamberi peygamber yapan temel ayırıcı unsurlar, ilahi kaynak tarafından yapılmış “kişisel bir çağrıya” sahip olması ve bunu gönderildiği topluma bildirmekle görevlendirilmesidir. Peygamberin tebliği, karizmaya ve vahye dayanır. Peygamberlerin tebliğ ettiği vahiy kesinlik içerir ve bu vahyin özü buyruk veya doktrindir.¹⁵²

Dinî otorite bağlamında baktığımızda “peygamberî karizma” sahip olunabilecek en önemli dinî bağıştır. Peygamber demek, ilahi olanla iletişim halinde

¹⁵⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s.368.

¹⁵¹ Bendix, *Max Weber*, s. 299.

¹⁵² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 565-566.

olan kişi demektir. Peygamber, ilahi varlıkla bağlantı halindedir ve kendisine bu ilahi varlık tarafından verilen en önemli görev tebliğdir. O, ilahi olanın çağrısına insanları davet eder.¹⁵³ Peygamberin en aslı görevi budur. Onu normal bir insanken peygamber konumuna getiren, ilahî kaynaktan alıp insanlara aktardığı vahiydir. Bu farklılığa bir örnek verilecek olursa, bir peygambere karizmasını kazandıran vahiy iken bir diğere dinî otorite örneği olan rahip ise kutsal geleneğe hizmeti sayesinde otorite iddiasında bulunur.¹⁵⁴

Peygamberin önemli görevlerinden birisi anlamlı bir dünya inşa etmek ve insanları bu anlamlı dünyaya yönlendirmektir. O, hayata yönelik bilinçli bir bütünleşme ve anlamlı bir tutumdan kaynaklanan birleştirilmiş ve bütünleştirilmiş bir dünya görüşüne sahiptir. Peygamberin nezdinde gerek dünya hayatı gerek beşeri hayat ve gerek toplumsal olaylar ile gerek kainata dair olaylar belli bir sisteme sahiptirler ve kendi içlerinde tutarlıdırlar. İnsanların kurtuluşa ermeleri isteniyorsa bu anlamlı dünya görüşüne yönlendirilmeleri gerekmektedir. Onların hayatları bu anlamlı dünya görüşü çerçevesinde şekillenmelidir.¹⁵⁵ İnsanlara bu görüşü verecek olan ise peygamberlerdir. Peygamberler bu konuda insanları bilgilendirirler ve talep eden insanlara gerekli yönlendirmeleri yaparlar.

Peygamberlerin ilahi varlıkla iletişim halinde oldukları iddiaları tek taraflı bir durum değildir. Peygamberler bir toplum içinde ortaya çıkarlar ve mesajları kabul edildikten sonra toplumun kendisi de peygamberlere kutsallık atfederler.¹⁵⁶ Onay ve kabulden sonra peygamber toplum tarafından sapkın addedilmekten çıkar ve meşru hale gelir. Halk nezdinde meşruiyet kazanan peygamberin getirdiği yeni düzenin aslında hep var olduğuna veya belli bir süre unutulup peygamber ile yeniden gün yüzüne çıkarıldığına inanılır.¹⁵⁷

Peygamberi tanıyıp meşru kabul eden insanlar, yavaş yavaş bir araya gelerek peygamber etrafında bir cemaat yapısı oluşturmaya başlarlar. Bu yapı çok farklı

¹⁵³ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, (çev. Ünver Günay), Kayseri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 409.

¹⁵⁴ S. N. Eisenstadt, *Max Weber: On Charisma and Institution Building (Selected Paper)*, Chicago and London: The University of Chicago, 1968, s.254; Bendix, a.g.e., s.89.

¹⁵⁵ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 576-577.

¹⁵⁶ Rodney R. Hutton, *Charisma and Authority in Israelite Society*, Minneapolis: Fortress, 1994, s.130-131.

¹⁵⁷ Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, s. 62.

unsurları içinde barındırır. Cemaatin üyeleri farklı sınıflardan, farklı mizaçlardan ve sadakat açısından farklı derecelerden oluşabilir. Bazı inananlar peygambere daha yakın bir konumdayken bazıları biraz daha uzakta olabilir. Ama temelde hepsi peygambere ve peygamberin getirdiği yeni dine teslim olmuşlardır. Bu da eski dinle ve yaşam tarzıyla tam bir kopma anlamına gelir. Peygamberin etrafında oluşmaya başlayan yeni cemaatin inanç yapısı değiştiği gibi sosyo-kültürel ve ekonomik hayat tarzları da değişir. Eski dinin bağlıları ise onlara şiddetle karşı çıkar. Bu durumda yeni cemaatin üyeleri birbirine sıkı sıkıya bağlanırlar.¹⁵⁸ Yeni cemaatin üyeleri, birbirlerine kenetlenirler ve yeni dinlerini ayakta tutabilmek için var güçleriyle mücadele ederler. Mümkün olduğunca peygamberin yanında yer alırlar ve ona destek olurlar.

Peygamberin kişisel takipçileri genel olarak peygamberlik görevinde ona faal bir şekilde hizmette bulunurlar ve sürekli bir şekilde yardımcı olurlar. Bu kişiler de bazı karizmatik niteliklere sahiptirler. Peygamberin en yakınında bulunan bu müritlerin yanı sıra barınacak yer sağlamak gibi hizmetlerde bulunarak veya maddi yardımlar sağlayarak peygambere destekleyen başka bir grup da vardır. Bu kişiler de peygamberin misyonu aracılığı ile kurtuluşa ermeyi umarlar. Bunlar, aralıklı olarak toplumsal eylemde bulunabilirler ya da sürekli bir şekilde kendilerini bir cemaat içinde toplayabilirler. Bu şekilde oluşan cemaat, peygamberin tebliğinin ve cemaatin erdeminin yayılmasını sağlar. Bu cemaatlerin üyelerinin isimleri takipçi, sahabe ya da havari şeklinde değişebilir. Ancak mahiyetleri aynıdır.¹⁵⁹

Peygamberler, bir topluma gönderilmeleri bakımından ikili bir fonksiyona sahiptirler: yıkım ve onarım.¹⁶⁰ Onlar öncelikle gönderildikleri toplumun bozuk olan eski inanç ve adetlerini kınarlar ve onlara muhalefet ederler. Her peygamber belli bir din algısına sahip bir toplumun içinde ortaya çıkar ve bu dine temelinden darbe vurur.¹⁶¹ Daha sonra da eski dinin bozulmuş yönlerini ortadan kaldırır ya da değiştirirler. Yani önce bozulmuş olanı yıkarlar sonra da onun yerine doğru olanı

¹⁵⁸ Niyazi Akyüz, “Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması”, *AÜİFD*, 1, (2000), s. 288.

¹⁵⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 579-580.

¹⁶⁰ Hutton, *Charisma and Authority*, s. 124.

¹⁶¹ Akyüz, “Dinî Liderlerin Karizması” s. 279-280.

getirerek onarımda bulunurlar. Bu şekilde peygamberler, eskiden beri birbirlerine eklenerek varolagelmiş gelenek zincirini kırarlar.¹⁶²

Peygamberlerin, ortaya çıktıkları toplumlarda meydana getirdikleri bu değişiklikler onun devrimci yönüne işaret eder. O, misyonuna ve vizyonuna aykırı olan bütün harici düzenleri reddeder. Sahip olduğu karizma ile toplumun değerlerini dönüştürür, inanç yapısını değiştirir ve normlarını kırar. O, topluma ve toplumun yöneticisine ait kutsallık kavramlarının hemen hemen hepsini yerle bir eder. Weber, eski dinin reddinin ilk örneği olarak Hz. İsa'nın şu ifadesini örnek verir: “*yazılıdır... fakat ben size söylüyorum ki*”¹⁶³ Ancak devrimci kimliğinde olan peygamber, tüm eylemlerinde tamamen yıkıcı rolünü üstlenmez. Bozuk ve yanlış olanları değiştirir veya dönüştürür. Herhangi bir sorun olmadığını düşündüğü yapıları ise olduğu gibi bırakır.

Peygamber, kutsal ile olan ilişkisi, olağanüstü bağış ve yeteneklere sahip olması ve kendini tanıyıp kabul eden belli bir takipçi kitlesine sahip olması anlamında dîni karizmatik bir tiptir. Bu anlamda Weber de peygamberi önemli görmüş ve onu ‘*dîni değişimlerin temsilcisi*’¹⁶⁴ olarak addetmiştir. Elbette ki dîni karizmatik otorite tipi peygamber ile sınırlı değildir. Ancak onu, diğer dîni karizmatik tiplerden ayıran önemli ve farklı özellikleri vardır. Öncelikle peygamberler genellikle rahip, kahin ve benzerleri arasından değil de halkın arasından ortaya çıkarlar. Bu nedenle son derece sadedirler. Bu sadeliklerini de her nereye giderlerse gitsinler beraberinde götürürler. Onlar sahip oldukları bu sadelikleri sayesinde dikkatleri üzerlerinde toplarlar.¹⁶⁵ Hayatlarında gösterişe yer yoktur. Onlar için en önemli şey görevleridir.

Peygamberlerin bir diğer ayırıcı özellikleri de görevleri karşılığında herhangi bir ücret istememeleridir.¹⁶⁶ Onların yerine getirdikleri peygamberlik görevi tamamen karşılıksızdır. Peygamberler, tebliğ ettikleri vahiy ve yaymaya çalıştıkları

¹⁶² Günay, *Din Sosyolojisi*, s.172.

¹⁶³ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s. 479, 481; Turner, *Max Weber ve İslam*, s.59; Runciman, *Max Weber*, s.230.

¹⁶⁴ Malcolm Hamilton, *The Sociology of Religion*, London and New York: Routledge, 1995, s. 142.

¹⁶⁵ Wach, *Din Sosyolojisi*, s.410.

¹⁶⁶ Peter L. Berger, “Charisma and Religious Innovation: The Social Location of Israelite Prophecy”, *American Sociological Review*, XXVIII, 6, (Aralık, 1963), s. 941; Eisenstadt, a.g.e., s.255.

fikirler karşılığında herhangi bir ücret talep etmezler. Onlar için merkezi konumda olan husus, salt fikirdir.¹⁶⁷ Onlar, tebliğ görevlerini ilahi varlık tarafından verilen bir görev olduğunu düşündükleri için yerine getirirler ve amaçları para kazanmak değil insanları doğru yola iletmektir. Yani peygamberlerin ilgisi tamamen dinîdir. Onlar, gönderildikleri toplumun ortasında durular ve bu toplumun çürümüş ahlakını ve dinî algılarını düzeltmek için çaba gösterirler.¹⁶⁸

Peygamber ile kanun koyucu arasında ayırım yapmakta fayda vardır. Kanun koyucu, düzenli ve sistematize bir şekilde kanunu kodlama ya da kanunu yeninden düzenleme sorumluluğunu yüklenmiş kişidir. Onun görevi, kutsal bir onaya dayanan ve ebedi geçerliliği olan yeni bir kutsal hukuk üretmektir. Böylelikle kişiler ve gruplar arasındaki sorunları ve çatışmaları çözebilir. Bu anlamda hiçbir peygamber kanun koyucu ile birebir aynı anlama sahip değildir. Yani peygamberler sadece birer kanun koyucu değildirler. Onların başka nitelikleri de vardır ki görevlerini herhangi bir beşeri kaynaktan almamaları bunun en başında gelir.¹⁶⁹

Peygamber ile ahlak öğretmeni arasında da fark vardır. Ahlak öğretmeni, takipçilere sahiptir ve ona bağlı olan müritlerini çevresinde toplar. O, bireysel olarak kişilere danışmanlık yapar, devlet işlerinde yöneticilere tavsiyelerde bulunur ve büyük olasılıkla onlara yeni bir ahlaki düzen inşa ettirmeye çalışır. Ahlak öğretmeni ile müritleri arasındaki bağ oldukça kuvvetlidir. Ahlak öğretmenlerini peygamberden ayıran en önemli unsur, tebliğ misyonuna sahip olmamalarıdır. Zira tebliğ, peygamberlere özgü bir niteliktir. Şahsi vahiy yoluyla tebliğ edilen ve sağlanan bir dinsel kurtuluş ilanının bulunmadığı yerde peygamberlik de bulunmaz.¹⁷⁰

Peygamber ile mistagog arasında da ayırım yapmak gerekir. Mistagog, kurtuluşa götürdüğüne inanılan büyüsel ayinleri yapan kişidir. Büyüsel kurtuluş dağıtma iddiasında bulunan mistagogta, peygamberden farklı olarak, ahlaki bir doktrin yoktur. Varsa bile bu ikincil bir öneme sahiptir. Doktrin yerine onun temel kabiliyeti, atalarından kendine geçmiş olan büyüsel bir sanata haiz olmaktır. Bu

¹⁶⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 566.

¹⁶⁸ Berger, "Charisma and Religious Innovation", s. 941.

¹⁶⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 568-570.

¹⁷⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 570-572.

sanat, onun mesleğidir. Bu sayede geçimini sağlamaktadır. Bu nedenle mistagog, peygamberden ayrı bir tiptir.¹⁷¹

Weber peygamberi, ahlaki ve örnek peygamber olarak ikiye ayırır. Eğer bir peygamber, ilahi varlık tarafından görevlendirilen biri olarak tebliğde bulunurken ahlaki bir yükümlülük olarak itaat bekliyorsa “ahlaki peygamber”e örnektir. Ama bir peygamber, şahsî örneğiyle başkalarına kurtuluş yolunu gösteriyorsa “örnek peygamber” olarak isimlendirilir. Örnek peygamber tipi özellikle Hindistan’daki peygamber anlayışında kendini gösterir. Ahlaki peygamber tipi ise Yakın Doğu ile sınırlıdır.¹⁷² Bu yüzden Weber; İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin tümünün, ki bunlar Orta Doğu menşeli dinlerdir, örnek tip peygamberden ziyade ahlaki tip peygamberlikten etkilendiğini savunmuştur.¹⁷³ Çalışmamızın ana kahramanı olan Hz. İbrahim’e baktığımızda, onun ahlaki tip peygambere örnek olduğunu söyleyebiliriz.

3.2. Rahip

Weber sosyolojisinde rahip de peygamber gibi karizmaya sahip olan dinî bir şahsiyettir. Ancak peygamber ile rahip arasında önemli farklar vardır. Bu nedenle de rahibin kim olduğunu tanımak, fonksiyonunun ne olduğunu bilmek ve peygamber ile arasında olan farklılıkların neler olduğunu öğrenmek yerinde olacaktır. Bu sayede iki dinî karizmatik tip arasında ayırım yapılabilir ve peygamberin konumu daha da netleştirilebilir.

Rahip, Tanrıları etkilemekte kalıcı bir girişimde bulunan düzenli ve örgütlü bir görevlidir.¹⁷⁴ Bir rahibin aslî görevi ibadettir. Onun için önemli olan sadece ibadettir ve diğer meşgaleler geri planda kalır veya varlık alanına çıkmazlar. Rahipler, rasyonel bir eğitimden ve disiplinden geçerek mesleki niteliklere, belli bir doktrine ve malik oldukları bu özel bilgilerin profesyonel ekipmanlarına sahip

¹⁷¹ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 572-573.

¹⁷² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 573.

¹⁷³ Max Weber, “Gods, Magicians and Priests”, *Sociology of Religion* içinde, (ed. Roland Robertson), Harmondsworth, Middlesex: Penguin Education Publications, 1976, s. 411.

¹⁷⁴ Max Weber, *The Sociology of Religion*, Boston: Beacon Press, 1964, s. 28.

olurlar.¹⁷⁵ Peygamberler ise herhangi bir eğitim-öğretim ortamında bulunmadan peygamber karizmasına sahip olurlar. Aksine peygamberlere gelen vahiy aniden ve kendiliğinden ortaya çıkar.¹⁷⁶ Yani rahibin otoritesi, mesleğine karşı olan derin ve şiddetli isteğinden dolayı fonksiyonunun karizmasından kaynaklanır.¹⁷⁷

Rahibin mesleğindeki ana gayesi ibadet usullerine muntazam bir şekilde riayet edilmesinin sağlanmasıdır. Bu sayede o, Tanrı ve insan arasında aracılık yaparak insanların Tanrıya yakın hissetmelerini sağlar. Bunu yapabilmeleri için de hazırlanma süreçleri çok önemlidir. Rahip olma sürecinde aldıkları eğitim sayesinde ibadetin gerçekleştirilmesi için gerekli olan vasıfları ve yetenekleri elde ederler. Zihinlerini arındırırlar, iradelerini kontrol altına alırlar ve ruhlarını eyleme hazır hale getirirler.¹⁷⁸ Bu şekilde maddi ve manevi eğitim sürecinden geçen rahipler, ibadeti yönetmek için yetkin hale gelirler.

Rahipler, otoritelerini her ne şekilde elde ederlerse etsinler (miras yoluyla veya kişisel görevlendirme yoluyla) örgüt üyelerinin yararına çalışırlar.¹⁷⁹ Onların otoritesi de, karizmatik otorite ile benzer olarak bağlılarının yararının devamlılığına bağlıdır. Rahip, başında bulunduğu grubun veya örgütün çıkarlarına fayda sağlayamadığı zaman veya dinî anlamda yetkin ve etkili görülmediği zaman karizmasını kaybetmeye başlar.

Bunların yanı sıra belki de peygamber ile rahip arasındaki en önemli fark geleneğe karşı olan tutumlarının altında yatmaktadır. Öyle ki peygamber geleneğe, kurulu düzene ve genel kabul görmüş fikirlere baltayı indiren yegane kişi iken rahip ise geleneğin ve resmi otoritenin yanında yer alır.¹⁸⁰ Rahip, geleneğin ve otoritenin koruyucu bekçisi olur ve onların normlarına kayıtsız şartsız teslim olur. Bu yüzden o, tarih boyunca geleneksel toplumsal düzeni koruyucu ve toplumsal değişimi ve dönüşümü yavaşlatıcı eleman olarak işlev görmüştür.¹⁸¹

¹⁷⁵ Weber, "Gods, Magicians and Priests", s.416.

¹⁷⁶ Akyüz, "Dinî Liderlerin Karizması", s. 285.

¹⁷⁷ Wach, *Din Sosyolojisi*, s.424.

¹⁷⁸ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 424-426.

¹⁷⁹ Weber, *The Sociology of Religion*, s. 28.

¹⁸⁰ Hamilton, *The Sociology of Religion*, s. 142; Johnstone, *Religion in Society*, s. 49.

¹⁸¹ Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, (çev. Mehmet Aydın), Konya: Tekin, 1994, s. 240.

Rahipler ister düzenli bir şekilde olsun isterse bağışlar, hediyeler gibi düzensiz aralıklarla olsun belli bir ücret alırlar. Maddi olan bu faydaların yanı sıra onlar, müntesibi oldukları grubun üyeleri gözünde üstün bir şerefe ve saygıya da mazhar olurlar. Ayrıca otoriteye olan bağlılıklarının bir sonucu olarak da askerlik, vergi gibi bazı yükümlülüklerden de muaf olurlar.¹⁸² Oysa peygamberin temel karakteristik özelliklerinden birisi de ücret istememesinde ve şan, şeref gibi unvanların peşinde olmamasında yatmaktadır. Peygamber, sadece görevini yerine getirmek ve bu sayede takipçilerinin kurtuluşuna vesile olmak ister.

3.3. Büyücü

Dinî karizmaya sahip olan bir diğer tip de büyüçüdür. Büyücü de karizmatik otorite anlamında Weber sosyolojisinde kendisine yer bulmuştur. Büyücü, pek çok açıdan peygamber ve rahibe zıtken bazı özellikleri bakımından da ikisi ile benzeştiği görülmüştür. Weber'e göre büyüçülük, ilk din olgusu biçimidir.¹⁸³ Ancak büyü ile din aynı şeyler değildir. Büyü, soyut veya simgesel biçimlere sahip olsa da asla aşkın bir kaynaktan kaynaklanmaz. Bu nedenle de aşkın bir kaynağa dayanarak kendini meşrulaştıramaz.¹⁸⁴ Dinin kaynağı ise aşkın kutsal varlıktır. Bu sayede din, toplum tarafından meşru kabul edilir ve inanılır.

İlk devirlerde yaşayan topluluklarda insanlar, ihtiyaç dahilinde istedikleri zaman büyüçüye giderlerdi. Bunun için herhangi bir zaman veya mekan sınırlaması yoktu.¹⁸⁵ Çünkü büyüçülerin, sıradan insanlar tarafından görülemeyen ve işitilemeyen ruhlarla irtibat halinde olduklarına inanılırdı. O, iddia ettiği bu iletişim sayesinde insanlar üzerinde otorite kurar ve fayda sağlardı. Bu, onun otoritesinin hem çıkış noktasıdır hem de otoritesine devamlılığı sağlayan husustur. Çünkü o, müşterilerinin ve bağlılarının beklentisini karşıladığı müddetçe başarılı sayılır.¹⁸⁶

¹⁸² Wach, *Din Sosyolojisi*, s.432.

¹⁸³ Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, s. 204.

¹⁸⁴ Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, s. 57.

¹⁸⁵ Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, s. 206.

¹⁸⁶ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 417.

Bu şekilde büyücünün otoritesi, kabul edilme ve başarılı olma anlamında peygambere ve rahibe benzer. Ancak onu diğerlerinden ayıran şey, kabul edilmenin ve başarılı sayılmanın kriterindedir. Bu kriter, özel güçler göstermesi veya doğüstü güçlere sahip olduğuna inanılması bağlamındadır. Böylelikle insanlar, onun arkasında yer alan kutsal bir gücün olduğuna inanırlar ve ona müracaat etmeye başlarlar.¹⁸⁷

Büyücü, sadece şahsi yetenekleri vasıtasıyla varlık alanına çıkar ki bu özellik onun peygamber ile ortak olan özelliğidir. Ancak büyücü, peygamber gibi kesin vahiyler iddia etmez. Peygamberin misyonunun özü doktrin veya buyruk iken, büyücünün ise büyüdür. Büyücü kehanette bulunma anlamında bir bilgi uzmanıdır ve bazen de bu pozisyonda yalnızdır. Onun bu uzmanlığının getirisi olarak ilk dönem topluluklarında büyücüye danışmadan hareket edilmez ve yenilikler kabul edilmezdi.¹⁸⁸

Sahip olduğuna inanılan olağanüstü yetenekleri ve sağladığı faydalar doğrultusunda büyücünün prestiji, ilk dönem topluluklarında bir hayli artmıştır. Bu topluluklara örnek verecek olursak Melanezya, Avustralya ve Afrika yerlilerine bakabiliriz. Onlar, giydikleri giysiler, ayin sırasında veya ayin dışında sarfettikleri farklı cümleler, sahip oldukları aletler gibi sembolik özellikleri sayesinde otoritelerini arttırırlar.¹⁸⁹

Diğer bir dinî karizmatik tip olan rahipten farklı olarak büyücünün, düzenli olan ve kurumsal olarak yapılan ibadet ile pek ilişkisi yoktur. Ancak bunların dışında kalan ibadetlerin yegane yöneticisi büyücülerdir.¹⁹⁰ Örneğin bazı ilkel topluluklarda ritüelleri yöneten kişiler aynı zamanda büyücülerdir. Onlar, toplumun ritüalistik törenlerine katılır ve onları yönetirlerdi.

Görüldüğü gibi birer dinî otorite olan peygamber, rahip ve büyücü arasında birçok yönden farklar vardır. Gerek ilahi varlıktan gelen çağrıya dayanmaları gerek kesin vahye ve emre sahip olmaları ve gerekse tebliğ gibi bir görevleri olmaları

¹⁸⁷ Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, s. 205.

¹⁸⁸ Weber, *The Sociology of Religion*, s. 47.

¹⁸⁹ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 418-419.

¹⁹⁰ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 417.

bakımından peygamberler, diğer dinî otorite türlerinden ayrılırlar. Ayrıca son derece sade olmaları ve misyonları karşılığında hiçbir ücret talebinde bulunmamaları da onları farklı kılan diğer özelliklerdir. Bunların yanı sıra, tarihin seyrinde önemli devrimlere yol açma ve adından bahsettirme anlamında devrimci bir güce de sadece peygamberler sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM'İN HAYATI ve İBRAHİMİ DİNLERDEKİ KONUMU

1. HZ. İBRAHİM

Hiz. İbrahim Kur'an-ı Kerim'de Hiz. Musa'dan sonra ismi en çok geçen ikinci peygamberdir. Öyle ki ondan atmış dokuz kez bahsedilmiştir. Tabii ki bu durumun oluşmasında Hiz. İbrahim'in üç din tarafından ata kabul edilmesi, başından geçen olaylar ve bunun karşısında sergilediği itaatkar tavırlar çok önemlidir. Aslında İslam'a göre peygamberler arasında ayırım yoktur.¹⁹¹ Ayrıca konumuz açısından baktığımızda da tüm peygamberler karizmatik bazı niteliklere sahiptirler. Hiz. İbrahim de bu peygamberlerden biri olarak kabul edildiği için kendine özgü karizmatik özellikleri vardır. Bu özelliklere geçmeden önce Hiz. İbrahim'in kimliğinden ve hayatından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1.1. Soyu ve Nesebi

Hiz. İbrahim'in soy bilgisine dair Kur'an-ı Kerim'de çok detaylı bir bilgi verilmemiştir. Ayetlerde sadece Hiz. İbrahim'in babasının ismi geçer ki onun adı Azer'dir.¹⁹² Bunun dışında kendisi gibi peygamber olan oğulları İsmail ve İshak ile torunu Yakup'un adı geçer.¹⁹³

Kutsal Kitap'a baktığımızda ise Kur'an'ın zıddı olarak daha ayrıntılı bilgilerin verilmiş olduğunu görürüz. Tevrat'ın Tarihler kısmında Hiz. İbrahim, soy olarak Hiz. Nuh'un oğlu Sam dolayısıyla Hiz. Nuh'a dayandırılır. Hiz. İbrahim'i Hiz. Nuh'a bağlayan silsile “ Nuh, Sam, Arpaşad, Şelah, Eber, Peleg, Reu, Seruc, Nahor,

¹⁹¹ Bakara-285.

¹⁹² En'am-74.

¹⁹³ İbrahim-39; Bakara-133, 136; Nisa- 163 vb.

Terah oğlu Abraham.”¹⁹⁴ şeklinde sıralanmıştır. Görüldüğü gibi Hz. İbrahim’in ismi soy kütüğünde ilk sırada sayılmaktadır. Oysaki onun en küçük oğul olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni ise onun İbranilerin atası olarak kabul edilmesi olsa gerektir.¹⁹⁵

İncil’de de Hz. İbrahim’in soy kütüğü yer alır: “Nuh, Sam, Arfakşad, Kainan, Şela, Eber, Pleg, Reu, Seruc, Nahor, Terah, oğlu Abraham.”¹⁹⁶ İncil’de yer alan soy kütüğü büyük oranda Tevrat’taki ile benzerlik gösterse de bazı farklılıklar vardır. İncil’de geçen soy kütüğündeki sıralamaya Kainan adında bir kişi eklenmiştir. Ayrıca Tevrat’ta Peleg, Arpakşad ve Şelah şeklinde geçen kişiler İncil’de Pleg, Arfakşad ve Şela şeklinde geçmektedirler.

1.2. Doğum Tarihi ve Yeri

Hz. İbrahim’in doğum tarihi ile ilgili bir bilgi Kur’an’da verilmemektedir. Kur’an’da bununla ilgili bir bilgi olmamasına karşın Tevrat’ta ise onun doğum tarihine işaret eden bilgiler vardır. Tevrat’ta yer alan bilgiye göre Hz. İbrahim Şinar Kralı Amrafel ile savaşmıştır.¹⁹⁷ Buradan yola çıkan araştırmacılar Hz. İbrahim’in doğduğu ve yaşadığı yüzyılı ortaya koyma maksadıyla Şinar ülkesini Babilonya olarak ve Kral Amrafel’i de Babil Kralı Hammurabi olarak yorumlamışlardır.¹⁹⁸ Yani bu kişilere göre Hz. İbrahim Hammurabi ile çağdaştır. Ayrıca Hz. İbrahim’in doğum tarihi üzerinde bilimsel olarak da bazı araştırmalar yapılmıştır. Arkeologların yaptığı çalışmalar ve Tevrat’tan elde edilen haberler doğrultusunda bakıldığında onun M.Ö. 20. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir.¹⁹⁹

Hz. İbrahim’in doğduğu yere baktığımızda Kur’an’da yine bir bilgi bulamayız. Kitab-ı Mukaddes ise doğum yerine atıfta bulunarak onu ‘Keldanilerin

¹⁹⁴ I. Tarihler 1: 24-27.

¹⁹⁵ Ömer Faruk Harman, “İbrahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXI, Ankara, (2000), s. 267.

¹⁹⁶ Luka, 3: 34-36.

¹⁹⁷ Tekvin 14: 9.

¹⁹⁸ Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s.42.

¹⁹⁹ Afif Abdulfettah Tabbara, “Hz. İbrahim”, *AÜİFD*, (çev. Mehmet Aydın), 24, (1981), s. 548.

Ur' şehrinden İbrahim olarak çağırır.²⁰⁰ Ur şehri, Fırat ile Dicle nehirlerinin güney kısmında yer alan bir şehirdir. Bugünkü ismi ise Muğir'dir.²⁰¹ Hz. İbrahim'in Ur'daki yaşam şekline ait farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre o, büyük bir şehrin vatandaşıydı ve oldukça gelişmiş bir uygarlığın geleneklerini miras aldı. Başka bir görüşe göre ise Hz. İbrahim tipik bir göçebe hayatı yaşamıştır. Britannica Ansiklopedisi ise onu 'yarı-göçebe' olarak tanımlamaktadır.²⁰² Ancak hangi görüşün doğru olduğuna dair henüz kesin bir sonuca varılamamıştır.

Ur şehri dışında Hz. İbrahim'in doğduğu kent olarak Hürmüzcürd, Sus şehri, Kusa ve Harran şehirlerinin de kaynaklarda ismi geçmektedir.²⁰³ Görüldüğü üzere doğduğu tarih hakkında olduğu gibi doğduğu ve yetiştiği yerin neresi olduğu hakkında ve bu yerin nasıl bir yer olduğu konusunda da bir netlik hakim değildir.

Tarih kitaplarında Hz. İbrahim'in doğumu ile ilgili bir anlatı geçer. Bu anlatıya göre bir gün dönemin müneccimleri ve bilginleri hükümdarın yanına gelerek o yıl içerisinde bir çocuğun doğacağını ve o çocuğun hükümdarın dinine karşı gelerek putları kıracağını haber verirler. Bunun üzerine hükümdar ülkeye haber salar ve o yıl içerisinde doğacak olan bütün erkek çocukların öldürülmesini emreder. Hz. İbrahim'in annesi de tam o yıl Hz. İbrahim'e hamile kalır. Hz. İbrahim'i dünyaya getirdiğinde ise herkese onun öldüğünü söyler ve onu bir mağaraya gizler. Zaman zaman mağaraya uğrayarak oğlu ile ilgilenir. Belli bir süre geçip tehlike ortadan kalkınca da Hz. İbrahim mağaradan çıkar ve evine getirilir.²⁰⁴

1.3. İbrahim İsmi ve Anlamı

Kelime kökü olarak Hz. İbrahim'in isminin nereden geldiğine dair düşünürler arasında bir muvafakat yoktur. Bazı İslam düşünürlerine göre İbrahim ismi, Süryanicedir. Bazılarına göre Sümercedir ve bazılarına göre ise kelime Arapçaya yabancı bir kelimedir ama hangi dilden Arapçaya girdiği meçhuldür. Bir kısım

²⁰⁰ Massarat Husain Zuberi, *Abraham: His Lifes and Times*, Karachi: Royal Book Company, 1985, s. 50.

²⁰¹ Tabbara, "Hz. İbrahim", s. 548.

²⁰² Zuberi, *Abraham: His Lifes and Times*, s. 52-53,59.

²⁰³ Şaban Kuzgun, *Hz. İbrahim ve Hanıflık*, s. 44.

²⁰⁴ İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, (çev.: Abdullah Köşe), Cilt 1, İstanbul: Bahar, 1989, s. 86-87; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, I, Konya: Can, 1973, s.141-142.

bilgine göre ise kelime Arapçadır.²⁰⁵ Bir rivayete göre Hz. İbrahim'in adı köken olarak Süryanicedir. Buna göre İbrahim ismi, 'ab' ile 'raham' kelimelerinden oluşur ki ab, baba manasına gelirken raham, cemaat manasına gelir. Bu bağlamda İbrahim, 'cemaatin babası' anlamına gelir.²⁰⁶

Tevrat'ta onun ismiyle ilgili bir değişimden bahsedilir. Tekvin bölümünün başlarında ismi 'Abram' olarak geçerken daha sonra ismine H harfi eklenir ve 'Abraham' olur.²⁰⁷ Burada yapılan harf eklemesi semboliktir ve Hz. İbrahim ile Tanrı arasındaki iletişimi gösterir. Bu isim değişikliği ile o, toplumun atası ve resulü olmuştur.²⁰⁸ Ve bu şekilde başlayan ahitleşme nesiller boyu devam etmiştir. Yine Tevrat'ta Hz. İbrahim'den bahsederken İbranî/Aramî nitelemesi geçmektedir.²⁰⁹

Hz. İbrahim'e verilen sıfatlara baktığımızda ise ilk olarak 'Ebu'l Enbiya' şeklinde nitelendirildiğini görürüz. Bunun nedeni, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen ve Hz. İbrahim'den sonra gelen on altı peygamberden on dördünün onun soyundan olmasıdır. Bunun yanı sıra ona verilen bir diğer unvan da 'Ebu'd Difan\Ebu'l Edyaf'tır.²¹⁰ Çünkü o, her zaman misafir ağırlamak için büyük bir şevk duymuş ve evine gelen misafirlerini de en iyi şekilde ağırlamıştır. Nitekim Hud 69. ayet de buna örnek teşkil etmektedir.

1.4. Eşleri ve Çocukları

Hz. İbrahim'in iki eşi vardır. Kur'an-ı Kerim'de onların isimleri açıkça zikredilmemektedir. Ancak İslam tarih kitaplarında onların ismi Sare ve Hacer olarak geçmektedir. Sare, Hz. İbrahim'in amcası Haran'ın kızıdır. Hacer ise Mısır hükümdarının cariyelerinden birisi iken Sare'ye hediye edilen bir cariye dir.²¹¹ Sare, yaşlanıncaya kadar hiç çocuğu olmadığı için Hacer'i Hz. İbrahim'e bağışlamıştır.

²⁰⁵ Kuzgun, *Hz. İbrahim ve Hanıflık*, s. 33-35.

²⁰⁶ Gürbüz Deniz, "Gaybı Tecrübe Eden Adam Hz. İbrahim", *XI. Kur'an Sempozyumu (Kur'an ve Risalet)*, Ankara: Fecr, 2009, s. 203.

²⁰⁷ Tekvin 17:5.

²⁰⁸ David Gordis, "The Abraham Connection: A Jew, Christian and Muslim in Dialogue", *The Church and The World Series*, (ed. B. Grose ve Benjamin J. Hubbard), VI, Indiana, 1994, s. 3; Tekvin 17:5.

²⁰⁹ Saime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İsam, 2014, s.17; Tekvin 14:13, Tesniye 26:5.

²¹⁰ Mehmet Vehbi Arvas, *Tevrat'ta ve Kur'an'da Hz. İbrahim*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van, 2009, s. 77.

²¹¹ Et- Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, s.155, 158.

Çünkü Hz. İbrahim'in Hacer'den bir çocuğu olmasını umut etmiştir.²¹² Sare ve Hacer dışında Ahd-i Atik'te Hz. İbrahim'in bir eşinin daha olduğu belirtilir ki onun ismi Ketura'dır. Hz. İbrahim onunla Sare'nin ölümünden sonra evlenmiştir.²¹³

Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in ilk oğludur ve o doğduğunda Hz. İbrahim 86 yaşında idi.²¹⁴ Öyle ki Hz. İbrahim'in hem kendisi hem eşi Sare çok yaşlanmıştı ve ayrıca Sare kısırdı.²¹⁵ Ama Hz. İbrahim, bir çocuğunun olmasını çok istiyordu. Bunun üzerine Allah'tan bir oğul dilemiş, Allah da ona uysal bir oğul bağışlamıştır. *"Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla". Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik.*"²¹⁶ Tevrat'a göre de Sare'nin İbrahim peygambere bağışlanmış olduğu Hacer bir oğul doğurmuş ve Hz. İbrahim onun ismini İsmail koymuştur.²¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de bildirilene göre Hz. İbrahim ile Sare'nin de birer çocukları olmuştur. Yaşları çok ilerlemiş iken Allah onlara İshak adında bir oğul müjdelemiştir:

" İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı, "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!" dedi. Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir." dediler."²¹⁸

Tevrat'ta geçen anlatıya göre de Sare ve Hz. İbrahim çok yaşlıyken İshak adında bir oğulla müjdelenmişlerdir. Tanrı, Sare'yi mübarek kılmış ve İshak sayesinde onun milletlerin anası olacağını bildirmiştir. Çünkü Tanrı İshak ve onun zürriyetiyle ahdini ebedi olarak sabit kılacaktır.²¹⁹ Bu müjdeden bir yıl sonra,

²¹² İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, s. 94.

²¹³ Tekvin 25: 1.

²¹⁴ Tekvin 16: 16.

²¹⁵ Zariyat 51/ 29.

²¹⁶ Saffat 37/ 100-101.

²¹⁷ Tekvin 16: 15.

²¹⁸ Hud 11/ 71-73.

²¹⁹ Tekvin 17: 15-19.

İbrahim peygamber yüz yaşında iken İshak dünyaya gelmiştir. Hz. İbrahim onu sekiz günlükken sünnet etmiştir.²²⁰

Hz. İsmail'in doğumundan sonra Sare, Hacer'i kıskanmış ve ona eziyet etmeye başlamıştır. Öyle ki bu durum Sare'nin bir oğul doğurmasından sonra daha da şiddetlenmiştir. İshak büyüyüp de süten kesilince Hz. İbrahim bir ziyafet vermiştir. Bu ziyafet sırasında Hacer'in oğlu İsmail'in güldüğünü gören Sare sinirlenmiş ve İbrahim peygamberden İsmail ile annesini evden atmasını istemiştir. Bu durumda ne yapacağını bilemeyen Hz. İbrahim'e Tanrı tarafından bir emir gelmiş ve ondan Hacer ile İsmail'i evden göndermesini istemiştir. İbrahim peygamber, ertesi gün yanına bir su tulumu ve ekmek alarak Hacer'i ve oğlunu evden göndermiştir. Hacer, Ber-Şeba çölünde dolaşırken suları bitmiştir. Oğlunun ölümünü görmemek için oğlundan uzaklaşmış ve su arayışına girmiştir. Tanrı, çocuğun sesini işitmiş ve Hacer'in gözlerini açarak bir su kuyusu görmesini sağlamıştır. Hacer oradan tulumuna su doldurmuş ve İsmail'e içirmiştir. Daha sonra Hacer ve oğlu İsmail o çölde kalmaya devam etmişler ve oraya yerleşmişlerdir.²²¹

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaya göre ise Hz. İbrahim'in oğlunu ve oğlunun annesini evden göndermesinin nedeni şu şekilde geçer: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*²²² İslam geleneğine göre bu kişiler Hacer ve İsmail'dir.

Hacer, Hz. İbrahim tarafından Mekke'ye yerleştirildikten sonra oğlu İsmail susayınca su arayışına girmiştir. Bir şeyler görebilmek ümidiyle önce Safa tepesine daha sonra Merve tepesine koşup etrafına bakınmıştır. Hacer, Safa ve Merve arasındaki bu koşmayı yedi defa yapmıştır. Geri oğlunun yanına döndüğünde ise oğlunun ayaklarının altından bir pınar fişkırdığını görmüştür. Hacer'in koşturmasını anmak amacı ile Müslümanların gerçekleştirdiği hac ibadetinde, Safa ve Merve

²²⁰ Tekvin 21: 1-5.

²²¹ Tekvin 21: 8-21.

²²² İbrahim 14/ 37.

arasında yedi kere gidilip gelinerek say yapılmaktadır. Ayrıca İsmail'in ayakları altından fışkıran su da zezem adıyla bilinmektedir.²²³ Nitekim Bakara suresinde geçtiği üzere Müslümanların hac mekanı olan Kabe'yi de Hz. İbrahim ve oğlu İsmail temellerinden yükseltmişlerdir.²²⁴

Hz. İbrahim'in oğulları ile ilgili olan olaylardan bir diğeri de kurban hadisesidir. Kur'an'a göre Hz. İbrahim, gördüğü bir rüya üzerine, Tevrat'a göre Tanrıdan aldığı açık bir emir üzerine oğlunu kurban etmeye karar vermiştir. Bu emir karşısında oğlu ve kendisi Allah'a itaat etmişlerdir. Bunun karşılığında da Allah bir koç göndermiş ve Hz. İbrahim'i oğlunu kurban etmekten kurtarmıştır.²²⁵ Hz. İbrahim'in bu olayda anlatılan oğlu Tevrat'a göre İshak iken Kur'an'da onun ismi yer almaz. İslam bilginleri ise bu konu hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı İshak olduğunu iddia ederken bir kısmı da İsmail olduğunu söylemişlerdir. Nitekim baskın olan görüş de İsmail olduğu yönündedir.²²⁶

İsmail'in soyuyla ilgili bir bilgi Kur'an'da geçmemektedir. Ancak onun bir peygamber olduğu ve diğer peygamberlere olduğu gibi ona da vahiy geldiği bildirilmektedir.²²⁷ Kitab-ı Mukkaddes'te bildirildiği üzere İsmail, Mısırlı bir kadınla evlenmiştir ve oğullarının isimleri şu şekildedir: "Nebayot, Kedar, Adbeel, Mıbsam, Mişma, Duma, Massa, Hadad, Tema, Yetur, Nafiş, ve Kedema"²²⁸.

İshak'ın soyuyla ilgili Kur'an'da Yakub'un ismi geçer ki o, İshak'ın oğludur. İshak ve Yakub da Hz. İbrahim gibi birer peygamberdir ve onların soyundan da peygamberler gelmiştir: "*O'na (İbrahim'e) İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Onun soyundan gelenlere peygamberlik ve kitab verdik. Ayrıca ona dünyada mükafatını da verdik. Şüphesiz o, ahirette de salih kimselerdendir.*"²²⁹ Ahd-i Atik'te yer alan

²²³ İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, s. 95.

²²⁴ Bakara 2/ 127.

²²⁵ Saffat 37/ 100-107.

²²⁶ İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, s. 101-103.

²²⁷ Ömer Faruk Harman, "İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIII, Ankara, (2001), s. 77; Bakara 2/ 136, Al-i İmran 3/ 84, Nisa 4/ 163.

²²⁸ Tekvin 25: 13-15.

²²⁹ Ankebut 29/ 27.

ayetlerde İshak'ın Rebeka isimli bir kadınla evlendiği geçer.²³⁰ Rebeka ile İshak'ın ikiz oğulları olmuştur. Büyüğünün adı Esav, küçüğünün ise Yakub'tur.²³¹

Sare'nin oğlu İshak yüz seksen yıl yaşamış ve Mamre'de vefat etmiştir.²³² Hacer'in oğlu İsmail ise yüz otuz yedi yıl yaşamış ve Mısır diyarında ölmüştür.²³³ Hacer'in vefatı ile ilgili bir bilgi Kur'an'da ve Ahd-i Atik'te yer almamaktadır. Sare'nin vefatı ile ilgili ise Kur'an'da herhangi bir açıklama yer almazken Ahd-i Atik'te onun vefatı anlatılmaktadır. Sare yüz yirmi yedi yaşında iken Kenan diyarındaki Hebron'da ölmüştür. Hz. İbrahim onu, Mamre meşeliği karşısındaki Makpela tarlasının mağarasına defnetmiştir.²³⁴

1.5. Peygamberliği

Hz. İbrahim, Allah tarafından peygamber olarak seçilmiştir. Onun peygamber olduğu dönemde halk, gök cisimlerine ve putlara tazimde bulunuyorlardı. Bu tapınmalarının nedeni sorulduğunda ise *"Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk" dediler.*²³⁵ Hz. İbrahim de onların bu inançlarının yanlış olduğunu söyleyerek onları yalanlamıştır: *"İbrahim şöyle dedi: "Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"*²³⁶ Ayrıca hak dinin tevhit dini olduğunu ve herkesin buna inanması gerektiğini vurgulamıştır: *"İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."*²³⁷

İslam kaynaklarında bildirildiğine göre Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin özel bir adı vardır ve onun adı "Haniflik"tir. Hanif, putlara tazim göstermekten, hak olmayan dinlerden, tek bir ilaha imana yani tevhide dönmek anlamına gelmektedir.

²³⁰ Tekvin 25: 20.

²³¹ Tekvin 25: 224-25.

²³² Tekvin 35: 27-29.

²³³ Tekvin 25: 17-18.

²³⁴ Tekvin 23: 1,2, 19.

²³⁵ Enbiya 21/ 53.

²³⁶ Enbiya 21/ 66-67.

²³⁷ Ankebut 29/ 16.

Nitekim Kur'an'da ve hadislerde bildirildiğine göre Hanif, batıla inanmayı ve ibadet etmeyi bırakarak ve birden fazla ilah kabul etmekten vazgeçerek tevhit akidesine dönen ve Hz. İbrahim tarafından tebliğ edilen dine iman eden kişi anlamına gelmektedir.²³⁸

Haniflik, Kur'an'da Hz. İbrahim'in inancını ifade ederken aynı zamanda müşrikliğin zıddını ifade etmektedir. Ayrıca Hanif, Yahudi ve Hıristiyan olmayan anlamına da gelmektedir. Nitekim Hz. İbrahim'in Hanifliği Kur'an-ı Kerim ayetlerinde yer almaktadır: *“İbrahim ne Yahudi ne Hıristiyan idi; bilakis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.”*²³⁹ Buna göre Hanif olmak, hem müşriklerden hem de Ehl-i Kitaptan olmamaktır. Haniflik, Allah'ın ilk insandan bu yana bildirdiği ve uyulmasını emrettiği tevhit dinidir.²⁴⁰

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in Hanif oluşunu vurgulayan bazı ayetler vardır. Bu ayetlerde Hz. İbrahim, müşriklerden ve Ehl-i Kitap'tan ayrı bir yere konumlandırılarak Hanif olarak nitelenmiştir: *“Onlar, “Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler. Sen de şöyle de “Hayır! Biz, Hanif olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.”*²⁴¹ Ayrıca Müslümanlar, Hanif olan Hz. İbrahim'in dinine uymakla emrolunmuşlardır: *“De ki “Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, Hanif olan İbrahim'in dinine uyunuz. O müşriklerden değildi.”*²⁴²

Ehl-i Kitap inancına göre ise Hz. İbrahim, Tanrı ile sözleşme yapan ve İbranilerin atası olan bir Yahudi peygamberidir. Tevrat'ta bildirildiğine göre Hz. İbrahim'e gelen ilk vahiy, Ur kentinde gelmiştir.²⁴³ Hz. İbrahim'den önce Hz. Nuh ile insanlara birtakım bilgiler gönderilmişse de peygamberlik kurumunu başlatan kişi Hz. İbrahim'dir. O, ilk Yahudi peygamberidir. Peygamberlik onunla başlamış, Hz. Musa ile en mükemmel seviyesine ulaşmış ve Malaki²⁴⁴ ile de son bulmuştur.²⁴⁵

²³⁸ Kuzgun, Hz. İbrahim ve Haniflik, s. 106, 132, 135.

²³⁹ Al-i İmran 3/ 67.

²⁴⁰ Şaban Kuzgun, “Hanif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVI, (1997), s. 35.

²⁴¹ Bakara 2/ 135.

²⁴² Bakara 2/ 95.

²⁴³ Harman, “İbrahim”, s. 267.

²⁴⁴ Tanah'ın Neviim ve Ketuvim kitapları Hz. Musa'dan sonra gelen peygamberlerin yazılarını içermektedir. Bu peygamberler, Hz. Musa'nın getirdiği şeriatın mübelliği olmuşlardır ki Malaki de bunlardan birisidir. Malaki'nin kimliği üzerine bazı tartışmalar yapılmış olsa da Yahudi inancına göre Hz. İbrahim ilk peygamberdir, Malaki de son peygamberin ismidir. (Eldar Hasenov, “Yahudilikte

Tevrat'ta bildirildiğine göre Tanrı, Hz. İbrahim ile bir ahit yapmış, kendisini ve soyunu mübarek kılmıştır. Ayrıca Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ve torunu Yakup ile İsrailoğullarının soyları devam etmiştir.²⁴⁶ Peygamberlik kurumunun başlatıcısı olması, Yahudilerin atası olması ve Tanrı ile yaptığı ahitleşme neticesinde soyunun mübarek kılınmasını sağlayarak Hz. İbrahim Ehl-i Kitap nazarında çok önemli bir mevki işgal etmektedir.

Hz. İbrahim, peygamberlik görevini yerine getirirken pek çok insanla muhatap olmuştur. Bunlardan birisi babasıdır. O, babasının tevhit dinine davet etmiştir. Ancak babası ona şiddetle karşı çıkmış ve onun davetini kabul etmemiştir: *"Babası, "Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taş'a tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!" dedi*"²⁴⁷

Hz. İbrahim, peygamberlik görevinin gereği olarak kavmiyle de iletişime geçmiş onları da tevhit dinine davet etmiştir. Ancak onlar da babası gibi Hz. İbrahim'i yalanlamışlar ve tevhit dinini kabul etmek istememişlerdir. Öyle ki Hz. İbrahim'e iman etmek bir yana, onu ateşe atarak cezalandırmak istemişlerdir: *"(İçlerinden bazıları), "Eğer (bir şey) yaparsanız, onu yakın da ilahlarınıza yardım edin" dediler.*"²⁴⁸

Hz. İbrahim, gerek Allah tarafından peygamber olarak görevlendirilmeden önce gerekse görevlendirildikten sonra bazı hükümdarların egemenliğine şahit olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu hükümdarların ismi geçmez. Ancak onun bir hükümdar ile yaptığı tartışma şu şekilde yer alır: *"Allah'ın kendisine verdiği iktidara dayanarak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrahim "Rabbim hayat veren ve öldüren" deyince o, "Hayat veren ve öldüren benim" dedi. İbrahim "Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de batıdan getir" dedi. Bunun üzerine inkarcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler*

Peygamber ve Peygamberlik", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, III, 4, (2014), s. 676, 691).

²⁴⁵ Arvas, *Tevrat'ta ve Kur'an'da Hz. İbrahim*, s.11.

²⁴⁶ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s. 17.

²⁴⁷ Meryem 19/ 46.

²⁴⁸ Enbiya 21/ 68.

topluluğuna rehberlik etmez."²⁴⁹ Bu ayet dışında Hz. İbrahim'in yaşadığı dönemin hükümdarları ile ilgili Kur'an'da herhangi bir bilgi yer almaz.

Tarih bilginlerine göre Hz. İbrahim'in yukarıdaki tartışmayı yaptığı kişinin ismi Nemrud'dur. Hz. İbrahim onun zamanında doğmuş ve onun zamanında tebliğle görevlendirilerek bu tartışmayı yapmıştır. Nemrud, Kenan diyarının Babil kentinde bulunurdu. Çok zalim bir hükümdardı. Kendisi puta tapar, gök cisimlerinin kutsallığına inanır ve halkından bunu yapmalarını isterdi. Bu yüzden de Hz. İbrahim'in getirdiği dine şiddetle karşı çıkmıştır.²⁵⁰

Nemrud'un inandığı dine karşı çıkararak yerleşik düzene darbe indiren Hz. İbrahim, çeşitli kovuşturmalara uğramıştır. Öyle ki Hz. İbrahim, kavminin tapındığı bütün putları kırıp da en büyüklerini bırakarak onları şaşkına çevirdikten²⁵¹ sonra kavmi tarafından hükümdara şikayet edilmiştir. Hz. İbrahim hiç çekinmeden Nemrud ile de tartışmaya girmiştir. Ve bu tartışmanın neticesinde tarih bilginlerine göre Nemrud, Hz. İbrahim'in ateşe atılmasını emretmiştir.²⁵² Kur'an ayetlerinde bu emri verenin ismi açıkça zikredilmese de Hz. İbrahim'in ateşe atıldığından ve Allah'ın emri ile ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığından bahsedilir.²⁵³

Hz. İbrahim'i inkar eden ve halkına zulmeden Nemrud, ateşin Hz. İbrahim'i yakmaması neticesinde onu ülkesinden göndermiştir. Bu tarihten sonra da zalimce hükmetmeye devam etmiştir. Nemrud'un bu zalimliğinin sonucu olarak Allah, onun ülkesine bir sivrisinek ordusu göndermiştir. Sivrisineklerden birisi onun burnundan içeri girerek beynine yerleşmiştir. Bu durum Nemrud'a o kadar acı vermiştir ki sürekli başını dövmeye ve hatta adamlarına dövdürmeye başlamıştır. Neticede de Nemrud daha fazla sivrisineğe ve başının dövülmesine dayanamamış ve ölmüştür.²⁵⁴

1. 6. Hicretleri

Hz. İbrahim ile ilgili diğer önemli bir husus da onun yaşamı boyunca yaptığı hicretleridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bize bildirildiği üzere Hz. İbrahim, Allah'ın

²⁴⁹ Bakara 2/ 258.

²⁵⁰ Et-Taberi *Tarih-i Taberi Tercümesi*, s. 141.

²⁵¹ Enbiya 21/ 57- 67.

²⁵² İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, s. 90.

²⁵³ Enbiya 21/ 68-69.

²⁵⁴ Et-Taberi *Tarih-i Taberi Tercümesi*, s. 161-162; İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, s. 108-109.

emri ile hicret etmiştir: “*Bunun üzerine Lût, ona (İbrahim'e) iman etti. İbrahim, "Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" dedi.*”²⁵⁵ Ayrıca Ahd-i Atik'te geçtiği üzere Yahudi inancına göre de Hz. İbrahim çok farklı yerlere göç etmiş ve pek çok şehir değiştirmiştir.²⁵⁶

Hz. İbrahim hicret emrini aldığı anda Babil'de ikamet etmekteydi. Hicret emrinden sonra eşi Sare ve yeğeni Lut ile beraber Babil şehrinden çıkmış ve Harran'a varmışlardır. Günlerce burada kaldıktan sonra yönünü Mısır'a çevirmiş ve oraya doğru yol almıştır. Bu rota üzerinde ilerlerken bir süre Şam'da kalmıştır. Yeğeni Lut ise Şam'da yerleşik olarak kalmış, buradan sonra amcası ile yola devam etmemiştir. Hz. İbrahim, eşi Sare ile birlikte Mısır'a gelmişlerdir.²⁵⁷

Hz. İbrahim ve Sare'nin Mısır'da konakladığı süre ile ilgili Tevrat'ta ilginç bir olay anlatılır:

*“Ve memlekette kıtlık oldu; ve Abram orada misafir olmak üzere Mısır'a gitti: çünkü memlekette kıtlık ağırdı. Ve vaki oldu ki, Mısır'a girmesi yaklaştığı zaman karısı Saray'a dedi: İşte, biliyorum ki sen görünüşü güzel bir kadınsın; ve olur ki Mısırlılar seni görünce: Bu onun karısıdır, derler ve beni öldürürler fakat seni sağ bırakırlar. Senin yüzünden bana karşı iyi davranılsın ve senin sebebinle canım yaşasın diye onun kız kardeşiyim de. Ve vaki oldu ki Abram Mısır'a girdiği zaman Mısırlılar kadının çok güzel olduğunu gördüler. Ve Firavun'un emirleri onu gördüler ve onu Firavun'a methettiler; ve kadın Firavun'un sarayına alındı. Ve onun yüzünden Abram'a iyi davrandı; ve onun koyunları, sığırları ve eşekleri ve köleleri ve cariyeleri ve dişi eşekleri ve develeri oldu. Ve Tanrı, Abram'ın karısı Saray'dan dolayı Firavun'u ve onun sarayını büyük vuruşlarla vurdu. Ve Firavun Abram'ı çağırıp dedi: Bana bu yaptığın nedir? Bunun senin karın olduğunu niçin bana bildirmedin? Niçin bu benim kız kardeşimdir, dedin, ben de onu karı olarak aldım? Ve şimdi, işte karın, al ve git. Ve onların hakkında Firavun adamlara emretti; ve onu ve karısını ve kendisine ait olan her şeyi gönderdiler.”*²⁵⁸

Hz. İbrahim ve eşi Sara Mısır'dan çıktıktan sonra Filistin civarına gelmişlerdir. İlk olarak orada Lut'a yakın bir yer olan Sebu'ya yerleşmişlerdir. Hz.

²⁵⁵ Ankebut 29/ 26.

²⁵⁶ Bkz. Tekvin Bab 11- Bab 25 arası.

²⁵⁷ Et-Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, s. 155-157.

²⁵⁸ Tekvin 12: 10-20.

İbrahim orada ikamet ederken birçok kişi de oraya gelmiş ve Hz. İbrahim'e komşu olmuşlardır. Öyle ki Sebu gittikçe genişlemiş ve büyük bir şehir haline gelmiştir. Bu nedenle de oradaki su halka yetmez olmuştur. Hz. İbrahim ile halk arasında su yüzünden tartışma çıkmış ve Hz. İbrahim de Kıst denilen yere göçmüştür. Orada bir kuyu kazmış ve davarlarını çoğaltmıştır.²⁵⁹

Bu yerleşim bölgelerinin dışında Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in Mekke'ye ziyaretinden bahsedilir. Öyle ki Hz. İbrahim oğlunu ve eşini Mekke'ye yerleştirmiştir.²⁶⁰ Onları zaman zaman ziyaret etmiştir. Daha sonra da oğlu İsmail ile birlikte Kabe'yi temellerinden yükseltmişlerdir.²⁶¹ Hz. İbrahim, "*Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır.*"²⁶² şeklinde dua etmiş ve Allah tarafından Kabe'yi temiz tutmakla görevlendirilmiştir.²⁶³

1.7. Mucizeleri

Mucize, doğada herkes tarafından bilinen ve her zaman aynı düzlemde seyreden düzeneği aşan muhteşem bir olay olarak tanımlanmıştır.²⁶⁴ Örneğin nehrin ikiye yarılması, doğasında yakıcılık olan ateşin yakmaması veya normalde odun parçası olan bir asanın yılanı dönüşmesi gibi olaylar. İslami bir kavram olarak mucize ise "*Allah'ın, peygamberlerin peygamberliklerini desteklemek için, onların şahsında gösterdiği olağanüstü olaylar*" demektir.²⁶⁵ Bu anlamda Kur'an'da Allah tarafından bize bildirilen ve peygamberlere ait olan tüm nebevi olağanüstülükler birer mucizedirler.

Hz. İbrahim'in Kur'an'da bildirilen mucizelerinden birisi, öldükten sonra dirilme konusunda mutmain olmak için kuşlarla yaptığı denemedir. Allah ona kuşlardan dört tane alarak parçalamasını ve sonra onları çağırmasını istemiştir.

²⁵⁹ Et- Taberi, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, s. 159- 160.

²⁶⁰ İbrahim 14/ 37.

²⁶¹ Bakara 2/ 127.

²⁶² Bakara 2/ 126.

²⁶³ Bakara 2/ 125.

²⁶⁴ Zubeeri, *Abraham: His Lifes and Times*, s. 61.

²⁶⁵ Hüseyin Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul: Beyan, 2013, s.425.

Neticede de kuşların koşarak kendine geri döneceğini bildirmiştir. Bu durum Kur'an'da şu şekilde geçer: *“İbrahim ‘Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster’ deyince Rabbi, ‘Yoksa inanmıyor musun?’ demişti. O, ‘Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye’ cevabını verdi. Rabbi ‘Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra parçalayıp her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir.’ buyurdu.”*²⁶⁶

Ayetlerde bildirilen bir diğer mucize de Hz. İbrahim yaşlı iken iki oğlunun olmasıdır. Öyle ki oğullarından birisinin annesi de hem yaşlı hem de kısır idi. Ancak Allah'ın dilemesiyle Hz. İbrahim, İsmail ve İshak adında iki oğla sahip olmuştur: *“Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.”*²⁶⁷

*“Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip ‘Selâm sana!’ dediler. O, ‘Size de selâm’ dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: ‘Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik. İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı, ‘Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!’ dedi. Melekler, ‘Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir.’ dediler.”*²⁶⁸

Hz. İbrahim ile özdeşleşen bir diğer mucize de Hz. İbrahim'in ateşe atıldığında yanmaması mucizesidir. Hz. İbrahim, babası, kavmi ve hükümdar ile girdiği tartışmalar ve onların tapındığı putları kırması sonucunda kavmi tarafından cezalandırılmak istenmiştir. Ceza olarak da onun ateşe atılmasına karar verilmiştir. Ancak Allah'ın yardımı ve dilemesi sayesinde ateş Hz. İbrahim'i yakmamıştır: *“(İçlerinden bazıları), ‘Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın da ilahlarınıza*

²⁶⁶ Bakara 2/260.

²⁶⁷ İbrahim 14/39.

²⁶⁸ Hud 11/ 69-73.

yardım edin" dediler. "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik. Ona böyle bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük."²⁶⁹

İbrahim peygamber, Allah tarafından oğlu ile imtihan edilmiştir. Gördüğü rüyaya dayanarak Allah'ın emri olduğuna inanmış ve oğlunu kurban etme girişiminde bulunmuştur. Ancak Allah, Hz. İbrahim'in teslimiyeti neticesinde imtihanı geçtiğini ona iletmiş ve bir kurbanlık göndererek oğlu yerine o kurbanlığı kesmesini bildirmiştir: *Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.*²⁷⁰

Tevrat'ta da Hz. İbrahim'in bazı mucizelerinden bahsedilmektedir. Bu mucizelerden birisi Hz. İbrahim'in Tanrı ile bizzat görüşmesidir. Tanrı İbrahim peygambere bizzat görünüp ona bazı vaatlerde bulunmuştur. Nitekim Tekvin bölümünde şu şekilde geçer: *"Ve Tanrı, Abrama görünüp dedi: Bu memleketi senin zürriyetine vereceğim.*"²⁷¹

Hz. İbrahim'e Tanrının bizzat görünmesi, İncil'in Resullerin İşleri bölümünde de geçmektedir: *"O da dedi: Kardeşler ve babalar dinleyin. Atamız İbrahim Harran'da oturmazdan önce, Mezopotamya'da bulunduğu zaman, izzet Tanrısı kendisine göründü ve ona dedi: Memleketinden ve akrabaların yanından çık ve sana göstereceğim memlekete gel.*"²⁷²

Kur'an-ı Kerim ile benzer olarak Tevrat'ta da Hz. İbrahim'in çok yaşlı iken İshak adında bir oğlunun olmasından bahsedilir. Bu sırada Hz. İbrahim'in yaşının

²⁶⁹ Enbiya 21/68-70.

²⁷⁰ Saffat 37/102-107.

²⁷¹ Tekvin 12:7 .

²⁷² Resullerin İşleri 7:2-3.

yüz, eşi Sara'nın yaşının doksan olduğu bildirilir: *“Ve Tanrı İbrahim'e dedi: Senin karın Saraya gelince, onun adını Saray çağırmayacaksın fakat onun adı Sara olacaktır. Ve onu mübarek kılacağım ve ondan da sana bir oğul vereceğim; evet, onu mübarek kılacağım ve milletlerin anası olacaktır, kavimlerin kralları ondan olacaklardır. Ve İbrahim yüzüstü düştü ve güldü ve yüreğinde dedi: Yüz yaşında olana bir oğul doğar mı? Ve doksan yaşında olan Sara doğurur mu? Ve İbrahim Tanrıya dedi: Keşke İsmail senin önünde yaşayabilse! Ve Tanrı dedi: Gerçek senin karın Sara sana bir oğul doğuracak ve onun adını İshak koyacaksın; ve onunla ve ondan sonra zürriyetiyle ahdimi ebedi ahit olarak sabit kılacağım.”*²⁷³

Hız. İbrahim ile ilgili bir diğer mucize de karısı Sara ve Kral ile olan arasında geçen olaya bağlı olarak gerçekleşen durumlardır. Buna göre İbrahim peygambere bir gün karısı Sara ile Gerar'a gelir ve kendi başına bir iş gelmesinden korktuğu için karısını kız kardeşi olarak tanıtır. Bunun üzerine Kral, Sara'yı yanına aldırır. Ancak Kral geceleyin yattığında rüyasına Tanrı gelir ve bir peygamberin karısını yanına aldığını, bu yüzden de kendisinin bir ölü olduğunu söyler. Ayrıca Sara'yı eğer geri vermezse kendinin ve kendine ait olan herkesin ve herşeyin öleceğini söyler. Bunun üzerine Kral, İbrahim peygamberi yanına çağırır ve karısını ona geri verir. Hız. İbrahim de dua eder ve Tanrı, Kral ile karısına ve cariyelerine şifa verir. Çünkü Sara yüzünden Tanrı, Kralın evindeki bütün rahimleri tamamıyla kapatmıştır.²⁷⁴

Tevrat'ta anlatılan bir diğer mucizevi olay Hız. İbrahim'in oğlu İshak'ı yakılan kurban olarak sunacakken Tanrı tarafından bir koç gönderilmesi ve bu sayede oğlunu kurtarmasıdır. İbrahim peygamber, oğlunu sunmaya hazır bir şekilde odunların üzerine yatırdığında Tanrının meleği göklerden ona çağırılmış ve İbrahim peygamberi, oğlunu Tanrısından esirgemediği için övmüştür. Hız. İbrahim de meleğin bildirmesi üzerine oğlunu bırakmış ve Tanrı tarafından gönderilen koçu yakılan kurban olarak sunmuştur. Bu anlatı Kur'an ayetleriyle bazı benzerlikler içermektedir ancak Tevrat'ta kurban edilecek oğlun adı açık bir şekilde İshak olarak geçer ve

²⁷³ Tekvin 17: 15-19.

²⁷⁴ Tekvin 20:1-18.

kurban edilmek üzere gönderilen hayvanın da bir koç olduğu bildirilir. Ayrıca kurban etme şekli de yakmalık kurban sunusu şeklindedir.²⁷⁵

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim'in mucizeleri şu konular etrafında toplanabilir: Kur'an ayetlerinde öldükten sonra dirilme²⁷⁶, karısı ve kendisi yaşlı olmasına karşın İsmail ve İshak adında iki oğlu olması²⁷⁷, içine atıldığı ateşin onu yakmaması²⁷⁸ ve gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban edecekken bir kurbanlık verilmesidir.²⁷⁹ Tevrat'ta yer alan mucizeler ise Tanrı ile görüşmesi²⁸⁰, yüz yaşındayken İshak ile müjdelenmesi²⁸¹, İbrahim-Sara-Kral arasında geçen olay ve bu olayın sonucu²⁸² ve Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban olarak sunacakken Tanrı tarafından koç gönderilmesi²⁸³ olağanüstülükleri şeklindedir.

1.8. Vefatı

Hz. İbrahim'in ölümü ile ilgili bir bilgi Kur'an-ı Kerim'de yer almamaktadır. Tevrat'ta geçen bilgilere göre Hz. İbrahim, yüz yetmiş beş yıl yaşamıştır. Oğulları İshak ve İsmail, onu Mamre Meşeliği'nin karşısında yer alan Makpela mağarasına defnetmişlerdir. Nitekim karısı Sara'nın da mezarı orada yer almaktadır.²⁸⁴ Zaten Hz. İbrahim, karısı Sara'yı defnetmek için Makpela Mağarası'nı ve Makpela Mağarası'nı içine alan Efron'un tarlasını Het oğullarından satın almıştır. Bu tarihten sonra da o tarla ve mağara Het oğulları tarafından kabir olmak üzere Hz. İbrahim'e mülk verilmiştir.²⁸⁵

²⁷⁵ Tekvin 22:1-14.

²⁷⁶ Bakara 2/260.

²⁷⁷ Hud 11/71, İbrahim 14/39, Hicr 15/53,54 vb.

²⁷⁸ Enbiya 21/69, Ankebut 29/24.

²⁷⁹ Saffat 37/102-107.

²⁸⁰ Tekvin 12:7, Resullerin İşleri 7:2.

²⁸¹ Tekvin 17:16,17.

²⁸² Tekvin 20:17.

²⁸³ Tekvin 22:1-14.

²⁸⁴ Tekvin 25: 7- 9.

²⁸⁵ Tekvin 23: 17-20.

2. ÜÇ BÜYÜK DİNDE HZ. İBRAHİM'İN YERİ VE ÖNEMİ

Hemen hemen her dinin kendine ait bir kutsal kitabı ve bu kutsal kitap ekseninde oluşan kutsal kitap yorumu ağı vardır. Kutsal kitaplarında bazı ortak temalara sahip olan dinler, ortak noktalarda buluşabildikleri gibi bazen de bu ortak tema üzerinden ayrılığa düşebilmektedirler.²⁸⁶ Dünya nüfusunun yarısından fazlasının müntesibi olduğu üç büyük din olan İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta ortak olan en merkezi temalardan birisi şüphesiz ki Hz. İbrahim'dir. Yoğunlukları farklı olsa da ona her dinden önem atfedilmiş ve o ,her üç dinin kutsal kitabında da yer etmiştir.

Hz. İbrahim'in üç din için de ortak tema olması, bazen birleştirici bir unsur olarak algılanmış ve ortak noktada buluşabilmek için aracı olarak kullanılmıştır. Bunun bir örneği olarak 1985'te Papa II. John Paul'un Kazablanka'daki bir stadyumda Müslüman gençlere hitaben kurduğu cümleyi alabiliriz. Öyle ki orada o, Müslümanların ilahı ile kendi ilahlarının aynı olduğunu söyleyerek her iki topluluğun da İbrahim'in inancında birleşen kardeşler olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁷ Ayrıca İslam ve Yahudilik açısından da İbrahim peygamberin puta tapıcılığa karşı olarak çıkması ve tek ilaha çağırması da ortak olan temalardan biri olarak görülmüştür.

Ancak, Hz. İbrahim figürü üç dinde ortak olarak yer alsa da bu, her zaman birleştirici bir unsur olarak yer bulamamıştır. Çünkü üç dinin kutsal kitabında anlatılanlarda benzerlikler olsa da farklılıklar daha fazladır. Her üç din de Hz. İbrahim'e fazlaca önem vermekte ve hepsi kendi inançları bağlamında Hz. İbrahim'e anlam atfetmektedirler. Bu nedenle bu dinler arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve her biri diğerinin anlatısını yanlışlamış veya önemsiz görmüştür.

İster birleştirici olması anlamında isterse de farklılık arz edip ayrıştırıcı olması anlamında olsun her üç din açısından kabul edilmesi gereken bir gerçek vardır

²⁸⁶ Norman Solomon vd., "Abraham in Jewish, Christian and Muslim Thought", *Abraham's Children; Jews, Christians and Muslims Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clark, (2005), s.36.

²⁸⁷ Tom Winter, "Abraham from a Muslim Perspective", *Abraham's Children; Jews, Christians and Muslims Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clark, (2005), s.36 s. 35.

ki o da Hz. İbrahim'e verilen değerdir. Hz. İbrahim'in sahip olduğu mesaj ve bu mesajı tebliği her üç dinin kutsal kitabında anlatılmıştır. Bu üç dinin inananları, en başından beri Hz. İbrahim'i ataları olarak kabul etmişler ve hala da etmektedirler. Bu da bir karizmatik lider için olmazsa olmaz şartlardan birisidir. Onun karizmatik olarak geçerliliğini sağlayan şey, takipçileri tarafından elde ettiği kabuldür.²⁸⁸

Ancak Hz. İbrahim'in takipçilerinin önemli bir kısmı onun vefatından sonra ortaya çıkmıştır. O, hayattayken pek fazla inananı olmasa da vefatından sonra bu sayı gittikçe artmış ve günümüzde neredeyse dünyanın yarısına ulaşmıştır. Onun vefatından sonra takipçilerini bir arada tutan ve gittikçe sayılarının artmasını sağlayan şey, onun getirdiği iman esasları, öğretiler ve ibadetlerdir.²⁸⁹ Bu sayede, ilk başta üye sayısı çok az olan cemaat zaman geçtikçe büyümüş ve dünyanın her yerine ulaşacak kadar genişlemiştir.

Hz. İbrahim'i karizmatik kılan unsurların ne olduğunu daha iyi anlayabilmek adına çalışmamıza konu olan üç dinin Hz. İbrahim'e bakışını daha iyi incelemek yerinde olacaktır. Bu nedenle üç dinde yer alan Hz. İbrahim anlatısına ayrı ayrı eğilenecek ve konuya daha yakından bakılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de daha çok bu üç dinin kutsal kitapları merkeze alınacaktır.

2.1 İslam Açısından Hz. İbrahim

Hz. İbrahim'in ismi, Hz. Musa'dan sonra Kur'an'da en çok zikredilen isimdir. Şüphesiz ki bu da Hz. İbrahim kıssasına Kur'an'da verilen önemi ortaya koyar. Kur'an'ın anlatım tarzına uygun olarak onun soy bilgisi, doğum yeri ve doğum tarihi gibi bilgiler ayetlerde verilmez. Sadece onun babası olarak Azer'in ismi geçer.²⁹⁰ Bunun dışında da iki oğlu İsmail ve İshak'ın isimleri²⁹¹ bize verilen bilgiler dahilindedir.

Kur'an-ı Kerim, daha çok Hz. İbrahim'in tevhit mücadelesine odaklanmıştır. Ayetlerde o, *"İbrahim, ne Yahudi idi ne de Hıristiyan. Fakat o, Hanif (Allah'ı bir*

²⁸⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*", C.:1 s. 362.

²⁸⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 289.

²⁹⁰ En'am 6/74.

²⁹¹ İbrahim 14/39.

tanıyan, hakka yönelen) bir Müslüman'dı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi."²⁹² şeklinde "Hanif bir Müslüman" olarak tanımlanmıştır. Zira Haniflik, Allah'ın yanında başka ilahlar edinme anlamına gelen şirk ve Yahudilik ile Hıristiyanlıktan ayrıdır. Haniflik, Hz. İbrahim'in tevhit dinine inanmak anlamına gelmektedir.²⁹³

Hız. İbrahim, insanları tek bir ilaha inanmaya ve ibadet etmeye çağırıştır. Onları tevhit düşüncesi üzerinde buluşturmaya ve birleştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle o, tevhidi düşüncenin yegane sembolüdür. Güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerine ve putlara tapan bir topluluk içinde dünyaya gelmiş ve yetişmiştir. Ancak o, bunlara tapınmayı reddetmiş ve kavmine tevhit inancını yerleştirmek için mücadele etmiştir.²⁹⁴ Hz. İbrahim, kendinden sonraki nesiller için Allah'ı birlemenin temsilcisi olmuştur. Tevhit inancı, Hz. İbrahim'in şahsiyeti ile bütünleşmiştir.

Hız. İbrahim etrafında dönen merkezi konunun tevhit olması nedeniyle Kur'an kıssalarında o, farklı kişilerle konuşmuş, onları hak dine inandırmak için çabalamış ve müşriklerle mücadele etmiştir. Hatta zaman zaman ciddi yaptırımlarla da karşılaşmıştır. Babası tarafından "*Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşta tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!*"²⁹⁵ şeklinde şiddetle azarlanmış ve kavmi ve dönemin hükümdarı tarafından reddedilerek cezalandırılmak istenmiş ve ateşe atılmıştır.²⁹⁶

Hız. İbrahim'in tevhit mücadelesine bağlı olarak onun cesaretinden²⁹⁷, merhametinden²⁹⁸, misafirperverliğinden²⁹⁹, dürüstlüğünden³⁰⁰ ve güzel örnek³⁰¹ olmasından bahsedilmiştir. Onun akla ve sorgulamaya verdiği önem, inancı için tehlikeyi göze alabilmesi Kur'an'da bildirilmektedir.³⁰² Ayrıca onun seçkin kılındığı

²⁹² Al-i İmran 3/ 67.

²⁹³ Khalil Athamina, "İslam Bakış Açısında Hz. İbrahim: İslam Öncesi Arabistan'da Monoteizmin Gelişimi Üzerine Düşünceler", (çev. Ali Osman Kurt), *AÜİFD*, 1, (2006), s. 214.

²⁹⁴ Mahmut Aydın ve Merve Ar, "İbrahimi Geleneklerde Tevhid ve Vahdet", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, (2016), s. 16.

²⁹⁵ Meryem 19/ 46.

²⁹⁶ Enbiya 21/ 68.

²⁹⁷ En'am 6/ 80-81.

²⁹⁸ Meryem 19/ 42-50; Ankebut 29/31-32; Mümtehine 60/ 4.

²⁹⁹ Hud 11/ 69.

³⁰⁰ Meryem 19/ 41.

³⁰¹ Mümtehine 60/ 4,6.

³⁰² Enbiya 21/ 57-68; Bakara 2/ 260.

söylenmiş³⁰³ ve “Allah dostu” olarak nitelenmiştir.³⁰⁴ Bunlara ek olarak karizmasının bir göstergesi mesabesinde yerleşik düzene olan eleştirisinden bir hayli söz edilmiş³⁰⁵ ve mucizelerine³⁰⁶ de yer verilmiştir.

İslam dinine göre Hz. İbrahim, Müslümanların kiblesi olan Kabe’yi temellerinden yükselten kişidir. Allah, “*Tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rüku ve secde edecekler için evimi temiz tutun*”³⁰⁷ emri ile Hz. İbrahim’i ve oğlu İsmail’i Kabe’yi temiz tutmakla görevlendirmiştir. Kabe’nin inşası tamamlanınca da Allah başka bir emirde daha bulunmuş ve Hz. İbrahim’i, insanları hacca çağırma görevi ile görevlendirmiştir.³⁰⁸ Hz. İbrahim ile başlayan hac ibadeti, Hz. Muhammet’in getirdiği şeriat ile de devam etmiştir.

Hac sırasında Safa ile Merve tepelerinde gidilip gelinerek gerçekleştirilen say, Hz. Hacer’e atıfta bulunarak yapılmaktadır. Öyle ki Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile eşi Hacer’i Mekke’ye bıraktıktan sonra Hz. İsmail çok susamıştır. Oğlunun çok susaması ve ağlaması üzerine su arayışına çıkan Hz. Hacer, su bulma umudu ile birçok defa Safa ile Merve arasında gidip gelmiştir. Bu arayışın neticesinde Allah yardımını onlara göndererek yerden su kaynağı çıkarmıştır. Nitekim bu su, zemzem olarak bilinmektedir. Hac ibadeti gerçekleştirilirken yapılan say, Hz. Hacer’in su arayışını ve çektiği zorlukları temsil etmektedir.³⁰⁹

Hz. İbrahim oğlu İsmail ile birlikte Kabe’yi inşa ederken oğlunun getirdiği bir taşın üstüne basmış ve o taşı daha yüksek yerlere ulaşabilmek için iskele olarak kullanmıştır. Bu taşın üzerinde hala Hz. İbrahim’in ayak izinin olduğuna inanılır.³¹⁰ Bu nedenle de onun ayak izinin bulunduğu bu taş, bir cam çerçeve içinde korunarak Kabe’nin yanında muhafaza edilmektedir. Cam çerçeve içinde bulunan taşın olduğu yere “Makam-ı İbrahim” denilmektedir. Ayrıca Kabe’nin duvarında bulunan “Hacerü’l Esved” taşının da Hz. İbrahim tarafından oraya konulduğuna

³⁰³ Bakara 2/ 130.

³⁰⁴ Nisa 4/ 125.

³⁰⁵ Bakara 2/ 258; En’am 6/ 74; Şu’ara 26/ 70-82.

³⁰⁶ Enbiya 21/ 69; Hicr 15/ 51-56; İbrahim 14/ 39.

³⁰⁷ Bakara 2/ 125.

³⁰⁸ Hac 22/ 27.

³⁰⁹ Selim Özarslan, “Şeair-i İslam’ın Oluşumunda Hz. İbrahim (a.s.) Şeriatının Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt LIII, 2, (Nisan-Mayıs-Haziran 2017), s. 29.

³¹⁰ İbnu’l Esir, *İslam Tarihi*, s.99.

inanılmaktadır. Hacerü'l Esved'in konulmasının nedeni ise tavafa başlayacaklar için bir alamet olmasıdır.³¹¹

Müslümanlara emredilmiş olan ve her sene gerçekleştirilen kurban ibadetinin de Hz. İbrahim ile bağlantısı vardır. Öyle ki Hz. İbrahim, Allah'tan aldığı emir doğrultusunda oğlunu kurban etmek üzereyken Allah tarafından kendisine bir kurbanlık gönderilmiş ve Hz. İbrahim'in oğlu kurban edilmekten kurtarılmıştır. Bunun neticesinde de Allah, onun sadakatini övmüş ve bir ödül olarak onun ismini gelecek nesiller için güzel bir ad olarak bırakmıştır.³¹²

Müslümanlar için önemli olan sünnet uygulaması da Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim ayetlerinde sünnet olunması ile ilgili herhangi bir emir ya da nass yoktur. Ancak sünnet, Hz. Muhammed'in hadislerinde ve Müslüman geleneği içerisinde yer almıştır. Müslümanlar, sünnet uygulamasını ataları olarak kabul ettikleri Hz. İbrahim'den miras almışlardır. Zira sünnet olmak, Müslüman olmanın alameti olarak görülmekte ve Müslüman'ı Müslüman olmayandan ayırdığı düşünülmektedir. Bu nedenle de günümüze dek uygulanagelmiş ve hala da uygulanmaktadır.³¹³

Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler, Hz. İbrahim'in İslam dini açısından ayrıcalıklı ve önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in soyunun Hz. İsmail vasıtasıyla Hz. İbrahim'e dayandırılması da Hz. İbrahim'e soy olarak bağlanmanın³¹⁴ Müslümanlar için ne kadar mühim olduğunun bir diğer göstergesidir. Bu nedenle Hz. İbrahim, Müslümanlar için merkezi bir karakterdir. Onun bu merkeziliği ve Müslümanlar tarafından misyonunun ve vizyonunun kabul ve takibi, Hz. İbrahim'i karizmatik bir şahsiyet kılmaktadır.

2.2 Yahudilik Açısından Hz. İbrahim

Yahudilerin kutsal kitabı Torah'ın anlatısını genel olarak üç bölüme ayırabiliriz. Bunlardan ilki evrenin ve insanoğlunun yaratılışı ile ilgili olan kısımdır.

³¹¹ Özarlan, "Şeair-i İslam'ın Oluşumunda Hz. İbrahim (a.s.) Şeriatının Rolü", s. 25.

³¹² Saffat 37/ 102-108.

³¹³ Özarlan, "Şeair-i İslam'ın Oluşumunda Hz. İbrahim (a.s.) Şeriatının Rolü", s. 36.

³¹⁴ Winter, "Abraham from a Muslim Perspective" s.35; Kuzgun, *Hz. İbrahim ve Hanıflık*, s.41-42.

İkinci kısımda İbrahim peygambere kadar olan genel insan yaşamı tarihi anlatılır. Ve İsrailoğulları için asıl önemli olan üçüncü kısımda da Tanrı tarafından seçilmiş olan İsrailoğullarının tarihi anlatılır ki bu süreci başlatan Hz. İbrahim ile Tanrı arasında yapılan ahitleşmedir.³¹⁵ Hz. İbrahim'i Yahudiler için önemli kılan temel husus da budur. Tanrı, İbrahim peygamber ile bir sözleşme yapmış ve bu sözleşme ile İsrailoğullarını seçilmiş halk haline getirmiştir. Yani Hz. İbrahim, seçilmişlik anlayışı üzerine kurulu olan Yahudi inancının başlatıcısıdır. Bu ahdi gösteren mühür ise sünnettir.³¹⁶ Bu yüzden Hz. İbrahim önce kendi sünnet olmuş, sonra da etrafındakileri sünnet etmiştir.

İslam inancında olduğu gibi Yahudi inancına göre de elbette Hz. İbrahim'den önce peygamberler gelmiştir ki Nuh'un ismi Torah da açıkça zikredilir. Hz. İbrahim'i ondan farklı kılan unsur, Tanrı'nın onunla yaptığı gibi bir ahdi Nuh ile yapmamasıdır.³¹⁷ Ancak Hz. İbrahim, gerek soy olarak gerekse çağrısının mahiyeti açısından Nuh'a dayanmaktadır. O, Nuh'un üç oğlundan birisi olan Sam'ın soyundan gelmektedir.³¹⁸

Hz. İbrahim anlatısı, daha çok Torah'ın Tekvin bölümünde yer almaktadır. Torah'ın anlatım tarzına uygun olarak genellikle Hz. İbrahim'in tarihsel yönünden bahsedilir. İnanç ve ibadete ilişkin hususlar ile muhatap karşısında verilen mücadeleler, uzun tarihi bilgilerin arasına serpiştirilmiş haldedir. Zaten verilmek istenen mesajın muhatabı da tüm insanlık değil, sadece seçilmiş kavim olan İsrailoğullarıdır.³¹⁹ Bu yüzden de Torah'ın üslubu, Yahudilerin zihin dünyasına uygun şekildedir. Bu da İbrahim kıssasına hakim olan temanın, Tanrı ile İbrahim arasında yapılan ahitleşmenin olmasına yol açmıştır. Tanrı ona bir toprak parçası vaat etmiştir ve günün birinde bu gerçekleşecektir. İbrahim peygamber de bu amaçla çıkılan yolun ilk ayağıdır.³²⁰

³¹⁵ Şinasi Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, 10, (Şubat 1998), s. 63

³¹⁶ Tekvin 17: 11.

³¹⁷ Nazmiye Yavuz, *Kitab-ı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006, s. 25.

³¹⁸ J. Maxwell ve John H. Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah*, Philadelphia: The Westminster, 1986, s. 54 .

³¹⁹ Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi?", s. 65-66.

³²⁰ Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi?", s. 67.

Yahudi toplumunun İbrahim peygambere verdiği önem ve değer, dini ritüellerine de yansımıştır. Öyle ki dini bayramları olan Roş-Haşana'da İbrahim peygamber adıyla dua ederler.³²¹ Onlar, Musa'nın ilahı olarak değil İbrahim'in ilahı olarak isimlendirdikleri Tanrılarına dua ederler. Bunlara ek olarak Yahudiler, sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç defa dua ederler. Onların bu dualarının başlangıcı şu şekildedir: "Bizim Tanrımız ve bizim atalarımızın Tanrısı: İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un Tanrısı".³²² Anlaşılmaktadır ki İbrahim peygamber, Yahudi seçilmişliğinin başlatıcısı olmasının yanı sıra önemli dini ritüellerin de yapı taşı konumundadır.

Görüldüğü gibi gerek tarihsel gerek de inanç açısından İbrahim peygamber, İsrailoğulları için çok büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle o, yaş olarak daha küçük olmasına rağmen soy kütüğünde kardeşlerinden önce gelerek ilk sırada anılmıştır. Ona verilen önemin bir diğer göstergesi olarak Tanrı, Tevrat'ta "İbrahim'in Tanrısı" olarak isimlendirilmiştir.³²³ Yahudi tarihinde bu şekilde önem verilen bir peygamber olan Hz. İbrahim'in karizması da bu ölçüde büyük ve derindir. Ölümünün üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen o, hala ata olarak kabul edilmektedir. Gün içerisinde yapılan ritüellerde onun ismi anılmakta ve onun başlattığı gayeye ulaşmak için çaba sarfedilmektedir.

2.3. Hıristiyanlık Açısından Hz. İbrahim

Hıristiyanlar, Kitab-ı Mukaddes'in tamamını kutsal olarak görmekte ve sahih kabul etmektedirler. Bu sebeple de Tanrı ile İsrailoğulları arasında yapılan ahde atfen Torah'a Eski Ahit ve Tanrı ile tüm insanlar arasında İsa Mesih vasıtasıyla yapılan ahde atfen de kendi kitaplarına Yeni Ahit demektedirler.³²⁴ Bu yüzden onlar da tıpkı Yahudiler gibi Hz. İbrahim'e önem verirler. İncil'in ilk kısmı olan Matta'nın ilk ayetinin İsa peygamberi, Hz. İbrahim'in soyuna dayandırarak başlaması da buna

³²¹ Solomon vd., "Abraham in Jewish, Christian and Muslim Thought", s. 37.

³²² Sybil Sheridan, "Abraham from a Jewish Perspective", *Abraham's Children: Jews, Christians and Muslim Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clork, (2005), s. 14

³²³ Harman, "İbrahim", s. 268.

³²⁴ Fatma Aygün, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2006, s. 15.

işaret etmektedir. Ancak onların inanç ve öğretisinde yer alan Hz. İbrahim figürü bazı dönüşümler yaşamıştır.

Yahudiler için Hz. İbrahim, seçilmişlik açısından ve sadece kendilerinin atası olmasından dolayı önem arzederken Hıristiyanlar için ise durum böyle değildir. Onlara göre önemli olan; ahit, seçilmişlik veya yasa değil; imandır. Hz. İbrahim'in ilk dayanak noktasını oluşturan da budur. Zira o, kendisini birçok insanın babası yapacak olan ahitleşmeyi gerçekleştirdiğinde henüz sünnet olmuş da değildir. Onun sahip olduğu inanç, her şeyi mümkün kılmıştır ki bu sayede çok yaşlı olduğu halde çocuk sahibi olabilmıştır. Onlara göre hukuk, iman ile değiştirilmiştir.³²⁵ Katı Yahudi hukuku artık geçerli değildir. İsa Mesih'in gelişi ile birlikte İbrahim peygamberin misyonu ona geçmiş ve önemli olan tek konu iman olmuştur.

Hıristiyan inancına göre İbrahim peygamber, sadece Yahudilerin değil, ona inananların tümünün atasıdır. Bu yüzden İsa Mesih, muhtelif kişileri zaman zaman "İbrahim'in oğlu veyahut kızı" olarak nitelemiştir. Ayrıca İbrahim peygamberin soyundan geldiğini iddia eden Yahudilerle tartışmış ve eğer onlar, İbrahim peygamber gibi davranmazlarsa seçilmişliklerini ve imtiyazlarını kaybedeceklerini söylemiştir.³²⁶ Yani İbrahim peygamberin yolundan gitmek için emek vermek gerekmektedir. Kan bağına sahip olmak, İbrahim peygamberin takipçisi olmak için yeterli değildir. Ayrıca kan bağı, İbrahim peygamberin yolunda olmak için zorunlu bir şart da değildir. Bu açıdan Yahudilerin Hıristiyanlara hiçbir üstünlüğü yoktur.

Yahudi dualarında olduğu gibi Hıristiyan dualarında da Hz. İbrahim kendine yer bulmuştur. Örneğin Anglikan sabah ve akşam dualarında onun ismi anılır. Ayrıca Roma Katolik geleneğinde de Hz. İbrahim kendine yer bulur. Zaman zaman İbrahim peygamberin yaşadığı bazı olayların, Hıristiyan teslis inancına delalet ettiği de gösterilmeye çalışılmıştır. Andrei Rublev'in *The Holy Trinity* isimli meşhur ikona resmi buna örnektir. Zira orada resmedilmiş olan üç melek İbrahim'e görünen

³²⁵ Heribet Busse, *Islam, Judaism and Christianity: Theological and Historical Affiliations*, (çev. Allison Brown), Princeton: Markus Wiener, 1998, s. 61.

³²⁶ Harman, "İbrahim", s. 268.

meleklerdir ve teslis inancında yer alan Baba, Oğul, Kutsal ruh üçlemesine işaret etmektedir.³²⁷

İslam ve Yahudi inancında olduğu gibi Hıristiyanlıkta da İbrahim peygamber mühim bir mevkie sahiptir. Bu şekilde o, içinde yaşadığı toplumdaki başlamak üzere pek çok insanı etkileyen karizmatik bir şahsiyet olmuştur. Üç din için de bu denli önem arzemesi paylaşılamamasına yol açmıştır. Öyle ki bu husus Kur'an ayetlerinde şu şekilde yer almıştır: “İbrahim ne Yahudi ne Hıristiyan idi; bilakis o, tek Allah’a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.”³²⁸ Onun kendi dönemini aşan karizmatik özellikleri, Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes’te anlatılmaktadır. Çalışmamızın esas konusunu oluşturan bu özelliklerini derinlemesine incelemeye çalışarak devam edeceğiz.

³²⁷ Paul Joyce, “Abraham from a Christian Perspective”, *Abraham’s Children: Jews, Christians and Muslim Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clark, (2005), s.23.

³²⁸ Al-i İmran 3/67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ

1. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Hz. İbrahim, Hz. Musa'dan sonra Kur'an'da en çok ismi geçen peygamberdir ki bir de buna oğulları ile torunlarının ayetlerini eklediğimizde Hz. İbrahim ile ilgili ayetlerin hacmi bir hayli genişlemektedir. Kur'an'da onun pek çok özelliğine vurgu yapılmış ve pek çok yerde ondan övgülerle bahsedilmiştir. Nitekim Hz. İbrahim'den bahseden ayetler tarandığı zaman gerçekten önemli karizmatik özellikleri fark edilmektedir.

Bu nedenle bu bölümde Kur'an ayetlerinden yararlanarak Hz. İbrahim'in karizmatik özellikleri sıralanacak ve bu özelliklerin mahiyetleri ve işlevleri üzerinde durulacaktır. Hz. İbrahim'i farklı kılan ve karizmatik anlamda ön plana çıkan nitelikleri ve değerleri vurgulanmaya çalışılacaktır. Böylelikle Hz. İbrahim'in karizmatik yönü ortaya konulurken bunun yanı sıra farklılıklarına da temas edilecektir.

1. 1. Allah Tarafından Peygamber Olarak Seçilme

Karizma, verili ve olağanüstü yeteneklere sahip olma anlamında ilahi güç ile karizmatik şahsiyet arasındaki ilişkiye işaret eder. Bu sıra dışı yetenekler herkeste mevcut değildir, sadece belirli kişilere verilmiştir. Yani karizmaya sahip olmak demek, üstün bir güç tarafından verilmiş olan niteliklerle bezenmiş olmak demektir bir anlamda da. Karizmanın kim tarafından kişiye verildiği ise inançla ilgili bir

durumdur.³²⁹ Kur'an-ı Kerim'in verdiği perspektiften bakıldığında peygamberlere elçilik görevini veren Allah'tır. Onlar, Allah tarafından seçilmişler ve ilahi mesajı insanlara ulaştırma göreviyle gönderilmişlerdir.

Hız. İbrahim'in Allah tarafından seçilmiş olması, ona hem karizma kazandırır hem de peygamberlik görevinin meşruiyetini sağlar.³³⁰ O, Allah tarafından özel olarak seçilmiştir, seçkin kılınmıştır. Öyle ki o, hem dünyada hem de ahirette seçkin kılınmıştır: *"Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrahim'in halkına getirdiği dini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, ahirette de iyiler arasında yer alacaktır."*³³¹

Sosyolojik açıdan Hız. İbrahim'e baktığımız zaman, onun sahip olduğu peygamberî karizmanın unsurlarını çok net bir şekilde görebiliriz. Bu açıdan öncelikle o, ilahî olanla ani bir birlik içersindedir. Onun Allah ile bir irtibatı vardır ve onun tarafından gönderilen vahiyleri almaktadır: *"Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlara, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik."*³³² İbrahim peygamberin aldığı bu vahiyler, herhangi bir hazırlık veya eğitim sonucunda elde edilmiş değildir. Onun aldığı vahiyler, kendiliğinden fişkıma sonucunda ortaya çıkmıştır.³³³

Hız. İbrahim'in peygamberî karizmasının bir diğer göstergesi de onun mesajının özünün doktrin veya emir olmasıdır.³³⁴ Allah tarafından Hız. İbrahim'e gönderilen bu doktrin doğal bir getirisi de elbette ki buyruklardır: *"Ona İshak'ı ve ayrıca da Yakub'u bağışladık ve her birini salih kimseler yaptık. Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekatı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi."*³³⁵ Hız. İbrahim de doktrin gereği olarak önce kendisi emirlere boyun

³²⁹ Aktay, *Karizma Zamanları*, s. 32.

³³⁰ Akyüz, "Dini Liderlerin Karizması", s. 285.

³³¹ Bakara 2/ 130.

³³² Nisa 4/ 163.

³³³ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 409.

³³⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.1, s. 566.

³³⁵ Enbiya 21/ 72-73.

eğmiş sonra da bu emirleri diğer insanlara iletmiştir: “Çünkü Rabbi ona “ Bana teslim ol” buyurmuş; o da, “Alemlerin rabbine teslim oldum” demişti.”³³⁶

Hız. İbrahim’in yanı sıra onun ailesi ve soyu da Allah tarafından seçkin olarak addedilmişler ve alemlere üstün kılınmışlardır: “Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Adem’i, Nuh’u, İbrahim’ ailesini ve İmran ailesini seçip alemlere üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmektedir ve bilmektedir.”³³⁷ Yani Hız. İbrahim, gerek Allah tarafından dost edinilmesi gerekse ateşten kurtarılması gibi hususlar da kendi seçilmişliğini gösterdiği gibi kendi soyundan gelen oğulları ve torunları da seçkinliklerini göstermişlerdir. Örneğin, “Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim’i, İshak’ı ve Yakub’u da an. Şüphesiz biz onları, ahiret yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlâslı kimseler kıldık. Şüphesiz onlar, bizim katımızda hayırlı, seçkin kimselerdendir.”³³⁸ ayetlerinde Hız. İbrahim ile oğlu İshak ve torunu Yakup Allah tarafından seçkin kimseler olarak nitelenmişler ve hayırlı görülmüşlerdir.

Hız. İbrahim’in peygamber olarak seçilmesi, Bakara suresi 124. ayette “imam/önder” kavramı ile ifade edilmiştir: “Vaktiyle Rabbi İbrahim’i bazı sözlerle sınavıya da İbrahim onları eksiksiz yerine getirince, “Ben seni insanlara önder (imam) yapacağım” buyurmuştu. İbrahim “soyumdan da” deyince Rabbi, “Vaadim zalimleri kapsamaz” buyurdu.” Ayette Allah, açık bir ifadeyle Hız. İbrahim’i önder yapacağını haberini vermiştir. İbrahim peygamberin yaşantısına ve kendi vefatından sonra ardında bıraktığı mirasına baktığımız zaman gerçekten de bir peygamberî bir önderliğe sahip olduğunu görürüz.

Ayetin Arapça aslında önder kelimesi, ‘imam’ kelimesi ile verilmiştir. İmam kavramı ‘ümme’ kelimesi ile aynı kökten geldiği için birbirleriyle ilişkilidir.³³⁹ Öyle ki Nahl suresi 120. ayette Hız. İbrahim için “tek başına bir ümme” ifadesi geçer. Yani o, Allah’a itaat eden ve yönelen biri olarak halkından farklı bir ümmetti. Önderliği, onu etrafındaki insanlardan farklı kılıyordu. Bu durum sadece Hız. İbrahim’e has bir durumdur. Bu anlamda o, kendi döneminde Allah’ı ve Allah’ın

³³⁶ Bakara 2/ 131.

³³⁷ Al-i İmran 3/ 33-34.

³³⁸ Sad 38/ 45-47.

³³⁹ İsfehani, *Müfredat*, C.1, s. 79; Ece, *İslam’ın Temel Kavramları*, s.292.

dinini temsil eden yalnız karizmatik bir kişidir, bir peygamberdir.³⁴⁰ O, kendi tebliğ ettiği dinin müntesibidir.

Hz. İbrahim, ölümünden sonra hem Yahudiler tarafından hem Hıristiyanlar tarafından hem de Müslümanlar tarafından peygamber olarak kabul edilmiştir. Hz. İbrahim'in açtığı yolda birçok millet yürümüş, yaşadığı yerler kutsal bilinmiş ve bu, üç büyük dinin ortak bir geçmişe sahip olması fırsatını yaratmıştır.³⁴¹ Bu bağlamda Hz. İbrahim, üç büyük dini de içerisine alan ve son dönem kullanımı hayli yaygın olan 'İbrahimî Dinler' kavramındaki birleştirici nokta olmuştur.³⁴² İbrahimî dinler nitelemesinden anlaşılır ki bu dinler köklerini Hz. İbrahim'e dayandırmaktadırlar ve ayrıca onu kendilerine peygamber olarak kabul etmektedirler.

O, karizmatik bir kişi olarak Allah'tan aldığı mesajı ile birçok topluluğun karşısına çıkmış ve her karizmatik şahsiyet için birincil öneme sahip olan takipçileri kazanmıştır. Tarih boyunca bir peygamber olarak kabul edilmiş ve hala da artan bir şekilde peygamber olarak kabul edilmeye devam edilmektedir. Hatta Hz. İbrahim öylesine önemli bir konumdadır ki kendisi bir önder peygamber olduğu gibi, kendi soyundan gelen oğulları ve torunları da önder peygamberler olarak seçilmişlerdir: *"Ona İshak'ı ve ayrıca da Yakub'u bağışladık ve her birini salih kimseler yaptık. Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekatı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi."*³⁴³ Bu anlamda Hz. İbrahim, bugün dünyanın büyük bir çoğunluğunu oluşturan üç büyük dinin atası ve peygamberi olmasının yanı sıra, kendinden sonra peygamber olarak kabul edilen önder peygamberlerin de peygamberidir.

1.2. Hikmet Sahibi Olma

Hz. İbrahim'in önemli karakteristik özelliklerinden bir diğeri de hikmet sahibi olmasıdır. Hikmet kavramının anlamına bakacak olursak bu özelliğin Hz. İbrahim ile nasıl da ayrılmaz yapıya sahip bir özellik olduğunu daha iyi idrak ederiz. Hikmet,

³⁴⁰ Hutton, *Charisma and Authority in Israelite Society*, s.107.

³⁴¹ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s.9.

³⁴² Younus Mirza, "Bir İkon Kırıcı Olarak Hz. İbrahim: Kur'an Tefsirleriyle Putların Tahribinin Anlaşılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev. Mustafa Kurul), II, 17, (2006), s. 179.

³⁴³ Enbiya21/73.

“İlim ve akılla hakka isabet etmek”³⁴⁴ manasına gelmektedir. Hz. İbrahim ile hikmetli olma kavramı yan yana geldiğinde, Hz. İbrahim’in sahip olduğu vahiy ilmi ve aklını kullanmadaki üstün yeteneği sayesinde ayrılmaz bir tamlayan-tamlanan ilişkisine sahip olurlar.

Hikmetli olmak, içinde basiretli olmayı da barındırır. Basiret, bir olguyu, olayı veya kavramı doğru ve net bir şekilde anlayabilme, bir şeyin görünen yüzünün ardını görebilme, derin kavrayış ve algılama gibi anlamlara gelmektedir.³⁴⁵ Bu anlamda Hz. İbrahim’in çevresini, kavmini ve karşılaştığı olayları okuma ve anlama tarzı, görünen manzaranın ardını görebilme yeteneği ve sadece maddeye takılı kalmayıp maddenin ötesini de algılayabilme gibi özellikleri onun basiret sahibi birisi olduğu anlamına gelir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah da Hz. İbrahim’e hikmeti verdiğini³⁴⁶ ve basiret sahibi olduğunu³⁴⁷ bizlere bildirmiştir. Bunun dışında Hz. İbrahim’in kıssalarında anlatılan düşünüş ve davranış tarzı da bize basiret ve hikmet sahibi bir kişilik olduğunu fazlasıyla hissettirmektedir.

Hz. İbrahim, hikmet ve basiretten yoksun bir kavme peygamber olarak gönderilmiştir.³⁴⁸ Çünkü o, Allah’tan gelen bilgiyi onlara iletme istediği her anda onların yalanlamalarıyla karşılaşmıştır. Onların düşünüş ve inanış tarzlarını bilen ve zihniyet dünyalarının arkasında yatan düşünceleri görebilen Hz. İbrahim, hiçbir zaman doğrularından vazgeçmemiş ve Allah tarafından kendisine verilen görevi cesurca yerine getirmiştir.

Yukarıda anlatılanların dışında Hz. İbrahim, yaşadığı başka olaylardan da basiret ve hikmet niteliklerine sahip olduğunu bize göstermektedir. Öyle ki insan kılığına giren melekler yanına geldiğinde onlara sofraya hazırlamış ve yemeklerden yemelerini istemiştir. Ancak onların yemeklere el uzatmadıklarını görünce onların belli bir görevle gelen melekler olduklarını hemen anlamıştır. Anladıktan sonra da içini bir sıkıntı kaplamıştır, zira melekler bir halkı helak etmek için gelmiş

³⁴⁴ Rağıb El-İsfehani, *Müfredat: Kur’an İstilahları Sözlüğü*, (çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), I, İstanbul: Çıra, 2006, s. 332.

³⁴⁵ Ece, *İslam’ın Temel Kavramları*, s. 59.

³⁴⁶ Nisa 4/54.

³⁴⁷ Sad 38/45.

³⁴⁸ Bakara 2/130; Bakara 2/ 258; En’am 6/ 180.

olabilirlerdi.³⁴⁹ Nitekim hislerinde yanılmamıştı da. Çünkü melekler Hz. Lut'un kavmini helak etme göreviyle gönderilmişlerdi.³⁵⁰ Burada da Hz. İbrahim, derin bir algılayış ile olaya bakmış ve düşüncesinde isabet de etmiştir.

Feraset ve hikmet sahibi İbrahim peygamber, tebliğ hususunda sadece kavmi ile sınırlı kalmamış, kavminin yücelttiği hükümdarın da yanlısını apaçık ortaya koymuştur. Hükümdar ise Hz. İbrahim ile girdiği tartışmada Hz. İbrahim'in Rabbi gibi kendisinin de öldürme ve diriltme gücüne sahip olduğunu iddia etmiştir. Hz. İbrahim ise, üstün olduğunu düşünen hükümdarın iddiasını çürütmek ve kendisine kurduğu tuzağı boşa çıkarmak için "*Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de batıdan getir*"³⁵¹ şeklinde oldukça ustalıkla, etkileyici ve hikmetli güzel bir söz ile kendi meşruiyetine yöneltilen saldırıyı ve şüpheleri bertaraf etmiştir. Aynı zamanda da Tanrılık iddiasında bulunan hükümdarın iddiasının sahteliğini ortaya çıkarmıştır. Bu hikmetli güzel söz karşısında ne yapacağını bilemeyen hükümdar şaşırıp kalmış ve ne diyeceğini bilememiştir.³⁵²

Hz. İbrahim'in hikmetli olması ve hikmet gereğince hareket etmesi içinde rüşdü de barındırır. Kur'an'da bize bildirildiği üzere Hz. İbrahim rüşd sahibi birisidir: "*Andolsun, daha önce de İbrahim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini (rüşd) verdik. Biz zaten onu biliyorduk.*"³⁵³ Rüşd, doğru yolu bulma kabiliyeti³⁵⁴ anlamına gelmektedir. Yani rüşd, doğruyu yanlıştan ayırabilme,³⁵⁵ bir olay veya durumla karşılaştığında hangisinin gerçek hangisinin sahte olduğunu anlayabilme ve doğru kararlar verebilme yeteneğidir. Kavramsal olarak yaptığımız bu açıklamalara baktığımızda Kur'an'da bahsi geçen Hz. İbrahim'e rüşdünün verilmesi olayının ne anlama geldiğini daha iyi anlarız.

Nitekim Hz. İbrahim'in gök cisimleri ile ilgili anlatılan kıssası ve nihayetinde vardığı sonuç, onun rüşdünü ortaya koymaktadır:

³⁴⁹ Hud 11/69-70.

³⁵⁰ Hud 11/70.

³⁵¹ Bakara 2/258.

³⁵² Bakara 2/258.

³⁵³ Enbiya 21/ 51.

³⁵⁴ İsfehani, *Müfredat*, s.494.

³⁵⁵ Tarık Karaçobanoğlu, *Kur'an-ı Kerim Işığında Hz. İbrahim'in Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi SBE, Eskişehir, 2017, s. 98.

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur.” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırması kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”³⁵⁶

Burada açıkça görülüyor ki Hz. İbrahim, yıldızdan başlayarak başlattığı sorgulamasını/sorgulatmasını güneşte bitirmiş ve en sonunda da alemlerin yaratıcısı olan Allah’ın birliğine ulaşmıştır. O, böylelikle göstermiştir ki yapılması gereken, Allah’a inanma ve ibadet etme iken gök cisimlerine tazimde bulunma batıl olandır. Sahip olduğu rüşd sayesinde Hz. İbrahim doğru sonuca ulaşmış ve hikmetli kararlar vermiştir.

Hz. İbrahim doğru yolu bulma ve hak ile batılı ayırt edebilme yeteneği sayesinde kendisi doğru yolu bulduğu gibi etrafındakileri de bu yeteneği ile doğruya yönlendirmeye çalışmıştır. Bu gaye doğrultusunda maddi ve manevi her yola başvurmuş ve muhataplarının da olgunluğa ulaşabilmeleri için çaba sarf etmiştir. Bu yüzden hiçbir bıkkınlık göstermeden onlarla iletişim kurmaya devam etmiştir. Onların doğru olanı görebilmeleri için fırsat oluşturmaya çalışmış ve her zaman hak olanı açıkça beyan etmiştir. Kendisine verilen doğruyu bulabilme yeteneğini sonuna kadar kullanmış ve somut olarak gözler önüne sermiştir.

Tüm bu anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki Allah vergisi yetenek anlamına gelen karizma, Hz. İbrahim ile bütünleşmiş durumdadır. Öyle ki görünenin ardını görme, ince kavrayış ve algılama gibi anlamlara gelen basiret, doğruyu yanlıştan ayırabilme anlamına gelen rüşd ve hak olana isabet etmede gerekli olan bilgi ve akletme yeteneğine sahip olma anlamına gelen hikmet, Allah tarafından Hz. İbrahim’e bahşedilmiş niteliklerdir. Bu sayede Hz. İbrahim, kavminin ve döneminin hükümdarının zihniyet dünyasını kavrayabilmiş ve her hareketinde hikmetliliğini belli etmiştir.

³⁵⁶ En’am 6/ 76-79.

1.3. Allah'a İtaat ve Bağlılık

Karizmatik bir şahsiyet olan peygamberler için şüphesiz en önemli unsurlardan birisi itaat hususudur. İtaat etme kavramına baktığımız zaman peygamberler için iki boyutlu bir itaat olgusu karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi takipçilerden beklenen itaatken ikincisi de peygamberin, ilahi mesajı aldığı kaynağa yönelik kendi itaatidir. Bu anlamda peygamberler, nübüvvetlerinin temel karakteristiği olarak Allah'tan aldıkları emirlere teslim olurlar. İlahi güç tarafından bir eyleme veya tutuma yönelik çağrı aldıklarında bunu reddetmezler.³⁵⁷

Allah'a itaat etme özelliğine sahip en karakteristik kişilerden en önde gelenlerinden birisi Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in amacı Allah tarafından verilen görevi yakalamaktır ki bu, onun için yapılması gereken en önemli şeydir.³⁵⁸ Bu nedenle "Rabbi ona " Bana teslim ol" buyurmuş; o da, "Alemlerin rabbine teslim oldum" demişti."³⁵⁹

Hız. İbrahim'in babasına söz vermesi nedeniyle onun için bağışlanma dilemiştir. O, sözünü yerine getirmek maksadıyla babası için bağışlanma diledikten sonra Allah'ın müdahalesi ile bunu yapmaktan vazgeçmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu konu hakkında "İbrahim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise surf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. İbrahim gerçekten çok duyarlı, yumuşak huylu biriydi."³⁶⁰ ifadeleri geçer. Çünkü babası Allah nezdinde kendine düşmandı ve bu yüzden Allah, babası için bağışlanma dilemeyi Hz. İbrahim'e yasaklamış ve Hz. İbrahim de daha ilk andan buna itaat etmiştir. Bunun dışında Hz. İbrahim, aynı itaat ve sadakati Rabb'inin gitmesini emrettiği yere hicret etmesi emri karşısında da göstermiştir: "İbrahim, "Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" dedi."³⁶¹

³⁵⁷ Bendix, *Max Weber*, s. 301.

³⁵⁸ Friedland, "For a Sociological Concept of Charisma", s. 20.

³⁵⁹ Bakara 2/131.

³⁶⁰ Tevbe 9/ 114.

³⁶¹ Ankebut 29/ 26.

Hz. İbrahim'in evine gelen misafirlere ve bu misafirlerin getirdikleri haberler karşısında takındığı tavırlarda da yüksek bir itaat örneği görürüz. Öyle ki bu gelen misafirler ilk olarak ona bir oğul müjdediler. O, kendisi yaşlanmış olduğu ve karısı da kısır olduğu halde gelen böyle bir haber karşısında ilk başta şaşırıldı. Ancak gelen haberciler bunun Allah tarafından verilen bir müjde olduğunu söylediklerinde Hz. İbrahim tam bir teslimiyet gösterdi ve bu konu hakkında daha fazla soru sormadı.³⁶² Hz. İbrahim'in misafirlerinin beraberinde getirdikleri ikinci haber ise Lut kavminin helaki hakkında idi. Bu haberi duyduğunda Hz. İbrahim, Hz. Lut'un da o kavim içinde bulunması ve onun da kavmi ile birlikte helak olacağı konusunda endişe duyması nedeniyle ilk başta tepki göstermiştir. Ancak melekler, verilen emrin Allah tarafından kesin olarak verilen bir emir olduğunu söyleyip bu davranışından vazgeçmesini söylediklerinde anında itaat etti.³⁶³ Oğul müjdesinde olduğu gibi bu uyarıdan sonra daha fazla soru sormadı.

Hz. İbrahim'in Allah'ın emrine karşı itaatini gösteren en büyük örnek şüphesiz ki oğlu ile yaşadığı hadiselerdir. İbrahim peygamber ve oğlu arasında geçen kurban olayı da bunun en açık örneğidir. O, gördüğü rüya nedeniyle oğlunu kurban etmek istemiş ve bunun karşılığında Allah, kurbanlık göndererek oğlunu kurban olmaktan kurtarmıştır:

*"Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! "Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. İbrahim'e selam olsun."*³⁶⁴

Hz. İbrahim'in böylesine zorlu bir imtihan karşısında bile gösterdiği tevekkül, Allah'a olan teslimiyetinin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Hz.

³⁶² Hicr 15/ 53-56; Zariyat 51/ 28-30.

³⁶³ Hud 11/74-76.

³⁶⁴ Saffat 37/ 102-109.

İbrahim'in bu davranışının nedeni olarak insan kurbanı geleneğinin yıkılıp yerine hayvan kurban edilmesinin toplumda yerleştirilmesine³⁶⁵ dair açıklamalarda bulunanlar olsa da Allah'ın bildirdiği gibi şüphesiz bu bir imtihandır.³⁶⁶ Hz. İbrahim ise mutlak itaat ve teslimiyeti ile bu imtihanı başarıyla geçmiş ve karşılığında Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur.

Peygamberliğinin gereği olarak Hz. İbrahim Allah'ın emir ve yasaklarına mutlak bir teslimiyet içerisinde olmuştur. İlahi güç ile olan bağlantısı ve bu güce olan güveni sayesinde her zorlu denemeden başarıyla çıkmıştır. Bu nedenle onun mutlak teslimiyeti her zaman insanlar arasında anlatılmış ve kutsal kitaplarda yer almıştır. O, Allah'a itaat etmiş ve bu itaatinin bir yansıması olarak insanlardan itaat talep edebilmiştir. Nitekim kendi itaatinin karşılığı olarak da hala daha Hz. İbrahim'e itaat devam etmekte ve bu itaat nesilden nesle aktarılmaktadır.

1. 4. Bilgelik

Bilgelik, Hz. İbrahim'in geniş bir takipçi kitlesi tarafından takip edilmesinin bir diğer nedenidir. Nitekim onun hal ve hareketleri, düşünme ve konuşma tarzı bilgeliğinin dışavurumlarıdır. O, her kararında hikmetlice düşünüp karar vermiştir. Dayanağı olmadan hareket etmemiş ve kesin delillere dayanarak eylemlerde bulunmuştur. Öyle ki onun delilleri her zaman Allah tarafından gönderilen deliller olmuştur. *“İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir...”*³⁶⁷ Onun sahip olduğu bu ilahi deliller ve kanıtlar, inanmış bir takipçi kitlesi için mutlak geçerliliği olan delil ve kanıtlardır. Takipçi kitlesi için bunların aksi iddia edilemez ve bunlar çürütülemezler.³⁶⁸

Hz. İbrahim'in bilgeliğinin bir örneği olarak dönemin hükümdarı ile olan tartışmasına bakabiliriz.³⁶⁹ Nitekim orada Hz. İbrahim, hükümdar ile nasıl konuşması gerektiğini, onun hangi deliller karşısında aciz kalacağını ve kendi tavrının nasıl

³⁶⁵ Ömer Faruk Harman, “Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 156.

³⁶⁶ Saffat 37/ 106.

³⁶⁷ En'am 6/83.

³⁶⁸ Kardeşahin, “Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği”, s. 91-92.

³⁶⁹ Bakara 2/258.

olması gerektiğini çok iyi kavramış ve diyaloglarının seyrini bu yönde belirlemiştir. Güneşi batından getirmesini isteyen Hz. İbrahim karşısında hükümdar ne diyeceğini bilememiştir: *“İbrahim “Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster” deyince Rabbi, “Yoksa inanmıyor musun?” demişti. O, “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi. Rabbi “Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştı, sonra parçalayıp her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir.” buyurdu.*”³⁷⁰

Hz. İbrahim’in diğer bir bilgece tavrı oğlu İsmail ile oğlunun annesi Hacer’i Mekke’ye yerleştirmesidir: *“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”* ³⁷¹ Hz. İbrahim elbette ki aile üyelerini rastgele, ne olduğu belirsiz bir yere yerleştirmemiştir. Ayete bakıldığında görülmektedir ki o, ailesini Allah’ın kutsal evinin yakınına yerleştirmiş ve geçimlerini sağlayabilenler diye onlar için rızık dilemiştir.³⁷²

Yukarıdaki örneklerin dışında Hz. İbrahim’in babası ve kavmi ile giriştiği tartışmalar da onun bilgeliğine örnek oluşturmaktadır. Öyle ki o, kavmine yaptığı tevhit çağrısında sonra kavminin tapındığı putların hepsini kırmış ama en büyüklerini bırakmıştır. Daha sonra putların olduğu yere gelerek en büyükleri dışında bütün putların kırılmış olduğunu gören halk, hayretler içinde kalmış ve bunu kimin yaptığını sormuşlardır. Bu sorunun karşılığı olarak gayet bilgece düşünerek cevap veren Hz. İbrahim, *“Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!”*³⁷³ demiştir.

Hz. İbrahim’in oğlunu ve karısını yerleştireceği yeri etüd ederek yerleştirmesi ve gerek kavmi ile ve gerekse hükümdar ile neyi nasıl konuşacağını bilmesi, hangi koşullarda nasıl davranacağını ve konuşacağını kestirebilmesi onun bilgeliğinin

³⁷⁰ Bakara 2/260.

³⁷¹ İbrahim 14/37.

³⁷² Ateş, “Hz. İbrahim’le İlgili Bazı Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, s. 224.

³⁷³ Enbiya 21/ 63.

alametleridir. O, peygamberliğinin bir özelliği olarak her zaman bilgece düşünmüş ve bilgece hareket etmiştir. Delillere dayanarak hareket etmiştir.

1.5. Soyunun Seçilmiş Olması

Hız. İbrahim'in karizmatik şahsiyetler arasında farkındalık yaratan diğer önemli bir niteliği de peygamberlerin atası olmasıdır. Öyle ki Hız. İbrahim'den sonra kitap verilmiş olan Hız. Musa, Hız. İsa ve Hız. Muhammed'in soyu ona dayanmaktadır.³⁷⁴ Ayrıca bu üç peygamberin dışında da soyu Hız. İbrahim'e dayanan başka peygamberler de vardır ki bunlar: *"İshak, Yakup, Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa, Harun, Zekeriya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut"* tur.³⁷⁵ Hız. İbrahim'den önce peygamberler gelmiş olsa da Allah, Hız. İbrahim'i, kendinden sonra gelen peygamberlerin atası olarak bildirmektedir. Her üç dinin mensupları da kendilerini Hız. İbrahim'e dayandırmaktadırlar.

Ayetlere baktığımız zaman Hız. İbrahim'in peygamberlerin atası olması durumunu daha açık bir şekilde görürüz. Nitekim Bakara 133. ayette Hız. Yakup'un oğullarına seslenişi ve onların cevabı şu şekildedir: *"Yoksa Yakub son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Yakub oğullarına Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" demiş; onlar da "Senin, ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek bir İlahı kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk" demişlerdi"* Burada görülmektedir ki Hız. Yakup, oğullarından ataları olan Hız. İbrahim'in dinine bağlı kalacaklarına dair söz almaktadır. Zaten soy bakımından baktığımızda Hız. Yakup, İbrahim peygamberin torunu, Hız. İsmail ve Hız. İshak da oğullarıdır.

Tevrat ve İncil'in aksine Kur'an'ın ruhuna aykırı olduğu için her ne kadar Hız. Muhammed ile Hız. İbrahim arasında yer alanları gösteren ve Hız. Muhammed'i İbrahim peygambere bağlayan bir soy kütüğü açıkça verilmemiş olsa da başka İslami kaynaklarda Hız. Muhammed'in soyu İsmail peygamber aracılığı ile Hız. İbrahim'e dayandırılmaktadır.³⁷⁶ Aslında bunun dışında kan bağından daha önemli bir bağ olan din bağı nedeni ile Müslümanlar Hız. İbrahim'i ata kabul etmişlerdir. Zaten Allah da

³⁷⁴ Tabbara, "Hız. İbrahim", s. 547.

³⁷⁵ En'am 6/84-86.

³⁷⁶ Kuzgun, *Hız. İbrahim ve Hanıflık*, s.41-42.

Müslümanlara “*Atanız İbrahim'in dinine uyun*”³⁷⁷ şeklinde seslenmektedir. Çünkü Hz. İbrahim tevhit inancının en büyük temsilcisidir. Ondan sonra gelen peygamberler de onunla aynı amacın mücadelesini vermişlerdir. Hz. İbrahim’e uymak demek aslında Allah tarafından gönderilen tüm peygamberlere uymak demektir. Bu nedenle kendisi de bir peygamber olan Hz. İbrahim, diğer peygamberlerin hem soy olarak hem de inanç bağı olarak atasıdır.³⁷⁸

Hz. İbrahim’i üç büyük din mensuplarının da ata kabul ettiğini daha önce söylemiştik. Bu nedenle onlar Hz. İbrahim’i kendi soylarından ve dinlerinden göstermek için çok çaba sarfetmişlerdir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de geçen “*İbrahim ne Yahudi ne Hıristiyan idi; bilakis o, tek Allah’a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.*”³⁷⁹ ayetin de anlaşılmaktadır ki hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar Hz. İbrahim’i kendilerine nispet etmektedirler. Yahudilere göre ilk Yahudi Hz. İbrahim’dir.³⁸⁰ Hıristiyanlar ise Hz. İbrahim’in sadece Yahudileri kapsayan bir cemaatin peygamberi olmadığını, İbrahim şeriatını paylaşan herkesin kurtuluşa ereceğini savunmuşlardır.³⁸¹ Ancak Müslümanlara göre ise Hz. İbrahim, tek Allah’a inanmış olan bir Müslüman’dır. Burada kastedilen Müslümanlık, ilk insandan bu yana Allah’ın insanlara peygamberleri aracılığıyla bildirmiş olduğu tek ilah olan Allah’a inanma ve ibadet etme anlamındaki Müslümanlıktır.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki Hz. İbrahim’in bulunduğu konum tüm takipçileri için çok önemli olan bir konumdur. Onun bu şekilde ata kabul edilmesi ve hatta dinler tarafından bölüşülemeyen bir peygamber olması onun karizmasının yüzyıllar öncesinden onaylandığını gösterir. Ayrıca hala günümüze kadar aynı önemi korumaya devam etmiş olması da onun karizmasının sönmediğinin ve bundan sonra da sönmeyeceğinin işaretidir. Yüzyıllar öncesinde tarih sahnesine çıktığı halde hala karizmasını bu şekilde koruyan çok kişi yoktur.

³⁷⁷ Hac 22/78.

³⁷⁸ Bakara 2/132-133,136; Yusuf 12/38; Ankebut 29/27; Hadid 57/26-27.

³⁷⁹ Al-i İmran 2/67.

³⁸⁰ Sheridan, “Abraham from a Jewish Perspective”, s.10.

³⁸¹ Paul Joyce, “Abraham from a Christian Perspective”, s.18-19.

1.6. Akılcılık

Kur'an-ı Kerim'de akletmeye vurgu yapan pek çok ayet bulunmaktadır.³⁸² Bu ayetlerde insanlar, akıllarını kullanmaya davet edilmişlerdir. Yalnızca gerçek akıl sahiplerinin hakikati anlayabileceği bildirilmiştir. Ayrıca akıllarını kullanmayan kişiler de kınanmışlardır. Aklını kullanmamak, doğruyu görememenin ve doğru inanca sahip olamamanın nedenlerinden birisi olarak zikredilmiştir.

Akıl kavramının sözlük anlamına baktığımızda “İlmi kabul etmeye hazır olan güç” ve “tutmak, sınıksız kavramak”³⁸³ manalarına geldiğini görürüz. İnsan sahip olduğu bu güç sayesinde bilgiye ulaşır³⁸⁴ ve bunun sonucunda bir eylemde bulunur. Kişi elde ettiği bilgiyi sınıksız tutar ve onu yaşamında kullanmak üzere yanından hiç ayırmaz. Aklını kullanmayan veya kullanamayan insanlar için doğru bilgiye ulaşma yolu kapalı demektir. Bu yüzden Allah, ancak temiz akıl sahiplerinin hakikati bulabileceğini bizlere bildirmiştir.³⁸⁵

Hız. İbrahim'in Kur'an tarafından bildirilen hayat hikayesine ve tebliğ mücadelesine görülür ki o, aklını etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu duruma örnek olarak, gök cisimlerine bakarak onların birer ilah olamayacaklarını anlamasını ve tek olan Allah'a ulaşmasını verebiliriz. En'am suresinde geçen ayetlere göre, Hız. İbrahim ilk önce yıldız, sonra aya ve en sonra da güneşe bakarak Rabbinin onlar olduğunu söylemiştir:

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur.” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.”³⁸⁶

³⁸² Bakara 2/242; Al-i İmran 3/7; Hadid 57/17; Haşr 59/14; Talak 65/10; Ankebut 29/35 vb.

³⁸³ İsfehani, *Müfredat*, C.2, s. 232, 233.

³⁸⁴ İsfehani, *Müfredat*, C.2, s. 232.

³⁸⁵ Al-i İmran 3/7.

³⁸⁶ En'am 6/76-79.

Bu sürecin sonunda hepsi teker teker batınca Hz. İbrahim "... *Ey kavmim! Ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.*"³⁸⁷ diyerek tek ilaha ulaşmış ve kavminin inancından beri olduğunu bildirmiştir.

Hz. İbrahim'in gök cisimlerinin ilah olamayacaklarını anlayıp tek olan Allah'ı bulması süreci belli hikmetleri barındırmaktadır. Öncelikle onun gök cisimleri hususunda yaptığı sıralama yıldız, ay ve güneş şeklinde küçükten büyüğe doğrudur. O, bu sıralama ile yola çıkıp zaman zaman var olan ve zaman zaman yok olan şeylerin Rab olamayacaklarını hızlıca kavramıştır. Öyle ki Hz. İbrahim'e göre ilahlık bu kadar basit değildir. Yıldız ve ay gibi geceleri görünüp gündüz yok olan veya güneş gibi gündüzleri görünüp geceleri yok olan cisimler birer ilah olamazlar. Ancak bu cisimleri yaratan varlık ilah olabilir. Nitekim Hz. İbrahim, bu akıl yürütmesinin sonucunda yaratıcıya ulaşmış ve ona iman etmiştir.³⁸⁸ Yani Hz. İbrahim, Allah'ın lütfu ile son derece akıllıca düşünmekte ve hareket etmektedir.

Kur'an'da anlatılan başka bir olayda da Hz. İbrahim yine aklını kullanarak akıllıca düşünmeye ve hareket etmeye devam etmiştir:

"Hani o babasına ve kavmine, "Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?" demişti. "Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk" dediler. İbrahim, "Andolsun, Siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz" dedi. "Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?" dediler İbrahim dedi ki: "Hayır! Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir. O bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım." Derken (İbrahim) belki kendisine başvururlar diye içlerinden bir büyüğü bırakarak onları (putları) paramparça etti. Onlar, "Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir" dediler. (İçlerinden bazıları), "İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk" dediler. (Bir kısmı da) "O halde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki (bu konuda) şahitlik ederler" dediler. (İbrahim gelince) "Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza

³⁸⁷ En'am 6/78-79.

³⁸⁸ En'am 6/ 79.

ey İbrahim" dediler. Dedi ki, "Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım! Bunun üzerine birbirlerine döñüp, "Hiç şüphesiz asıl zalimler sizsiniz siz" dediler. Sonra eski inanç ve inatlarına döndüler ve, "Andolsun bunların konuşmayacağını sen de bilirsin" dediler. İbrahim şöyle dedi: "Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"³⁸⁹

Hız. İbrahim'in sorusu karşısında afallayan kavmi, kendi ağızları ile tapındıkları putlarının konuşamayacaklarını ve böyle bir eylemde bulunamayacaklarını söylemişlerdir.³⁹⁰ Bunun karşılığında da Hız. İbrahim, "*Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?*"³⁹¹ şeklinde itiraz ederek onları akıllarını kullanmamakla suçlamıştır. Akıllarını kullanan insanlar olsalardı, ilah olarak kabul ettikleri cisimlerin aslında hiçbir fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmadıklarını kendi ağızları ile itiraf ettikten sonra bile geleneksel dinlerinde diretmezler ve hak dine yönelirlerdi.

Ele aldığımız kıssalarda Hız. İbrahim, karşılaştığı tüm olaylarda akletmeye verdiği önemi göstermiştir. Öyle ki o, en büyük putu bırakmış ve böylece kavmine putların yetkinsizliğini itiraf etmiştir. Bunun dışında sadece putları kırmakla yetinmemiş, onları paramparça ettikten sonra kimliğini saklamak yerine halkının karşısına çıkarak onlarla münazarada bulunmuştur. Çünkü bilmektedir ki önemli olan sadece putların kırılması değil, insanların zihinlerindeki şirk inancının da kırılmasıdır.³⁹² O, tevhit inancına karşı direnen kitlenin inadını kırarak peygamberlik iddiasının rasyonel temellerini bilgelikle, ustalıkla ve uygulamalı olarak onlara ispat etmeye çalışmıştır.

Kur'an'da anlatılan kıssalar içerisinde fiziksel eylemde bulunarak putların kırıldığı ilk ve tek kıssa, Hız. İbrahim'in kıssasıdır.³⁹³ Hız. İbrahim, söylemlerini eyleme dönüştürmüştür. Söylemini eyleme dönüştürmesi ise diğer insanlardan farklı

³⁸⁹ Enbiya 21/ 52-67.

³⁹⁰ Enbiya 21/65.

³⁹¹ Enbiya 21/67.

³⁹² Ali Şeriatî, *Hız. İbrahim'le Buluşmak*, (çev. Mustafa S. Altunkaya), Ankara: Fecr, 2005, s. 77.

³⁹³ Mirza, "Bir İkon Kırıcı Olarak Hız. İbrahim", s.178.

olmuştur. O, bu işlemi ustalıklı ve maharetle yapmıştır. Öyle ki Hz. İbrahim, toplumuna gözlem yoluyla veya yaşantı ve deneyim yoluyla tapındıkları putların aslında sahte olduğunu göstermiştir. Böylelikle onların inandıkları dinin aklen ve mantıken uydurma olduğunu, gerçekliğin ve hakikatin kendi tebliğ ettiği dinde olduğunu toplumuna kanıtlamak istemiştir.

Hz. İbrahim'in akletmeye verdiği önem, soyut olmaları nedeniyle tam olarak anlayamadığı konuları daha açık kavrayabilmesi için Allah'tan talepte bulunmasında da kendini hissettirir. Öyle ki Hz. İbrahim, Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini istemiştir. Bunun sebebi ise yeniden dirilmeye inanmaması değil, insanoğlu için soyut bir kavram olan diriltme olgusunu somut halde görerek mutmain olmak istemesidir: *“İbrahim ‘Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster’ deyince Rabbi, ‘Yoksa inanmıyor musun?’ demişti. O, ‘Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye’ cevabını verdi. Rabbi ‘Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra parçalayıp her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir.’”*³⁹⁴

Yani o, yeniden dirilmenin var olduğuna inanmak için değil, kalbinin mutmain olması için bunu istemektedir.³⁹⁵ Çünkü akıl ve gözlem, iman konusu olan şeylerden emin olunması, kalbin mutmain olması anlamında gereklidir. İnsan aklileştirmek ve görmek ister. Gözüyle gördüğünde emin olur. Hz. İbrahim için bu istek bir şüphe giderme aracı değil, inandığı şeyden gözlemleyerek emin olma yöntemidir. Böylece Hz. İbrahim, dinin inanç konusu olan ve gözle görülemeyen, deney konusu yapılamayan ve akıl dışı olan metafizik olguların, Allah'ın dilemesi halinde, gözlemlenebilir, deney konusu edilebilir, aklen ispatlanabilir ve test edilebilir olduğunu olağanüstü bir şekilde gerçekleşen kuş deneyiyle göstermiştir.

³⁹⁴ Bakara 2/ 260.

³⁹⁵ Abdurrahman Ateş, “Ölülerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim'e Gösterilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, 1, (Bahar 2016) s. 19; Tabbara, “Hz. İbrahim”, s. 560-561.

1.7. Aykırılık ve Sıra dışılık

İlk insan topluluğunun oluşumundan bu yana her insan belli bir topluluk içine doğmuş ve onun içinde yaşamıştır. Bu nedenle de bir toplum veya topluluk içine doğan her birey, o toplumun maddi ve manevi değerleri ile karşılaşmış ve toplum içinde yaşamını sürdürebilmesi için bu değerlerin çoğunu benimsemek durumunda kalmıştır.³⁹⁶ Bu şekilde birey kendi toplumuna ait zihniyet yapısını, hareket tarzlarını ve yaşayış biçimlerini öğrenmiştir. Toplumunun maddi ve manevi unsurlarını benimseyen kişi, toplum tarafından kabul görerek o toplumun bir parçası olmaktadır.³⁹⁷ Çünkü o, her bir unsuruyla bütün olan toplumun bir parçası olmuştur ve bu bütünün devamlılığına katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde toplum da onu içine alarak ötekileştirmemekte ve yaşadığı müddetçe sosyalleşme ihtiyacını garantilemektedir.

Yıllar boyunca bu şekilde devam edegelen süreç, geleneğin oluşmasına yol açar. Gelenek, geçmiş nesillerden gelecek nesillere aktarılan inanç, düşünme tarzı, yaşama tarzı ve algılama biçimleridir. Bu maddi ve manevi öğelerin kabulünü ve devamını sağlayan temel nokta, uzun süredir uygulanıyor olmasıdır.³⁹⁸ Bu sürecin kırılmasına ve değişmesine yol açan bazı unsurlar vardır. Karizmatik bir lider ve onun başlattığı değişim, bu unsurların başında gelir. Karizmatik bir figür olan peygamberler, köklü bir toplumsal yapı içerisinde faaliyette bulunmuşlardır. Onlar, Allah tarafından gönderilerek bozulmuş olan dini otorite ve geleneklere meydan okumaktadırlar.³⁹⁹ Peygamber, bu anlamda basit bir yenilik getirici değildir. O, geleneği aşar ve geleneksel düzene meydan okur. Toplumun refahı ve düzeni için birtakım yenilikler getirmek ister⁴⁰⁰ ki bunların başında da şirk düzenini bozup Allah tarafından hak olarak indirilen dini hakim kılma isteği gelir. Amaçları, bozulan ve zulüm haline dönüşen toplumsal sistemi değiştirerek hak olan sistemi inşa etmektir.

³⁹⁶ Yakup Çoştı, "Toplumsallaşma ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, 2018, s. 325-236.

³⁹⁷ Arslantürk ve Amman, *Sosyoloji*, s. 161.

³⁹⁸ Ali Coşkun, "Geleneksel Toplum ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, (2018), s. 171; Arslantürk ve Amman, *Sosyoloji*, s. 435.

³⁹⁹ Halil Aydınalp, "Sosyal Çatışma Sürecinde Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, 2018, s. 652.

⁴⁰⁰ Wilson, *The Noble Savages*, s.9, 26.

Hız. İbrahim, geleneksel din inancını yıkmak amacıyla babasına ve gittikçe genişleyen bir kitleye çağrıda bulunmuştur. İlk önce babası ile konuşarak putlara tazimde bulunmaması gerektiğini, tevhit üzere bir yaşam sürmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰¹ O, bozulmuş olan geleneği bırakarak doğru yola yönelmesi hususunda babasını ikna etmek istemektedir. Çünkü babasının inancı ve yaşayış tarzı, uzun süre devam eden bir geleneğin meşruiyetine dayansa da Allah katında geçersiz sayılmaktadır. Hız. İbrahim'in çağrısı karşısında babasının cevabı ise *“Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşaya tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!”*⁴⁰² şeklinde olmuştur. Babası Hız. İbrahim'i hem taşlamakla tehdit etmiş hem de belli bir süre kendisinden uzaklaşmasını söyleyerek onu dışlamıştır. Böylelikle Hız. İbrahim'in babası oğlunu kendinden uzaklaştırarak ona psikolojik bir baskı kurmakta ve taşlama tehdidi ile de bu baskısını eyleme dökebileceğini de ifade etmektedir.

Hız. İbrahim'in babasına cevabı: *“... Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabb'ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle demutsuz olmayacağımı umuyorum.”*⁴⁰³ olmuştur. Bu şekilde Hız. İbrahim, babasının ve atalarının geleneksel dindarlığına aykırı bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Toplumun genelinin inandığı ve yaşadığı geleneksel yerleşik dindarlık kalıplarının dışında sıra dışı dindarlık yönelimiyle dikkat çekmiştir.

Hız. İbrahim'in, kavmi ile arasında geçen konuşmalar da bu konuya örnektir. Nitekim Hız. İbrahim, onlara neden putlara taptıklarını sorduğunda onların cevabı, *“Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk.”*⁴⁰⁴ şeklinde olmuştur. Yani onların babaları da kendi atalarından öğrendikleri geleneksel dine inanmaktaydılar. Bu da onların atalar dinine inanmalarını meşru kılıyordu. Çünkü onlara göre yıllardır hayatta kalarak kendi zamanlarına kadar gelmiş olan bir din yanlış olamazdı. Sadece kendileri değil ataları da bu dine inanıyorlardı. Bu şekilde onlar, içinde yaşadıkları

⁴⁰¹ En'am 6/74.

⁴⁰² Meryem 19/ 46.

⁴⁰³ Meryem 19/ 47-48.

⁴⁰⁴ Enbiya 21/52-53; Şuara 26/74 .

toplumla bütünleşmiş oluyorlardı.⁴⁰⁵ Toplumsal yaşam, sıradan alışkanlık, taklit veya sosyalleşme süreçleriyle öğrenilen geleneksel ve kültürel inanç ve değerler temelinde oldukça sıkı ve disiplinli bir normatif düzen çerçevesinde şekillenirken Hz. İbrahim, bu normatif düzene aykırı ondan farklı yeni bir normatif düzen öğütüyordu. Toplumun üyeleri sıradan rutin geleneksel dindarlık potasında erirken ve son derece topluma adapte olmuş, bütünleşmiş birer sıradan kişiler iken Hz. İbrahim, topluma aykırı, sıra dışı söylem ve eylemleriyle uygitsinci, sürü ve kitle psikolojisi tavırlarından farklı bir tutum benimsemiştir.

Hz. İbrahim tarafından bildirilen din, onlar için yeni bir şeydi ve yeni olan her şey de içinde risk barındırıyordu. Yeni dine tabi olmak demek, toplumsal anlamda köklü değişiklikleri kabul etmek demektir. Hz. İbrahim'in getirdiği yeni din, eski din müntesipleri için devrim anlamına geliyordu. Oysa sahip oldukları inançları ise seneler öncesinden kabul görmüş ve hala da kabul görmektedir. Gelenekselleşme yoluyla sıradanlaşan ve alışkanlık halini kazanan yerleşik düzen, Hz. İbrahim'in sıra dışı ve toplumun geleneklerine aykırı eylem ve söylemleriyle yıkılmak isteniyordu. Onlara göre yaşadıkları düzenin ve uydukları normların yanlış bir tarafı yoktu. Yanlış olan, seneler öncesinden bu yana süregelen düzeni bozmak istemektir. Bu durum da kavminin, Hz. İbrahim'e şiddetle karşı çıkmasına yol açmış ve Hz. İbrahim ile kavmi arasında çatışmalar yaşanmıştır:

“...Ey kavmim! Ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim. Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: “Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuklarınızdan korkmam. Ancak Rabbimin bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hala ibret almıyor musunuz?” “Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır?”⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Coşkun, “ Geleneksel Toplum ve Din”, s. 174.

⁴⁰⁶ En'am 6/ 78-81.

Hız. İbrahim'in hitap ettiği kişiler sadece halk zümresinden kişiler değildi. O, kendisinin Rab olduğunu iddia eden dönemin hükümdarı ve önde gelenleri ile de tartışmaya girmiş ve onları da Allah yoluna davet etmiştir. Çünkü Hz. İbrahim'in yıkmaya çalıştığı inanç sadece halk tabakasının inancı değildi. Bu insanların arkasında yer alan asıl kadro, ileri gelenler ve onların da başı olan hükümdardır. Onlar geleneksel düzenin ve geleneksel dinin yegane koruyucularıydılar. Atalarından miras aldıkları normatif düzeni yıkmaya yönelik her aykırı eylem onlar için büyük bir sorun anlamına geliyordu. Zira geleneksel dinden ve dini otoriteden asıl yararlanan kişiler bunlardı. Toplum tarafından benimsenen ve onaylanan din sayesinde hükümdar ve önde gelen zümre birçok imtiyaz elde etmekte ve kazanç sağlamaktaydı. Onlara hitap etmek ve onları Allah yoluna davet etmek demek aslında tüm toplum yapısını değiştirmek demektir.⁴⁰⁷ Nitekim Hz. İbrahim'in topluma yeni bir din ve düzen getirmeye yönelik olan sıra dışı eylemleri, yerleşik düzeninin devam ettiricisi olan hükümdarın büyük tepkisine yol açmıştır. Korumaya çalıştığı düzenin alışılmışlığına ve kendi gücüne dayanarak Hz. İbrahim'in söylem ve eylemlerini aykırı olarak nitelemiş ve bu inanç bağlamında Hz. İbrahim ile diyalogunu kurmuştur.

Nitekim iki taraf arasında geçen diyaloga baktığımızda hükümdarın din konusunda kendini Allah ile bir tutacak kadar üstün gördüğünü ve bunun karşılığında Hz. İbrahim'in Allah'ın dinini savunmadaki ve anlatmadaki başarısını açıkça görürüz. Öyle ki dönemin hükümdarı Hz. İbrahim'e Rabbinin nasıl bir ilah olduğunu sorduğunda “ *Rabbim hayat veren ve öldürendir.*” cevabını almıştır. Bunun karşılığında ise hükümdar, Hz. İbrahim'in cevabını başka bir yöne çekerek aynı meziyetlere kendinin de sahip olduğunu söylemiş ve bu şekilde onu zora sokmak istemiştir. Ancak Allah tarafından peygamber olarak seçilen ve vahiy ile desteklenen Hz. İbrahim, “*Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de batıdan getir.*” diyerek Allah'ın lütfu ile münazarada üstün gelmiş ve hükümdar ne diyeceğini bilememiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Ebul'Ala El-Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, İstanbul: Pınar, 2017, s. 402.

⁴⁰⁸ Bakara 2/258.

Hız. İbrahim ile hükümdar arasında geçen bu diyalog göstermektedir ki hükümdar kendini herkesten üstün görmekte hatta kendini ilah derecesine çıkarmaktadır. Tek ilahın Allah olduğunu söyleyerek hükümdarın karşısına çıkan Hız. İbrahim ise hükümdarın üstünlüğüne darbe indirmekte ve onun çıkarlarına ters düşmektedir. Hükümdar için bu, güç çatışması anlamına gelmektedir. Hükümdar gücü tekelinde tutmak istemekte ve İbrahim peygamberin ilahına kaptırmak istememektedir.

Hız. İbrahim ile kavmi ve hükümdar arasında yaşanan çatışma, sadece sözel olarak gerçekleşen bir tartışma şeklinde kalmamıştır. Nitekim Hız. İbrahim, onların büyük saygı duyduğu ve tazim gösterdiği putları kırınca halk artık ona yaptırım uygulanması gerektiğini düşünmüştür. Bunun neticesinde de *“(İçlerinden bazıları), ‘Eğer (bir şey) yaparsanız, onu yakın da ilahlarınıza yardım edin’ dediler.”*⁴⁰⁹ Onlar, Hız. İbrahim’i ateşe atarak cezalandırmak istemişlerdir. Çünkü Hız. İbrahim’in onların dinine yönelik karşıtlığı ve reddi gün geçtikçe artmış ve fiziksel boyut kazanmıştır. Aykırılığının boyutları gittikçe genişlemiş ve söylemin sınırlarını aşmıştır. Yerleşik düzeni yıkmaya yönelik olan söylemleri eyleme dönüşmüştür. Bu şekilde toplumun basmakalıp inançlarını ve düşüncelerini yıkmak istemiştir. Ayrıca o, hükümdara dahi kafa tutmuş, halkın ve hükümdarın değerlerine karşı çıkmıştır.

Hız. İbrahim’e yönelik bütün baskı ve dışlamalar, Hız. İbrahim’i ateşe atmakla neticelenince Allah, Hız. İbrahim’i ateşte yanmaktan kurtarmıştır. Toplum nezdinde aykırı ve sapkın görülerek cezalandırılmak istenen Hız. İbrahim, Allah tarafından kurtarılmıştır. Bundan sonra da Hız. İbrahim’i ve ona inanan Hız. Lut’u halkın zulüm ve baskısından kurtararak içinde bereketler olduğunu söylediği yere ulaştırmıştır: *“Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol” dedik. Ona böyle bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük. Onu Lût ile beraber kurtarıp, içinde âlemler için bereketler kıldığımız yere ulaştırdık.”*⁴¹⁰

Aykırılık ve sıra dışılığının neticesi olarak Hız. İbrahim, toplum tarafından onaylanmış ve meşru kabul edilmiş dini geleneğin dışına çıkan herkesin yaşadığı gibi, toplum tarafından sapkın olarak görülmüştür. Çünkü Hız. İbrahim’in varlığı,

⁴⁰⁹ Enbiya 21/ 68.

⁴¹⁰ Enbiya 21/ 69-71.

geleneksel dinleri ve yaşam tarzları için tehdit oluşturmaktadır.⁴¹¹ Eğer yaşamaya devam ederse halkın dini elinden gidecekti, üst tabakanın ise çıkarları. İlk önce babasının taşlama tehdidiyle⁴¹² başlayan kovuşturma süreci ateşe atılması⁴¹³ kararıyla zirveye ulaşmıştır. Tüm bunlara rağmen Allah tarafından verili bir karizmaya ve imana sahip olan Hz. İbrahim, doğru bildiği yoldan asla sapmamıştır. Bu anlamda karizmatik bir şahsiyet olarak Hz. İbrahim, aykırı ve sıra dışı en etkili devrimci güç olmuştur.⁴¹⁴

1.8. Kabe'yi Temellerinden Yükseltme

Tüm Müslümanlar gün içinde belli aralıklarla Allah'ın evi olarak nitelenen Kabe'ye⁴¹⁵ yönelerek namaz kılarlar. Allah'ın tanımlamasına göre burası insanlar için yapılmış ilk evdir.⁴¹⁶ Hem Allah'ın evi hem de insanlar için inşa edilmiş ilk ev olan Kabe Müslümanlar indinde çok önemli bir konuma sahiptir. Böylesine önemli bir yapının temellerini yükselten kişilere baktığımızda karşımıza Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail çıkar.⁴¹⁷

Hz. İbrahim'in Kabe'nin bulunduğu yere yani Mekke'ye yönelişi aslında daha erken bir tarihe dayanmaktadır. Oğlu ile birlikte Kabe'nin temellerini yükseltmeye başlamadan önce Hz. İsmail ile annesini buraya yerleştirmiştir. Bu ekin bitmez, ziraata elverişsiz yere ailesini yerleştirmesinin nedenini ise şöyle açıklar: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*⁴¹⁸ İbrahim peygamber, oğlu ile annesini buraya yerleştirdi. Çünkü oraya bir mabet inşa etmekle görevlendirilmişti.⁴¹⁹

⁴¹¹ Aydınalp, "Sosyal Çatışma Sürecinde Din", s. 657.

⁴¹² Meryem 19/46.

⁴¹³ Enbiya 21/68.

⁴¹⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 373.

⁴¹⁵ İbrahim 14/37.

⁴¹⁶ Al-i İmran 3/96.

⁴¹⁷ Bakara 2/127.

⁴¹⁸ İbrahim 14/37.

⁴¹⁹ Kuzgun, *Hz. İbrahim ve Hanıflık*, s. 93.

İşte Hz. İbrahim'in, ailesini namazlarını dosdoğru, hakka uygun ve içi dolu bir şekilde kılmaları için getirdiği bölge, tüm Müslümanlar için bu anlama sahip olmuştur. Tamamen Allah rızasına dönük bir amaçla çıktığı bu yolda Hz. İbrahim'den sonra da yürünmeye devam edilmiştir. Onunla beraber başlayan yöneliş hala daha devam etmektedir. Dünyanın her yerindeki Müslümanlar Hz. İbrahim'in temellerini yükselttiği insanlığın ilk kutsal evine saygı göstermekte ve gün içerisinde namaz kıldıkları her beş vakitte oraya doğru yönelmektedirler.

Müslümanların kiblesi olması yanında Kabe için önemli olan bir diğer husus da orasının Müslümanlar için hac yeri olmasıdır. Hz. İbrahim Kabe'yi inşa ettikten sonra Allah tarafından haccı ilan etmekle de görevlendirilmiştir.⁴²⁰ Kabe'nin yer aldığı Mekke şehri, haccın ilanı ile her Müslüman için ölmeden önce mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir yer haline gelmiştir. Bu anlamda Kabe, iki önemli konuma sahiptir: Müslümanlar için kible olması ve hac mekanı olması.

1.9. Güzel Örneklik

Güzel örnek olarak tercüme edilen “اسوة حسنة” tabiri bir kişinin hal ve hareketlerinin her anlamda güzel ve hoş gitmesi nedeniyle diğer kişilere örnek olması anlamına gelir.⁴²¹ Yani bir kişinin güzel örnek olabilmesi için öncelikle kendi davranışlarının doğru ve düzgün olması gerekir ki ondan sonra başkaları için örneklik oluşturabilsin. Bu anlamda Hz. İbrahim, gerek dönemindeki insanlar için gerekse günümüze kadar süregelen süreçteki nesiller için güzel örnek olmuştur. Bu yüzdendir ki Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed dışında sadece Hz. İbrahim için “güzel örnek” nitelemesini kullanmıştır.⁴²² “İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek (اسوة حسنة) vardır.”⁴²³

⁴²⁰ Hac 22/27.

⁴²¹ İsfehani, *Müfredat*, s. 64, 311

⁴²² Mustafa Baktır, “Kur'an'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 61; İbrahim Canan, “ Hz. İbrahim'den Kur'anî Mesajlar”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 89.

⁴²³ Mümtehine 60/4.

Karizmatik bir peygamber olarak Hz. İbrahim'in örneklığı önemli bir konudur. Onun tavır ve tutumlarında şiddete veya baskıya yer yoktur.⁴²⁴ Onun için aslolan, Allah'tan aldığı emir ve yasakları öncelikle kendi hayatında uygulamak ve bunları eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştırmaktır. Gayet açıktır ki örnek olarak kabul edilen bir kişinin iyilikleri emredip kötülüklerden nehyedebilmesi için öncelikle kendisi bu emirleri yerine getirmesi ve yasaklardan uzak durması gerekmektedir. Bu doğrultuda baktığımızda Hz. İbrahim'in gerçek anlamda güzel bir örnek olduğunu kolaylıkla kavrarız.

Bir peygamber olarak Hz. İbrahim'in hem güzel ve etkileyici konuşması hem de bu konuşmasına uygun eylemlerde bulunması güzel örneklığını gün yüzüne çıkaran somut ifadelerdir. Şüphesiz ki birisinin güzel örnek olabilmesi için bu ikisini şahsında barındırması ve bu iki niteliği birbiri ile tutarlılık içinde olması gerekir.⁴²⁵ Söylem ve eylem bütünlüğü içinde olan İbrahim peygamber, bu sayede yüzyılları kapsayan ve mekanları aşan bir örneklik sembolü olmuştur.

Güzel örnek olmak demek, o kişiyi takip edenler için rol-model olmak demektir. Hz. İbrahim de takipçileri tarafından rol-model olarak kabul edilmiş ve onlar, Hz. İbrahim gibi olabilmek için çaba göstermişlerdir.⁴²⁶ Hatta bu nedenle üç büyük dinin mensupları arasında tartışmalar dahi yaşanmıştır: *"Yoksa siz İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarının Yahudi ve Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?"* de ki: *"Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?"* Allah katından gelmiş olup kendinde bulunan bir tanıklığı (bilgiyi insanlardan) gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."⁴²⁷

Yahudiler ve Hıristiyanlar Hz. İbrahim'i kendilerine nispet edip kendilerinin ataları olduklarını iddia ederken Kur'an-ı Kerim, onların bu iddialarını yalanlamış ve Hz. İbrahim'in tek Allah'a inanıp boyun eğen bir Hanif olduğunu bildirmiştir: *"İbrahim ne Yahudi ne Hıristiyan idi; bilakis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş*

⁴²⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 290.

⁴²⁵ Mustafa Karataş, *Peygamberimizin Beden Dili*, İstanbul: Timaş, 2012, s. 221-222.

⁴²⁶ Karataş *Peygamberimizin Beden Dili*, s. 232.

⁴²⁷ Bakara 2/ 140.

birisiydi, müşriklerden de değildi. Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona tabi olanlar, şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur."⁴²⁸

Sadece Allah'a yönelip ondan korkan ve medet uman birisi olarak Hz. İbrahim, kavmini ilahi çağrıya davet ederken önce kendisi buna inanmış daha sonra davette bulunmuştur.⁴²⁹ Bu anlamda o, insanlar için "Nasıl Allah'a has kulluk eden bir mümin olunur?" sorusunun yaşayan bir örneği olmuştur. Öyle ki o, Allah'a mutlak teslimiyeti, misafirperverliği, dürüstlüğü, merhametliliği, cesareti, yumuşak huyluluğu ve daha pek çok meziyeti ile insanlar arasında örneklik teşkil etmiştir ve hala da etmektedir. Bu yüzden o, inancı ve yaşantısı ile Müslüman mükemmelliğinin arketipi olmuştur.⁴³⁰

1.10. Merhametli Olma

Karizmaya sahip olan şahsiyetlerin önemli bir diğer özellikleri de merhametli olmalarıdır. Burada ismi geçen merhamet hem insanlara hem de insan dışı varlıklara karşı ortaktır. Nitekim Hz. İbrahim'in hayatına baktığımızda da onun diğerkamlığını net bir şekilde görürüz. O, hem ailesine hem de kavmine karşı merhametli ve şefkatli olmuş, onları yaşayabilecekleri en iyi hayata yönlendirmeye var gücüyle gayret etmiştir.

Bütün peygamberlerde olduğu gibi onun da asıl gayesi insanlara hak olan yolu göstererek onların hem bu dünyada hem de öbür dünyada mutlu ve huzurlu olarak yaşayabilmeleridir. Bu yüzden Hz. İbrahim'in ilk hitap ettiği kişilerden birisi de babası olmuştur. Babası, onun en yakınıdır ve doğal olarak en büyük şefkat ve merhameti de ona karşı duymaktadır. Bu yüzden Hz. İbrahim daha yolun başında babasına seslenirken kullandığı ifadelerde ona karşı olan merhametini ve şefkatini göstermiştir. Meryem suresi 42-50 arası ayetleri kapsayan ayet grubunda Hz. İbrahim, babasına seslenirken "Babacığım" şeklinde seslenmektedir. Bu şekilde o, daha hitabının ilk başında babasını ne kadar sevdiğini ve onun iyiliğini istediğini hissettirmektedir. O, babasının yanlış içinde olduğunu ve bunu ısrarla devam

⁴²⁸ Al-i İmran 3/ 67-68.

⁴²⁹ Şuara 26/ 69-89 .

⁴³⁰ Winter, "Abraham From A Muslim Perspective", s. 28.

ettirdiğini bildiği halde ona merhamet ve şefkat ifadeleriyle yaklaşmayı elden bırakmamaktadır.

Hiz. İbrahim'in babasına hitabının başlangıcında kullandığı ifade gibi onu doğru yola iletmek için kullandığı ifadelerde onu ne kadar yumuşak yürekli birisi olduğunu göstermektedir: *"Hani babasına şöyle demişti: "Babacığım! İştmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola ileteyim. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmân tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum"*⁴³¹

Ayette de görüldüğü gibi Hiz. İbrahim, babasıyla konuşurken babasını kırmamak ve doğru yola gelmesini sağlamak için babasına herhangi bir kötü söz söylememekte ve kendi ifadeleri olan hiçbir cümle kurmamaktadır.⁴³² Çünkü onun istediği sadece babasının iyiliğidir. Bu yüzden Hiz. İbrahim, babasının ona karşı sert ifadelerine rağmen hala iyilikle ona yaklaşmakta ve onun için af dileyeceğini söylemektedir.⁴³³ Babası ile İbrahim peygamber arasındaki bu diyalogdan anlıyoruz ki Hiz. İbrahim, babasına olan merhametini ve şefkatini başından sonuna kadar kaybetmemiştir ta ki Allah tarafından bu konuda kesin bir emir gelinceye kadar.⁴³⁴

Hiz. İbrahim'in şefkati ve merhameti babası ile sınırlı değildi elbette. O, oğullarına⁴³⁵ ve eşlerine karşı çok merhametli olduğu gibi diğer insanlara da çok şefkatli ve merhametli olmuştur. Buna örnek olarak Hiz. Lut'un kavmini helak etmeye gelen melekler ile Hiz. İbrahim arasında geçen konuşmayı verebiliriz. Nitekim melekler Hiz. İbrahim'e helak haberini verince Hiz. İbrahim, Hiz. Lut için endişelenmiş ve ona da bir şey olmasından korkmuştur. Bu yüzden meleklerle orada Lut'un da olduğunu söyleyerek onlar bildiği halde bunu hatırlatma isteği duymuştur. Hatta ayette geçen ifadeye göre Hiz. İbrahim meleklerle tartışmaya bile girişmiştir.⁴³⁶

⁴³¹ Meryem 19/42-45.

⁴³² Enver Polatoğlu, *Kur'an'da ve Tevrat'ta Hiz. İbrahim'in İnanç Konusundaki Akılcı Tutumu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2006, s. 68.

⁴³³ Meryem 19/47-48.

⁴³⁴ Tevbe 9/114.

⁴³⁵ İbrahim 14/35-36.

⁴³⁶ Ankebut 29/32; Hud 11/74-75.

Çünkü Hz. Lut hem bir mümindir hem de bir peygamberdir ve helak edilmemesi gerekmektedir. Hz. İbrahim'in ona duyduğu sevgi ve merhamet, helak haberinin gelmesiyle istemsizce gün yüzüne çıkmıştır.

Hz. İbrahim'in şefkati ve merhameti öylesine büyüktür ki o sadece kendi dönemindeki ve kendi yakınındaki insanların değil tüm insanların kurtuluşunun endişesini taşımaktadır. Allah tarafından bize bildirilen dualarına baktığımızda bunu net bir şekilde görürüz. Oğlu ile Kabe'yi temelleri üzerinde inşa ettikten sonra *"Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır."*⁴³⁷ şeklinde dua ederek o andan itibaren oraya yerleşerek doğru yolu bulan tüm insanlar için dua etmiş ve onların iyiliğini istemiştir. Tüm Müslümanlar tarafından bilinen başka bir duasında da Hz. İbrahim yine anası-babasının ve tüm müminlerin ahret gününde refah bulmaları için dua etmiştir.⁴³⁸ Onun insanlar için kaygısı sıradan insanların kaygı sınırlarını aşmış ve tüm insanları kapsamıştır.

1.11. Misafirperverlik

Hz. İbrahim, iyilik yapmaya son derece özen gösteren ve yardımsever birisiydi. Bu yüzden evine gelen misafirlerine her zaman iyi davranmış ve en iyi şekilde onları ağırlamaya çalışmıştır. Nitekim Kur'an ayetleri de onun misafirperverliğini ve yardımseverliğini gözler önüne sermektedir:

*"İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onlar, İbrahim'in yanına varmışlar ve "Selâm olsun sana!" demişlerdi. O da "Size de selâm olsun." demiş, "Bunlar tanınmamış (yabancı) kimseler" (diye düşünmüştü). Hissetirmeden ailesinin yanına gidip, (pişirilmiş) semiz bir buzağı getirdi. Onu önlerine koydu. "Yemez misiniz?" dedi."*⁴³⁹

Zariyat suresinde yer alan bu ayet grubunda ilk olarak gözümüze çarpan nokta, gelen misafirlerin yabancı olmasıdır. Ancak, yabancı olmalarına rağmen Hz.

⁴³⁷ Bakara 2/126.

⁴³⁸ İbrahim 14/41.

⁴³⁹ Zariyat 51/24-27.

İbrahim'e misafir olmaktan çekinmemişler ve Hz. İbrahim de onları yabancı olup olmamalarına bakmaksızın misafir olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra Hz. İbrahim, misafirlerinin rahatsızlık hissetmemeleri için sofrayı gizlice hazırlamaktadır. Ayrıca Hz. İbrahim, misafirlerine son derece önem vermekte ve onlara yemek olarak sıradan yiyecekler yerine et ikram etmektedir.⁴⁴⁰ Bu şekilde Hz. İbrahim, misafirperverliğini ortaya koymuştur. Misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak istemiş ve bunun için de elinden geleninin en iyisini yapmıştır.

1.12. Dürüstlük ve Sözünde Durma

Kur'an ayetlerinin bildirdiğine göre Hz. İbrahim, dürüst bir kişiydi.⁴⁴¹ O, geleneksel otoriteye ve düzene karşı giriştiği eylemlerin bedelinin, halk ve otorite tarafından sert bir şekilde ödeteceğini bildiği halde dürüstlükten vazgeçmemiş ve her zaman doğruyu söylemiştir. Özellikle de peygamberlik görevi olan tevhide çağrı hususunda asla eksiltme veya eklemelerde bulunmamış ve olanı olduğu gibi ortaya koymuştur.⁴⁴² Zaten Allah tarafından gönderilen bir peygamberin dürüst olmaması düşünülemez. Çünkü onun ilk görevi tebliğdir ve ancak sözüne güvenilebilen kişinin anlattıklarına inanılır. Bu açıdan Hz. İbrahim de olması gerektiği gibi son derece doğru sözlü ve dürüştür.

Ayrıca Hz. İbrahim, sözüne sadık birisiydi. Gerek insanlara gerekse Rabbine verdiği sözleri her zaman tutmuştur. Bu yüzden o, babası ona karşı ne kadar sert olsa da, babasına verdiği sözden ötürü onun için bağışlanma dilemiştir: *"İbrahim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. İbrahim gerçekten çok duyarlı, yumuşak huylu biriydi."*⁴⁴³ Bunun dışında o, dini hem kendi yaşama hem de insanlara anlatma hakkında Allah'a karşı verdiği sözü de sonuna kadar tutmuş ve yerine getirmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Baktır, "Kur'an'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim", s. 74.

⁴⁴¹ Meryem 19/41.

⁴⁴² Enbiya 21/57-67.

⁴⁴³ Tevbe 9/114, Meryem 19/46-47.

⁴⁴⁴ Ahzab 33/7-8.

Sözünü tutmasına dair diğer bir örnek de gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban etmeyi göze almasıdır. Çünkü o biliyordu ki bu sıradan bir rüya değildi ve Allah onu imtihan ediyordu. O da Allah'a verdiği müminlik ve peygamberlik sözünün gereğini yerine getirmiş ve oğlunu kurban etmek üzere yola çıkmıştır. Bu sadakatinin gereği olarak da Allah onu övmüş ve sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bırakmıştır.⁴⁴⁵

1.13. Cesaret

Karizmatik bir şahsiyetin sahip olması gereken önemli özelliklerden bir diğeri de cesaretli olmasıdır. Çünkü karizmatik lider, takipçileri için her türlü riski alabilmeli, zorluklara göğüs gerebilmeli ve hatta bunlara atılan ilk kişi olabilmelidir. Hz. İbrahim'in cesareti de gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Kitab-ı Mukaddes'te anlatılır. Hz. İbrahim'in cesareti, iki farklı anlam taşımaktadır. O, tehlikeli ve riskli durumlar karşısında gösterdiği cesaretinin yanı sıra kavminden farklı olmaya da cesaret etmiştir.⁴⁴⁶ O, paganizm düzenini kırmaya çalışmış ve bu konuda da asla korkaklık göstermemiştir.

Nitekim Hz. İbrahim her zaman cesareti ile anılagelmiştir. Özellikle de döneminin tapınma nesnelere olan putları kırması ile meşhur olmuştur. Gerçekte, onun cesaretinin en büyük göstergesi, sıradan insanlar tarafından tehlikeli olarak görünen ve risk taşıdığına inanılan işlerle uğraşmasıdır.⁴⁴⁷ Öyle ki o, bir toplumu değiştirmeye cesaret etmiştir. Bu ise sıradan insanlar için risk barındıran ve gerçekleştirilmesi için birçok tehlikenin göze alınmasını gerektiren bir durumdur.

Hz. İbrahim'in cesaretinin gözler önüne serildiği esas husus ise şüphesiz ki geleneksel yönetime yönelik tepkileri ve eylemleridir. O, klasik dindarlık biçimlerini yıkmaya çalışarak toplum için kurtuluşa götürecek inanç şeklini getirmeye çalışmıştır.⁴⁴⁸ Bilinmektedir ki bir kişi için bu şekilde insanlardan farklı olmak kolay

⁴⁴⁵ Saffat 37/ 102-108.

⁴⁴⁶ Hershey H. Friedman, "Abraham as A Transformational Leader", *Journal of Leadership Studies*, VII, 2, (Bahar 2000), s. 92.

⁴⁴⁷ Friedland, "For a Sociological Concept of Charisma", s. 18, 23.

⁴⁴⁸ Kuyucuoğlu, *Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu*, s. 154.

değildir ve hatta zaman zaman tehlikeli de olabilir. Hz. İbrahim ise cesaretini bu noktada göstermiş ve o güne kadar yaşatılmış ve sürdürülmüş olan dini geleneğe karşı çıkmıştır. Seneler boyunca paganizmin hakim olduğu topraklarda monoteizmi savunmuştur.⁴⁴⁹

Hz. İbrahim karizmasının bir gereği olarak sıradan insanlardan farkını ortaya koymuş ve hiç korkmadan geleneksel sisteme darbe indirmiştir. Bu anlamda son derece cesur davranarak babasının ve kavminin yanı sıra dönemin hükümdarına da korkmadan kafa tutmuştur. Onların inançlarının saçmalığını meydana çıkarmış ve Allah yolunda davete cesurca devam etmiştir. Bunun sonucunda Hz. İbrahim, genel kabul görmüş dini geleneğin dışına çıkarak ona karşı gelenlerin uğradığı sonuçla karşılaşmıştır. Bu süreçte o, sapkın olarak addedilmiş ve çeşitli baskılara maruz kalmıştır.⁴⁵⁰ Uğradığı bu baskılar ve tehditler karşısında dik duruşunu asla kaybetmemiştir. Öyle ki ateşe atılma pahasına da olsa bu yoldan vazgeçmemiş ve Allah onu ateşten kurtardıktan sonra da davetine devam etmiştir.

Hz. İbrahim'in merhameti, misafirperverliği ve dürüstlüğü gibi faziletlerinin yanı sıra cesarete de sahip olması onun karizmasını desteklemektedir. Bu şekilde o, yumuşak huyluluğu ve iyiliksever haliyle kavmine davette bulunmuştur. Çünkü peygamberi karizmada şiddete yer yoktur.⁴⁵¹ Karizmanın verdiği erdem sayesinde gönüllü itaat ve rızaya dayanan takip aslolan husustur.⁴⁵² Çünkü itaat ve onaylama, takipçilerin kararıdır, görevi değildir. Davete muhatap olan insanların onay ve kabulde bulunmalarının nedeni herhangi bir zorunluluğa dayanmaz.⁴⁵³

İnsanlar, o kişinin Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğine gerçekten inandıktan sonra itaatte bulunurlar. Bu gönüllü itaati gerçekleştirecek olan da şüphesiz cesaret gibi faziletli özelliklere sahip peygamberlerdir. Onlar, muhataplarından maddi karşılık veya teşekkür beklemeden iyilik yapmışlar, alçak gönüllü davranmışlar ve dik duruşlarını asla kaybetmemişlerdir. Hz. İbrahim de her

⁴⁴⁹ Friedman, "Abraham as A Transformational Leader", s. 92.

⁴⁵⁰ Aydınalp, "Sosyal Çatışma Sürecinde Din", s. 657.

⁴⁵¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.290.

⁴⁵² Friedland, "For a Sociological Concept of Charisma", s. 20.

⁴⁵³ Hutton, *Charisma and Authority*, s. 29.

zaman iyilikten ve doğrudan yana olmuş ve bu uğurda göze alınması gereken riskleri göze almıştır. O, cesurca davranmış ve cesareti ile gelecek nesillere örnek olmuştur.

1.14. Neslini Düşünme ve Kaygılanma

Karizma sahibi bir peygamber olarak Hz. İbrahim, Allah'ın indinde hak dinin her zaman için tevhit inancına bağlı olduğunu anlatırken geçmişteki peygamberlere referansta bulunmuş⁴⁵⁴ ve insanlık tarihi kadar eski olan bir dini anlatmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra o, gelecekle de fazlasıyla alakadar olmuştur. Yani o, şimdiki zamanı yaşarken geçmiş ve geleceği de her zaman yanında taşımış, iki taraflı olarak olaylara bakmıştır.⁴⁵⁵ Geçmişini kullanırken daha çok kendi tebliğ konusuna dayanak çıkarmış ve inanmayanların akıbetinin görülmesi için birer ibret olmasını istemiştir. Geleceğe yönelik olarak da kendinden sonra geleceklerin tevhit üzere olmalarını istemiş ve bu hususta gayret sarfetmiştir.

Hz. İbrahim'in zamanı ve mekanı okuması ve algılaması sıradan insanlardan farklı olduğu için her zaman geleceğin kaygısını beraberinde taşımıştır. Bu nedenle de sadece kendi dönemini değil ilerisini düşünerek kendinden sonra gelecek olan Müslüman nesli de dualarına katmıştır. Bu yüzden o, Allah onu önder tayin edeceğini bildirdiğinde soyundan da önderler çıkarmasını istemiştir: "*Vaktiyle Rabbi İbrahim'i bazı sözlerle sınavıp da İbrahim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder (imam) yapacağım" buyurmuştu. İbrahim "soyumdan da" deyince Rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu.*"⁴⁵⁶

İbrahim peygamber, Allah'ın evi Kabe'yi inşa ettikten sonra da gelecek nesilleri düşünmeyi ve kaygılanmayı elden bırakmamıştır. Oğlu ile birlikte Allah'tan kendileri için teslim olma lütfunu istedikten sonra soyundan da teslim olacak olanları çıkarmasını istemiştir: "*Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin.*"⁴⁵⁷ Bu

⁴⁵⁴ Nisa 4/ 163.

⁴⁵⁵ Wach, *Din Sosyolojisi*, s. 409.

⁴⁵⁶ Bakara 2/124.

⁴⁵⁷ Bakara 2/128.

istek, her dönemde hak dini yaşayanların çıkmasını istemektir ki ancak bu sayede bir toplumda huzur ve sukunet hakim olabilir. Ayrıca bu, ahiret mutluluğu için de gerekli bir ön şarttır.

Hız. İbrahim, Kabe'yi inşa ettiği yer halkı için de hayır duada bulunmuş ve onlardan iman edenlerin rızıklandırılmasını istemiştir: *“İbrahim, “Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır.” diye dua etmişti. Allah buyurdu ki “İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!”*⁴⁵⁸ Çünkü biliyordu ki orası zirai anlamda verimsiz bir yerd. ⁴⁵⁹ Ancak Allah'ın bağışlaması sayesinde burası bir yerleşim merkezi olmuş ve ticaret temel geçim kaynağı olmuştur.

Kendi dönemindeki kişilere yönelik gerek ölümden önce gerekse ölümden sonra, karşılaşacağı durumlarla ilgili erken uyarı sisteminin⁴⁶⁰ uygulayıcısı olan Hız. İbrahim, kendi soyundan da uyarıcılar gelmesini Allah'tan niyaz etmiştir: *“Soyumuzdan, onlara senin ayetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar Rabbimiz. Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”*⁴⁶¹ Çünkü bataklığa düşmüş bir toplumu ve toplumun üyelerini ancak Allah tarafından gönderilen bir elçi doğruya yönlendirebilirdi. Kendisinin, kendi döneminde ve toplumunda yaptığı gibi, sonraki zamanlarda ve farklı bölgelerde gelecek olan elçiler de hakkı anlatarak insanların dünyevi ve uhrevi kurtuluşlarına vesile olacaklardır. Bu yüzden Hız. İbrahim bu dini oğullarına vasiyet etmiştir.⁴⁶²

İnsanların kurtuluşunun nihai anlamda Allah'a bağlı olduğunu bilen İbrahim peygamber, kendi üstüne düşen tebliğ görevini yerine getirdikten sonra, ahretteki durumları için Allah'tan bağışlanma dilemiştir: *“Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.”*⁴⁶³ Onun bu duası, tüm Müslümanlar için bir düstur haline gelerek her namazın sonunda okunmaktadır.

⁴⁵⁸ Bakara 2/126.

⁴⁵⁹ Şeriati, *Hız. İbrahim'le Buluşmak*, s. 45; İbrahim 14/37.

⁴⁶⁰ Hutton, *Charisma and Authority*, s.113.

⁴⁶¹ Bakara 2/129.

⁴⁶² Bakara 2/132.

⁴⁶³ İbrahim 14/41.

Hız. İbrahim'in gelecek nesiller için taşıdığı bu kaygı karşılığını bulmuş ve ondan sonra nice nesiller Hız. İbrahim'i ata kabul ederek iman etmişlerdir. Bu da gösterir ki Hız. İbrahim, kendi döneminin ötesine geçerek tüm zamanlarda egemenliğini koruyan bir karizmatik otorite olmuştur.

1.15. Allah'ın Dostu Olması

Hız. İbrahim'in değerini ortaya koyan ve farkını gözler önüne seren en önemli hususlardan bir diğeri Allah tarafından "dost" olarak nitelenmesidir: *"İşini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan (hanif) dine tabi olan kimseden kimin dini daha güzel olabilir? Ve Allah İbrahim'i dost edinmiştir."*⁴⁶⁴

Dost (خليل) kavramı, meveddet/sevgi kelimesinden türemiştir ve sevilen anlamındadır. Allah, Hız. İbrahim'i sevmesinden ötürü onu dost olarak nitelemiştir. Onun sevgisi, övgüsü anlamına gelir. Türkçe'de anlaşıldığı anlamda dostluk ise daha farklı bir ilişki türünü ifade etmektedir.⁴⁶⁵ Yani Allah, Hız. İbrahim'i sevmekte ve övmektedir. Ve bu durumu Kur'an-ı Kerim'de " خليل الله / Halilullah" şeklinde ifade etmesi Hız. İbrahim için önemli ve ayrıcalıklı bir durumdur.

Bir mümin ve bir peygamber olarak Allah'ın dostu şeklinde nitelenen Hız. İbrahim gibi Hız. Muhammed ve müminler de Allah'ın dostu olarak isimlendirilmişler. Ayrıca onlar, Hız. İbrahim'e en yakın olan kişiler olarak nitelenmişlerdir: *"Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona tabi olanlar, şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur."*⁴⁶⁶ Çünkü Hız. Muhammed ve ona tabi olanlar Hız. İbrahim'i kendilerine dost saymışlardır. Hatta Hız. Muhammed bu nedenle oğlunun adını İbrahim koymuştur.⁴⁶⁷ Hız. İbrahim dost olarak nitelendiği gibi Hız. İbrahim ile aynı göreve sahip olan Hız. Muhammed'e tabi olanlar da dost olarak nitelenmişlerdir.

⁴⁶⁴ Nisa 4/ 125.

⁴⁶⁵ İsfehani, *Müfredat*, C.1, s. 396.

⁴⁶⁶ Al-i İmran 3/ 78 .

⁴⁶⁷ Karaçobanoğlu, *Hız. İbrahim'in Kişiliği*, s.87.

1.16. İlahi Bağış Yetenekler ve Mucizeler

Karizma, “olağanüstü yetenekler”e sahip olma⁴⁶⁸ anlamında kullanılan bir kavramdır. Bu açıdan bazı karizmatik şahsiyetlerin kutsalla olan bağlantısından söz edilebilir ki peygamberler bunun en başında gelir. Peygamber, misyonunu ilahi güç tarafından verilerek elde eder ve bu güçle tebliğinde bulunur. Hatta zaman zaman peygamberliğinin kanıtı olarak mucizeler gösterirler.⁴⁶⁹ Bu nedenle Weber’e göre eğer bir kişi peygamber olduğunu iddia ediyorsa mucizeler göstererek bunu kanıtlamalıdır.⁴⁷⁰ Çünkü kanıtlanmamış bir karizma iddiası geçerli bir iddia değildir.

Sosyolojik bakış açısıyla bakıldığında İbrahim peygamberin de peygamberlik iddiasını kanıtlaması ve böylece meşruiyetini sağlaması gerekir. Hz. İbrahim peygamberlik iddiasını kanıtlayacak ilahi bağışla gerçekleştirdiği birçok mucize göstermiştir. Çünkü mucizenin, Tanrı ile olan bağlantının en büyük kanıtı olduğuna inanılır. Tanrının lütfu ve izni ile ancak mucize gösterilebilir. Bu yüzden de eğer bir kişi peygamber olduğunu ve ilahi güç ile etkileşiminin olduğunu iddia ediyorsa mucize gösterebilmesi gerekir. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki Hz. İbrahim’in mucizeler göstererek kanıtladığı peygamberliğinin görevi olan tebliğ ve bu tebliğe icabet, mucizenin bir gereği değildir. Çağrıya cevap verenlerin itaat nedeni mucizeler veya bu mucizelerin faydası değil, bizzat karizmanın kendisidir.⁴⁷¹

Hz. İbrahim’in Allah tarafından görevlendirildiğinin kanıtı ise aldığı vahiydir.⁴⁷² O, aldığı vahiyler doğrultusunda hareket etmiş ve bunun sonucunda mucizeler gösterebilmiştir. Onun gösterdiği mucize olarak tanımlanan hal ve hareketleri, sıradan insanların ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar asla sahip olamayacağı şeylerdir. Çünkü mucize, ilahi güçle bağlantılı olma, özel yeteneklerle kurulu düzenin dışına çıkabilme anlamlarına gelir.⁴⁷³ Bu nedenle gayet doğaldır ki normal insanlar mucize gösteremezler. Zaten eğer gösterebilselerdi o zaman mucize

⁴⁶⁸ Bendix, *Max Weber*, s. 299.

⁴⁶⁹ Görener, *Jesus and Muhammad*, s. 33.

⁴⁷⁰ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.2, s.478.

⁴⁷¹ Turner, *Max Weber ve İslam*, s. 57, 58.

⁴⁷² Abdulkadir Erkut, “Tevbe Suresinin 9/31. Ayeti Çerçevesinde Din Adamı ve Karizma İlişkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, LI, 4, (Ekim-Kasım-Aralık 2015), s. 128.

⁴⁷³ Zuberi, *Abraham: His Lifes and Times*, s. 61, 62.

olmasının bir anlamı kalmazdı ve mucize de karizmatik anlamda bir peygamberlik alameti olmazdı.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda da Hz. İbrahim'in bazı mucizelerinin bildirildiğini görürüz. Kavmi tarafından ceza olarak ateşe atılması ve bu ateşin Allah'ın izniyle Hz. İbrahim'i yakmaması: *"Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik,*⁴⁷⁴ kendisi yaşlı olduğu halde iki kez oğul müjdesi alması: *"Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir."*⁴⁷⁵ yeniden diriltme konusunda mutmain olmak için Allah'tan kanıt istemesi üzerine kuşları parçalayıp farklı yerlere koyması ve kuşların tek parça halinde geri dönmeleri: *"İbrahim "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster" deyince Rabbi, "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O, "Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi. Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra parçalayıp her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir."*⁴⁷⁶

Son olarak da gördüğü rüya üzerine tam oğlunu boğazlayacakken Allah tarafından kurbanlık gönderilmesi: *Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! "Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız." "Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.*⁴⁷⁷ hadiseleri Kur'an'da bize aktarılan Hz. İbrahim'in mucizeleridir.

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim, tam da Weber'in dediği gibi, bir peygamber olarak mucizeler göstermiş ve bu sayede karizmasını da kanıtlamıştır. Onun mucize göstermesi hem ilahi güç tarafından verilen olağanüstü yeteneklerine delalet eder

⁴⁷⁴ Enbiya 21/69; ayrıca bkz. Ankebut 29/24.

⁴⁷⁵ Hud 11/71; ayrıca bkz. İbrahim 14/39; Hicr 15/53-53.

⁴⁷⁶ Bakara 2/260.

⁴⁷⁷ Saffat 37/ 102-107.

hem de onun ilahi güce dayanarak hareket ettiğine. Bu gösterir ki onun peygamberliği kişisel vahye ve karizmaya dayanır.⁴⁷⁸

1.17. Vizyon Sahibi Olma

Vizyon kelimesi Latince'den gelmekte olup uyanık olma, kavrama gibi anlamları barındırarak “görüş, önsezi, öngörü” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷⁹ Bu anlamda vizyon sahibi olmak demek, ufku geniş olan, ileriye düşünüp görebilen, olaylara ve durumlara geniş açıdan bakabilen anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁰ Yani vizyon sahibi olmak, sahip olduğu ileri görüş sayesinde belli ilkelere ve hedeflere sahip olmak demektir. Vizyoner kişi, hedefi olan ve bu hedefe ulaşmak için çabalayan kişi demektir. Bu bağlamda Hz. İbrahim, vizyon sahibi bir kişi olarak karşımıza çıkar. Zira karizmatik bir lider için vizyon sahibi olmak en temel şartlardandır.

Karizmatik bir liderin vizyonu açık ve net olmalıdır.⁴⁸¹ Özellikle bir peygamber için bu açıklık ve netlik daha da önem arz etmektedir. Çünkü karizma sahibi olan peygamberi diğer karizmatik kişilerden ayıran en temel unsur, tebliğdir. Tebliğ, peygambere vizyonunu veren ve misyonunu oluşturan hayati unsurdur.⁴⁸² Bu nedenle de peygamber, tebliğ noktasında açık ve net olmalıdır. Tebliğ konusunu oluşturan vahiylerin nereden geldiğini açıkça ifade etmeli ve bu vahiylerin barındırdığı emir ve yasaklara uymalıdır. Ayrıca tebliğ konusunu oluşturan vahiy, muhataplarına açık ve net şekilde bildirmeli, onlardan hiçbir şeyi gizlememelidir.

Kur'an-ı Kerim'deki ayetler, Hz. İbrahim'in, vizyonunu gayet açık ve net olarak ortaya koyarlar.⁴⁸³ O, vizyonunun gereği olarak ilk önce kendisi tevhit üzere iman etmiş, daha sonra da etrafındakileri bu hak dine davet etmiştir. Kavmi doğru

⁴⁷⁸ Berger, “Charisma and Religious Innovation”, s. 949.

⁴⁷⁹ Varol Öztürk, *Eski Ahit ve Kur'an Bağlamında Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Musa*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2010, s. 31.

⁴⁸⁰ Türk Dil Kurumu www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=333029 (14.12.2018).

⁴⁸¹ Öztürk, *Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Musa*, s. 32.

⁴⁸² Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.:1, s. 571.

⁴⁸³ Meryem 19/ 48.

yolu şaşırıp başka ilahlar edindiği için, onların ilah algısını düzeltmeye çalışmış ve onlara hakiki ilahın kim olduğunu göstermek istemiştir.⁴⁸⁴

Hız. İbrahim, Allah tarafından gönderilen vahiyler sayesinde edindiği vizyonu ile kendisine bir hayat çizgisi çizmiştir. Ayrıca sahip olduğu vizyonu sayesinde her zaman ileri görüşlü olmuş, vizyon ve misyon sahibi olmayan insanların aksine ileride karşılaşılacak durumları da hesaba katabilmiştir. Kavmine her zaman uyarılarda bulunmuş ve eğer atalarının dini üzere yaşamakta ısrarcı olurlarsa başlarına neler geleceğine dair onları defaatle uyarmıştır.⁴⁸⁵

Sahip olduğu vizyonu ile tebliğde bulunan Hız. İbrahim, hedefine ulaşmak için her zaman cesurca davranmış ve vizyonunun gereği olarak misyonunu çekinmeden ortaya koymuştur. Bu nedenle muhatapları ile tartışmaya girmekten çekinmemiş ve onların tehditlerine aldırış etmemiştir.⁴⁸⁶ Vizyoner bir lider olarak her zaman kendine güvenmiş ve kendi dayanağı olan Allah'ı, onların dayanağı olan sahte ilahlardan her zaman üstün tutmuş ve bunun savaşını vermiştir.

2. KİTAB-I MUKADDES'E GÖRE HIZ. İBRAHİM'İN KARİZMATİK ÖZELLİKLERİ

Kitab-ı Mukaddes, iki kısımdan oluşmaktadır; birinci kısımda Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat yer alırken ikinci kısımda Hıristiyanların kutsal kitabı olan İncil yer almaktadır. Hıristiyanlara göre bu iki kitap da kutsaldır ve ilk kısmın ismi Eski Ahit (Ahd-i Atik) iken ikinci kısmın ismi Yeni Ahit (Ahd-i Cedid)'tir. Böyle bir ayrıma gitmelerinin nedeni ise Eski Ahit ile Tanrı ve İsrailoğulları arasında yapılan sözleşmeyi ve Yeni Ahit ile de Tanrı ve tüm insanlar arasında Hız. İsa vasıtasıyla yapılan son sözleşmeyi kastetmektir. Yahudiler ise yalnızca kendi kutsal kitaplarını

⁴⁸⁴ Şuara 26/ 77-82, Ankebut 29/ 16-17.

⁴⁸⁵ Ankebut 29/25.

⁴⁸⁶ En'am 6/ 80-81.

kabul ederler ve İncil'i meşru olarak görmezler. Dolayısıyla böyle bir adlandırmaya da gitmezler.⁴⁸⁷

Kutsal kitapta yer alan ifadelerle baktığımızda Hz. İbrahim ile ilgili pek çok ayetin yer aldığını görürüz. Özellikle Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta Hz. İbrahim anlatısı daha yoğun yer almaktadır. Bu yüzden gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar Hz. İbrahim'e çok fazla değer vermekte ve kendi soylarını ona dayandırmak için gayret sarfetmektedirler. Öyle ki Yahudiler için Hz. İbrahim, ilk Yahudi'dir, Yahudiliğin en büyük peygamberi olan Hz. Musa'nın habercisidir ve Tanrı iman etmenin en mükemmel örneğidir.⁴⁸⁸ Hıristiyanlar ise kendi dinlerinin temsilcisi olan Hz. İsa'yı Hz. İbrahim'e dayandırmakta ve hatta kutsal kitaplarını bu ifade ile başlatmaktadırlar.⁴⁸⁹

Yahudilere göre Hz. İbrahim, Tanrıyı ilk tanıyan kişidir.⁴⁹⁰ O, putlara tapan ve Tanrıya ortaklar koşan pagan bir toplum içinde doğmuş ve yetişmiştir. İnsanların bu şekilde şirk bataklığına saplandığı bir zamanda Hz. İbrahim tek olan ilahı bulmuş ve onu kendine ilah olarak kabul etmiştir. Bu yüzden o, ilk din değiştiren ve Tanrının birliğini ilk ilan eden kişidir.⁴⁹¹

Diğer önemli bir husus olarak da Yahudi kutsal metinlerinde Yahudiler, kendi tarihlerini Hz. İbrahim ile başlatmaktadırlar ki O, Tanrı tarafından seçilen ilk İbrani atasıdır.⁴⁹² Öyle ki Hz. İbrahim, Ahd-i Atik'te nebi olarak nitelenen ilk kişidir.⁴⁹³ Hz. İbrahim'den sonra gelen peygamberlerin soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. O, Tanrı tarafından seçilmiştir ve Yahudiler için hayati önem taşıyan sözleşme onunla yapılmıştır.

Hıristiyanlara göre ise Hz. İbrahim sadece Yahudiliğin temsilcisi değildir. O, tüm iman edenlerin babasıdır ve Tanrıya iman etmenin beden bulmuş halidir. Onlara göre Beni-İsrail ile yapılan sözleşme ve buradan doğan şeriat önemli değildir. Hz. İbrahim'e inanan herkes kurtuluşa erecektir ki Hıristiyanlar da bunun başında

⁴⁸⁷ Fatma Aygün, *Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı*, s. 15.

⁴⁸⁸ Sheridan, "Abraham from a Jewish Perspective", s. 10.

⁴⁸⁹ Matta 1:1.

⁴⁹⁰ Harman, "İbrahim", s. 268.

⁴⁹¹ Sheridan, "Abraham from a Jewish Perspective", s. 11.

⁴⁹² Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s. 17.

⁴⁹³ Harman, "Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban", s. 152.

gelmektedirler.⁴⁹⁴ Bu yüzden Hz. İbrahim sadece Yahudilerin peygamberi ve atası değildir. Eğer bir kimse ona ve onun ilahına iman ederse, o da kurtuluşa erecektir ve Hz. İbrahim'in manevi neslinden olacaktır. Önemli olan Hz. İbrahim'in yolundan gitmektir.

Görüldüğü gibi hem Yahudiler için hem de Hıristiyanlar için Hz. İbrahim'in anlamı çok büyüktür. Verilen bu önemin en büyük göstergesi de Tevrat'ta ve İncil'de yer alan ifadelerdir. Bu ifadeleri incelemek, Hz. İbrahim'e Yahudi ve Hıristiyanların gözünden bakabilmek demektir. Bu iki dinin mensupları için Hz. İbrahim'in yeri başkadır. Bu yüzden Ehl-i Kitap açısından da Hz. İbrahim, karizmatik niteliklere bürünmüş olan bir peygamberidir. Onun Tanrı tarafından verilmiş ve onu sıradan insanlardan ayıran özellikleri vardır. Bunun yanı sıra yüzyıllardır artarak devam eden bir takipçi kitlesi de vardır. Bu bölümde Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hz. İbrahim anlatılarına eğilinecek ve ayetlerde yer alan ifadeler incelenerek Hz. İbrahim'e atfedilen karizmatik nitelikler belirtilmeye çalışılacaktır.

2.1. Tanrı Tarafından Seçilme

İsrailoğullarına göre kendilerini diğer milletlerden farklı kılan husus, Tanrı ile yapılan ahitleşme ve bunun sonucu olan seçilmişlik inancıdır. Burada Hz. İbrahim kilit noktadır. Çünkü onlara göre tek Tanrı inancı ile karşılaşmaları Hz. İbrahim'den önce Hz. Nuh ile olsa da ikisi arasında herhangi bir ahitleşme yaşanmamıştır. Tanrı, Hz. İbrahim ile bir sözleşme yapmış ve böylelikle de hem Yahudiler hem de yaşadıkları topraklar kutsal kılınmıştır.⁴⁹⁵ Onun Tanrı ile yaptığı ahidin göstergesi her erkek çocuğun doğumundan sekiz gün sonra sünnet edilmesidir.⁴⁹⁶ Nitekim Eski Ahit'te geçen ifadelerle Hz. İbrahim peygamber, Tanrı ile ahitleşmesini bitirdikten hemen sonra sünnet olmuştur. Aynı gün içinde oğlu İsmail'i, evinde doğanların hepsini, para ile satın alınanların hepsini ve evinin adamlarının hepsini sünnet ettirmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Joyce, "Abraham from a Christian Perspective", s. 18-19.

⁴⁹⁵ Yavuz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, s. 25-26.

⁴⁹⁶ Yavuz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, s. 27.

⁴⁹⁷ Tekvin 17: 22- 27.

Sünnet, onları Yahudi olmayanlardan ayırmaktadır. Sünnet olmak, düşmanlara karşı savunma durumuna geçmek, kayıtsız şartsız savunmaya hazır olmaktır. Bu sayede Tanrıya bağlılıklarını gösterirler ve şehit olmak için bir sebebe sahip olurlar. Onlara göre sünnet olmak, iman etmiş olmanın işaretidir. Sünnetsiz olmak ise geçmiş dönemin pagan inancına dönmek, puta tapıcılığın sembolü olmak demektir.⁴⁹⁸ Bu durum, Ahd-i Atik'te de açıkça ifade edilmiştir: *“Ve gulfe etinizden sünnet olunacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır... Ve senin evinde doğmuş olan mutlaka sünnet olunacaktır, ve ahdim ebedi bir ahit olarak sizin etinizde olacaktır. Ve gulfe etinde sünnet olunmamış sünnetsiz bir erkek varsa, o can kendi kavminden kesilecektir; o, benim ahdimi bozmuştur.”*⁴⁹⁹

Tanrının Hz. İbrahim'i neden seçtiği ile ilgili bir bilgi Kutsal Kitap'ta mevcut değildir. Ancak bilinen bir nokta vardır ki o da Hz. İbrahim'in seçildikten sonra hayatının Tanrı tarafından düzenlendiğidir. Yapılan ahit ve bunun sonrasında başlayan seçilmişliğin neticesi olarak Tanrı, Hz. İbrahim'e pek çok lütufta bulunmuştur. Çok yaşlı oldukları halde onlara İshak'ı bağışlamış, büyük bir neslin babası olma imkanını ona tanımıştır.⁵⁰⁰ Ayrıca belirli aralıklarla yaptığı vaatlerle onu millet kılacağını söylemiş ve kendisi ile soyunun mübarek kılınacağına dair söz vermiştir. Bu şekilde yüzyılları kapsayan seçilmişlik üzerine kurulu bir zihniyet yapısı Hz. İbrahim ile başlamıştır.

Yahudi inancına göre Tanrı ile yapılan ahitleşme neticesinde kutsal kılınan topraklar, Yahudilere mahsus kılınan ve başkasının yaşamasına izin verilmemesi gereken topraklardır. Bu toprakların sınırları Tevrat'ta açıkça verilmiştir: *“Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar, bu diyarı Kenileri ve Kenzileri ve Kadmonileri ve Hittileri ve Perizzileri ve Refaları ve Amorileri ve Kenanlıları ve Girgaşileri ve Yebusileri senin zürriyetine verdim.”*⁵⁰¹ Bu şekilde sınırlar çizildikten sonra Tevrat'ta zaman zaman verilen bu söze vurgulamalar da yapılmaktadır.⁵⁰² Bu topraklar İbrahim'in oğlu İshak ve onun oğlu Yakup'un soyuna verilmiştir ve bu nedenle ona sahip olup kaybetmemek için çaba sarfetmek gerekmektedir.

⁴⁹⁸ Sheridan, “Abraham from A Jewish Perspective”, s. 12.

⁴⁹⁹ Tekvin 17:11, 13,14.

⁵⁰⁰ Yavuz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, s. 23-24.

⁵⁰¹ Tekvin 15:18-21.

⁵⁰² Sayılar 32:11, Tesniye 6:10, Çıkış 6:8.

Yahudiler gibi Hıristiyanlar da seçilmişlik bağlamında Hz. İbrahim'e önem atfetmektedirler. Çünkü onlara göre Hz. İbrahim ile başlayan seçilmişlik süreci Mesih'in gelişinin ve Tanrı Krallığı'nın kuruluşunun ilk ateşleyicisidir. İsrailoğulları ile başlayan bu süreç, gelecek için hazırlık evresidir. Tanrı, Mesih üzerinden planladığı kurtuluş sürecini Hz. İbrahim ile başlatmıştır. Çünkü Mesih, Hz. İbrahim'in soyundan gelmektedir.⁵⁰³

Yahudi tarihini başlatan ve Hıristiyanlık için kurtuluşun yol göstericisi olan Hz. İbrahim, bu iki dinin mensupları tarafından her zaman hürmet görmüş ve bir lider olarak kabul edilmiştir. İbrahim peygamber, Tanrı tarafından özel olarak seçilmiş ve ata olarak tayin edilmiş bir karizmatik şahsiyettir. Yüzyıllar öncesinden başlayan bu bağlılık günümüzde de devam etmektedir. Dünyanın yarısından fazlası tarafından ata kabul edilen Hz. İbrahim'in karizması, takipçi sayısı kadar büyüktür.

2.2. Ortak Ata ve Soyuyla Beraber Mübarek Kılınma

Yahudi inancında soy bağı çok önemlidir. Bu yüzden soy bağlarının başlangıcı olan kişi de aynı şekilde önem arzetmektedir. Yahudiler, kendi tarihlerini ilk ataları olarak kabul ettikleri Hz. İbrahim ile başlatırlar. Öyle ki Hz. İbrahim, soyundan büyük bir millet çıkarmak üzere Tanrı tarafından seçilmiştir.⁵⁰⁴ Tevrat'ta yer alan ifadeler⁵⁰⁵ göre Hz. İbrahim, doksan dokuz yaşındayken Tanrı ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Tanrı, onunla ahitleşmiş ve onu birçok milletin babası kılmıştır. O andan itibaren de ilk başta "Abram" olan Hz. İbrahim'in adı "Abraham/İbrahim" olarak değişmiştir. Çünkü Abraham, milletlerin babası anlamına gelmektedir ve bu "ulu ata" olma durumundan "milletlerin ata"sı olmaya geçişi ifade eder.

İsrailoğullarının soy bağına verdikleri önem, kutsal kitaplarında bu konuya fazlasıyla değinilmiş olmasında da kendini gösterir. Tevrat'ın daha başlangıcından itibaren tekrarlı bir şekilde millet kılınma ve mübarek kılınma üzerine Hz. İbrahim ile yapılan ahde vurgu yapılmaktadır. Özellikle Tekvin bölümünde bu vurgu kendini

⁵⁰³ Yavuz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, s. 92.

⁵⁰⁴ Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, s. 17.

⁵⁰⁵ Tekvin 17:1-6.

göstermektedir: “*Seni büyük bir millet edeceğim ve seni mübarek kılacağım ve senin adını büyük edeceğim; ve bereket ol; ve seni mübarek kılanları mübarek kılacağım ve sana lanet edenlere lanet edeceğim; ve yeryüzünün bütün kabileleri sende mübarek olacaktır.*”⁵⁰⁶

İbranilerin hikayesinin Hz. İbrahim ile başlamasının diğer bir nedeni de onun monoteizmin ilk temsilcisi olmasında yatar. O, paganizmi yıkmaya yarayan tohumları ekmiş ve monoteist dinlerin köklerini salmıştır.⁵⁰⁷ Bu şekilde o, monoteist inancı getiren ve kutsal kitapta ilk defa nebi olarak nitelenen kişidir.⁵⁰⁸ Bu sebepten dolayı Yahudiler ve Hıristiyanlar, İbrahim peygamberi “İmanın Babası” olarak ifade ederler.⁵⁰⁹ Hz. İbrahim ilk iman eden kişi olarak görülür ve ondan sonra gelen iman sahipleri de ona nispet edilir. Bu düşünce yapısı dile de yansımış ve iman eden birine İbranice “İbrahim’in Oğlu” ismi verilmiştir. Bunun bir simgesi olarak Tanrı onları sünnet ile mühürlemiştir. Sünnet, Yahudi olmanın, İbrahim’in nesli olmanın ve Tanrı ile ilişki içerisinde olmanın bir göstergesidir.⁵¹⁰

Ata olarak kabul edilen Hz. İbrahim’in soyundan gelenler de önemli kabul edilmişlerdir. Çünkü Hz. İbrahim’den sonra onun ahdini oğlu İshak ve onun çocukları devam ettirmiştir.⁵¹¹ Bu şekilde devam eden silsile Hz. Musa’da en mükemmel şekline ulaşmış ve Malaki peygamber ile de nihayete ermiştir.⁵¹² Yahudiler için mükemmelliğin ve sadakatin tarihi olan bu sürecin başlatıcısı Hz. İbrahim’dir. Eğer o olmasaydı belki de Yahudilik de olmayacaktı.

Hıristiyan inancına göre de o, imanın temsilcisi ve somut halidir. Bu yüzden de sadece onun soyundan gelenler değil, onun inancına sahip olup onun yolunu takip eden herkes kurtuluşa erecektir. Yani Hıristiyanlara göre Hz. İbrahim sadece Yahudilerin atası değildir. O, kendi yolunda giden herkesin atasıdır ki Hıristiyanlar da bunun başında gelir.⁵¹³ Öyle ki kutsal kitaplarının ilk ayeti “*İbrahim oğlu, Davud*

⁵⁰⁶ Tekvin 12: 2-3.

⁵⁰⁷ Friedman, “Abraham as A Transformational Leader”, s. 91.

⁵⁰⁸ Harman, “Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban”, s. 152.

⁵⁰⁹ Polatoğlu, *Hz. İbrahim’in İnanç Konusundaki Akılcı Tutumu*, s. 30.

⁵¹⁰ Sheridan, “Abraham from A Jewish Perspective”, s. 12.

⁵¹¹ Tekvin 25:11.

⁵¹² Arvas, *Tevrat’ta ve Kur’an’da Hz. İbrahim*, s. 11.

⁵¹³ Joyce, “Abraham from a Christian Perspective”, s. 18-19; Grose, “The Abraham Connection”, s. 2.

*oğlu, İsa Mesih'in nesebinin kitabıdır.*⁵¹⁴ şeklinde başlayarak Hz. İsa, Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır.

Hıristiyanlar, kutsal kitaplarının muhtelif yerlerinde Hz. İbrahim'i "Babamız" olarak nitelerler.⁵¹⁵ Çünkü iman eden kişiler, Yeni Ahit'te Hz. İbrahim'in kızı veya oğlu olarak nitelenirler. Hıristiyanlar iman bağı ile Hz. İbrahim'e bağlanmaktadırlar. Bu iman bağı sayesinde İbrahim peygamber, hem kendilerinin hem de Rab olarak niteledikleri İsa peygamberin atasıdır. Yani o, ataların atasıdır. Bu yüzden Kilise, ataları olarak kabul ettikleri Hz. İbrahim'in ismini 18. yüzyıldan sonra şehitler kütüğüne kaydetmiştir.⁵¹⁶ Çünkü o, paganizme karşı savaş açan ve imanı için verdiği mücadele sırasında hayatını kaybeden bir peygamberdir, hatta bunu temsil eden ilk peygamberdir.

İncil'de geçen anlatıya göre Hz. İsa ile Yahudiler arasında Hz. İbrahim üzerinden bir tartışma yaşanmıştır. Yahudiler, Hz. İsa'ya karşı çıkarken dayanak noktası olarak Hz. İbrahim'i gösterirken Hz. İsa da aynı noktadan kendi dayanak noktasını oluşturmakta ve onları Hz. İbrahim'in yoluna uymamakla suçlamaktadır. Hatta öyle ki Hz. İsa, kendi gelişinin meşruiyetini Hz. İbrahim'in mesruiyetine yani mutluluğuna dayandırarak sağlamaktadır.⁵¹⁷ Çünkü ona göre Hz. İbrahim yokken kendisi vardı ve Hz. İbrahim onun geliş haberini mutlulukla karşıladı:

*"Babanız İbrahim benim günümü göreceği için mesrur oldu; gördü ve sevindi." Bunun için Yahudiler ona dediler: "Henüz elli yaşında değilsin, İbrahim'i de gördün mü?" İsa onlara dedi: "Doğrusu ve doğrusu size derim: İbrahim olmadan önce ben varım."*⁵¹⁸

Görülüyor ki Yahudilerin Hz. İbrahim'e olan bağları soy bağı itibari ile kuruluyor. Hıristiyanlar da bu bağı iman bağı ile kurmaktadırlar. Bu yüzden Hz. İsa, İncilin muhtelif yerlerinden bazı kişileri iman etmelerinden dolayı "İbrahim'in kızı veya oğlu" olarak nitelemiştir.⁵¹⁹ Çünkü onlara göre Hz. İbrahim'e inanan herkes

⁵¹⁴ Matta 1:1.

⁵¹⁵ Matta 3:9, Luka 1: 54, 72, Luka 3:7.

⁵¹⁶ Harman, "İbrahim", s. 268.

⁵¹⁷ Yuhanna 8: 33-55.

⁵¹⁸ Yuhanna 8: 56-58.

⁵¹⁹ Harman, "İbrahim", s. 268.

onun yolundadır ve kurtuluşa ereceklerdir. Eğer birisi iman edip Hz. İbrahim'i ata olarak kabul ederse, o kişi Hz. İbrahim'in oğlu veya kızı olur.

Tüm bu anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Hz. İbrahim, binlerce yıllık tarihi olan bir serüvenin başlangıç noktasıdır. Böylesine önemli bir nokta üzerinde duran İbrahim peygamberi karizmatik kılan en önemli hususlardan birisi de budur. Onun başlattığı yerden pek çok insan devam etmiş ve bu insanların sayısı sayılamayacak kadar çoğalmıştır. Nitekim Tevrat'ta yer alan ifadeye göre Tanrı, Hz. İbrahim'in zürriyetinin çok olacağına dair Hz. İbrahim'e vaatte bulunmuştur: *“Görmekte olduğun bütün memleketi sana ve ebediyen senin zürriyetine vereceğim. Ve senin zürriyetini yerin tozu gibi edeceğim; şöyle ki bir adam yerin tozunu sayabilirse senin zürriyetini de sayabilir.”*⁵²⁰

2.3. İtaat ve Bağlılık

Hz. İbrahim'in Tanrısı ile yaptığı akit, herhangi bir şarta dayanmayan ve eylemsel anlamda çok fazla istek barındırmayan bir akittir. Tanrının İbrahim peygamberden tek bir isteği vardır, o da her durum ve şartta kendine mutlak itaattir.⁵²¹ Yani Bir peygamber olarak Hz. İbrahim'den istenilen en temel talep, mutlak itaat ve bağlılıktır. Çünkü bir peygamber, Tanrıya mutlak itaat eden ve emirlerine bağlılık gösteren birisidir.

Hz. İbrahim'in Tanrısına olan itaat ve bağlılığının bir örneği, oğlunu kurban etme girişiminde bulunmasıdır. Bu kıssa Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir ancak iki anlatım arasında bazı farklılıklar vardır. Yahudi inancına göre kurban edilmek istenen oğlun adı açıkça verilir ki o, İshak'tır. Ayrıca İshak'ın kurtuluş nişanesi olarak gönderilen hayvanın ne olduğu Kur'an'da geçmezken Tevrat'ta koç olarak geçer.⁵²² Ancak her iki kıssada da öne çıkan husus, Hz. İbrahim'in Rabbinin emrine karşı gösterdiği sadakat ve bağlılıktır. Öyle ki o, ilahi güç tarafından gönderilen emir karşısında herhangi bir sorgulamada bulunmamış veya herhangi bir isyan teşebbüsüne kalkışmamıştır.

⁵²⁰ Tekvin 13: 15-16.

⁵²¹ Yavuz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, s. 27.

⁵²² Tekvin 22: 1-13.

Tanrısı tarafından İshak'ı kurban etmek üzere açıkça bir emir alan İbrahim peygamber, gösterdiği itaat ile bağlılarına örnek olmuştur. Çünkü karizmatik lider, takipçileri için bir rol modelidir. Bu yüzden de Tanrının temsilcisi olarak ilk ve en büyük adımları onun atması gerekir. Oğlu ile yaşadığı olayda da Tanrının emirlerine bağlılığını ortaya koymuş ve Tanrıya itaatin ne şekilde sağlanacağını bir örneğini takipçilerine göstermiştir. Tanrıya mutlak itaatini gösteren İbrahim peygamber, Tanrı tarafından övgülere de mazhar olmuştur: “ *Zatım hakkı için yemin ettim, Rab buyurur, madem ki bu şeyi yaptın ve biricik oğlunu esirgemedin, seni ziyadesiyle mübarek kılacağım ve senin zürriyetini göklerin yıldızları gibi, deniz kenarında olan kum gibi ziyadesiyle çoğaltacağım. Senin zürriyetin düşmanlarının kapısına hakim olacaktır; ve zürriyetinde yerin bütün milletleri mübarek kılınacaklar; çünkü sözümü dinledin.*”⁵²³

Hz. İbrahim'in Tanrının emrine olan itaat ve bağlılığının bir diğer göstergesi de ilk oğlu İsmail ile ilgili olan olaydır. Tevrat'ta anlatılana göre Hz. İbrahim'in eşi Sara, verdiği bir ziyafette İsmail'in güldüğünü görmesi üzerine onun evden uzaklaştırılmasını ister. Ancak her iki oğlunu da çok seven İbrahim'e bu istek çok kötü görünür ve yapmak istemez. Bunun üzerine Tanrı, bizzat olaya müdahil olur ve Hz. İbrahim'in eşini dinlemesini ister. Eşinin isteği karşısında tereddüde düşen İbrahim peygamber, Tanrının emri gelmesi üzerine bütün tereddütlerinden arınır ve oğlu İsmail ile annesi Hacer'i evden gönderir. Ancak bu gönderme, Hacer ve İsmail için bir son değildir. Nitekim anlatının devamında Tanrının, Hacer ve İsmail'e olan yardımları da anlatılır.⁵²⁴

Hıristiyanlıkta ise Hz. İbrahim'in mutlak itaat ve sadakati, iman olgusu üzerinden anlatılır. Eğer bir kişi Hz. İbrahim'e bağlı olur ve onun Rabbine iman ederse, onun soyundan sayılır. Hıristiyanlığın kurucusu olarak kabul edebileceğimiz Pavlus'un mektuplarında bu vurgu fazlasıyla yer kaplar:

“O İbrahim ki ölüleri dirilten ve olmayan şeyleri olanlar gibi çağıran Rabbin karşısında iman etti. Ve yüz yaşlarında olarak zaten ölmüş olan bedenini ve Sara'nın rahminin ölülüğünü, imanda zayıflamayarak düşündü; ve Rabbin vaadine bakarak

⁵²³ Tekvin 22: 16-19.

⁵²⁴ Tekvin 21: 8-14.

imansızlıkla tereddüt etmedi. Fakat Rabbe hamdederek onun vaat ettiğini yapmaya da kadir olduğuna tamamıyla kani olarak imanla kuvvetlendirdi. Bunun için de kendisine salah sayıldı. Ve kendisine sayıldığı, yalnız onun için değil, fakat Rabbimiz İsa'yı ölümlerden kıyam ettirene iman eden bizlere sayılacağından, bizim için de yazıldı.”⁵²⁵

Hıristiyanlar için Hz. İbrahim, Tanrıya imanın temsilcisidir. Onun itaat ve bağlılığı sonraki gelen nesiller için örneklik arzeder. Bu yüzden onun imanı ve sadakati, sadece Yahudiler için değil, onu takip eden herkes için örneklik oluşturur. Hıristiyanlar ve Yahudiler için o, takip edilecek yegane kişidir. Onun gittiği yol, takip edilecek yegane yoldur. Hz. İbrahim, yolu açan ve kendinden sonrakilere yol gösteren ilk kişidir.

2.4. Vizyon Sahibi Olma

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim, vizyon sahibi bir peygamber olarak tasvir edilmektedir. Ancak İbrahim peygamberin burada anlatılan vizyonu, Kur'an ayetlerinde anlatılanlardan biraz farklıdır. Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid de bu anlamda kendi içlerinde farklılık arzetedirler.

İsrailoğullarının kabul ettiği bir ata olarak Hz. İbrahim'in vizyonu yeni bir ulusu inşa etmektir. Bu ulus, Tanrı tarafından vaat edilmiş topraklarda yaşayacak olan ve Tanrı tarafından özel olarak seçilmiş bir kavim olan İsrailoğullarının ulusudur.⁵²⁶ İbrahim peygamber, Tanrı tarafından bunun için görevlendirilmiştir. Onun vizyonu, İsrailoğullarına gönderilmiş peygamber olarak Tanrı ile ilk ahdi yapan şahsiyet olmasıdır. Bu yüzden Tanrı ona görünmüş ve onunla ahitleşmiştir. Bu tarihten sonra da onun adı “Yüce Baba”dan “Cumhurun Babası”na yani “Abram”dan “İbrahim/Abraham”a dönüşmüştür.⁵²⁷

⁵²⁵ Romalılara Mektup 4: 17-24.

⁵²⁶ Friedman, “Abraham as A Transformational Leader”, s. 91.

⁵²⁷ Tekvin 17: 1-5.

Hız. İbrahim'in ölümünden sonra vizyonu oğlu İşhak'a, ondan sonra torunu Yakup'a ve ondan sonra da soyundan gelen diğer insanlara geçmiştir.⁵²⁸ Ayrıca onun vizyonu, soyundan gelen peygamberlerin yanı sıra Tanrı tarafından özel olarak seçildiklerini düşünöen İsrailoğullarına da sirayet etmiştir. Bu vizyon sayesinde İsrailoğulları, süreç içerisinde yaşadıkları zorluklara göğüs gerebilmişler ve karşılarına çıkan engellerle mücadele edebilmişlerdir. Çünkü vizyon, onlara bir hareket rotası çizmiş ve kimlere hangi sorumlulukların düştüğünü söylemiştir.⁵²⁹ Bu sayede de ne kadar takibata uğrasalar ve yaptırımlarla karşılaşırsalar da her zaman varlık alanında kalabilmişlerdir. Vizyonlarını korumak ve gerçekleştirmek için mücadele etmişlerdir. Onların bu mücadelecı ruhu hayat prensipleri olmuş ve yaşamlarındaki temel itici güç haline gelmiştir.

Hıristiyanlar açısından baktığımızda da Hız. İbrahim vizyon sahibi bir karizmadır. Ancak onlar için Hız. İbrahim'in vizyonunun çıkış noktası iman merkezlidir. Hıristiyanlar, İbrahim peygamberin vizyonunun sadece İsrailoğullarını kurtuluşa erdireceğine inanmazlar. Hız. İbrahim'e inanan ve onun yolundan giden müminler de kurtuluşa erecektir. İman edenler, iman sahibi olan İbrahim ile beraber mübarek sayılacaktır.⁵³⁰ Onun vizyonu, imanın temsilcisi olmasında saklıdır. O, iman eden herkesin kurtuluşunu sağlayan sürecin başlatıcısıdır.⁵³¹ Bu nedenle Hız. İsa, kurtuluşa eren kişilere "İbrahim'in oğlu" demiştir.⁵³²

İslam açısından Hız. İbrahim'in vizyonu, Allah tarafından gönderilen tevhit dinine tabi olmak ve insanları buna davet etmek iken Yahudiler için onun vizyonu, ahdin ve seçilmişliğin başlatıcısı olmasındır. Hıristiyan bakış açısından ise onun vizyonu, imanın somut hali olması ve iman edenlerin önderi olmasındır. Üç büyük dinin mensupları, Hız. İbrahim'i vizyon sahibi olarak kabul etmişler ve onun vizyonunu üstlenmek için çaba göstermişlerdir.

⁵²⁸ Friedman, "Abraham as A Transformational Leader", s. 91.

⁵²⁹ Öztürk, *Karizmatik Bir Lider Olarak Hız. Musa*, s. 32.

⁵³⁰ Galatyalılara 3: 6-9.

⁵³¹ Joyce, "Abraham From a Christian Perspective", s. 18.

⁵³² Luka 19: 9.

2.5. Mucize Verilmesi

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim, mucizeler gösteren bir peygamberdir. Örneğin eşi Sara ve kendisi yaşlı olmalarına rağmen Tanrı ona bir oğul bağışlamıştır.⁵³³ Tanrının bağışlaması ile beklenmedik bir zamanda doğan bu oğul, Hz. İbrahim'in soyunu devam ettirecek ve kendinden sonra misyonunu devralacak olan İshak'tır.⁵³⁴

Diğer bir mucize ise İshak'ın kurban edilmesi olayında meydana gelmiştir. Buna göre İbrahim peygamber, Tanrı tarafından aldığı emir doğrultusunda oğlu İshak'ı kurbanlık sunu olarak takdim etmek istemiştir. Yakmak için odunları dizip oğlunu üzerine yatırdığı sırada Tanrının melekleri görünüp ondan bunu yapmasına gerek kalmadığını, onun Tanrının emrini yerine getirdiğini söylemişlerdir. Bundan sonra da Tanrı, Hz. İbrahim'e bir koç göndererek İshak yerine onu kurban etmesini istemiştir.⁵³⁵

Bunların dışında Tevrat'ta geçen bir diğer mucize, Hz. İbrahim'in eşi Sara'yı kardeşi olarak tanıttıktan sonra Firavunun başına gelenler ve bunun neticesinde Hz. İbrahim'in duası ile Tanrının Firavun ve ailesine şifa vermesidir. Bu anlatıya göre İbrahim peygamber eşi ile beraber Cenuş diyarına göç etmiş ve Gerar'da misafir olmuştur. Karısı sebebiyle kendisini öldürmelerinden korkan İbrahim peygamber, Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtmıştır. Bunun üzerine de Gerar Kralı Abimelek Sara'yı yanına almıştır. Ancak Tanrı, gece rüyasına girmiş ve sarayına aldığı kadının birisinin karısı olduğunu, hatta bir peygamberin karısı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca İbrahim peygamberin karısı yüzünden Tanrı, Abimelek'in evindeki bütün rahimleri tamamı ile kapamıştır. Ertesi gün Hz. İbrahim'i yanına çağırarak Abimelek, Sara'yı ona geri vermiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim Tanrı'ya dua etmiş ve onun duası ile Abimelek'in ve eşleri ile cariyelerinin rahimleri açılmış, şifa bulmuşlardır.⁵³⁶

Ayrıca Hz. İbrahim, Tanrı ile bizzat görüşmüştür: *“Ve Tanrı, Abram'a görünüp dedi...”*⁵³⁷. *“Kardeşler ve babalar, dinleyin. Atamız İbrahim Harran'da*

⁵³³ Tekvin 18: 9-5.

⁵³⁴ Tekvin 21: 12.

⁵³⁵ Tekvin 22: 1-13.

⁵³⁶ Tekvin 20: 1-18.

⁵³⁷ Tekvin 12:7.

oturmazdan önce, Mezopotamya’da bulunduğu zaman izzetli Tanrı kendisine göründü.’’⁵³⁸

2.6. Merhamet Sahibi Olma

Hız. İbrahim’in merhametine olan vurgu, Kitab-ı Mukaddes’te kendine yer bulmaktadır. Ahd-i Atik’te anlatılana göre Hız. İbrahim, bir gün çadırının önünde otururken tanımadığı üç adam karşısına çıkar. Bunun üzerine Hız. İbrahim onları misafir eder ve onlara ikramda bulunur. Daha sonra ise bu kişilerin kimler olduğu ve ne amaçla orada buldukları ortaya çıkar. Bu kişiler hem Hız. İbrahim ile eşi Sara’ya oğul müjdelemek için gelmişler hem de Lut’un kavmi olan Sodom ve Gomorra’yı helak etmek üzere görevlendirilmişlerdir. Lut’un kavminin helak edileceğini öğrenen İbrahim peygamber, Tanrı ile pazarlığa girer: ⁵³⁹

“Salihî kötü ile beraber yok edecek misin? Belki şehrin içinde elli salih vardır; içinde olan elli salih için bağışlamayıp yeri yok mu edeceksin? Böyle yapmak senden irak olsun, salih de kötü gibi olsun diye salihî kötü ile beraber öldürmek senden irak olsun; bütün dünyanın hakimi adalet yapmaz mı? Ve Tanrı dedi: Eğer Sodom’da, şehrin içinde elli salih bulursam bütün yeri onların hatırı için bağışlayacağım. Ve İbrahim cevap verip dedi: Ben toz ve külüm, ve işte şimdi Tanrıya söylemeyi üzerime aldım; belki elli salihden beşi eksilir, beş kişi için bütün şehri helak edecek misin? Ve dedi: Eğer orada kırk beş kişi bulursam, harap etmeyeceğim. Bir kere daha ona söyleyip dedi: Belki orada kırk kişi bulunur. Ve dedi: Kırk kişinin hatırı için yapmayacağım. Ve dedi: Şimdi Tanrı darılmasın, ve söyleyeceğim; belki orada otuz kişi bulunur. Ve dedi: Eğer orada otuz kişi bulursam, yapmayacağım. Ve dedi: İşte şimdi Tanrı Tanrıya söylemeyi üzerime aldım; belki orada yirmi kişi bulunur. Ve dedi: yirmi kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. Ve dedi: Şimdi Tanrı darılmasın, ve ancak bir kere daha söyleyeceğim; belki orada on kişi bulunur. Ve dedi: On kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. Ve Tanrı İbrahim ile konuşmayı bitirince gitti; İbrahim de yerine döndü.”

⁵³⁸ Resullerin İşleri 7:2.

⁵³⁹ Tekvin 18: 1-33.

Görüldüğü gibi Hz. İbrahim, Tanrı'dan Lut'un şehrini harap etmemesini istemektedir. Onu bu şekilde pazarlık etmeye iten sebep ise orada Lut ile masum insanların bulunabileceğini düşünmesidir. Bunun için de elli kişi ile başladığı pazarlığı 10 kişiye kadar indirmiş ve onların hatırı için merhamet dilemiştir. Ancak on tane salih kişinin bulunmaması üzerine Sodom ve Gomorra'yı helak etmeye başlayan Tanrı, İbrahim peygamber ile konuştuklarını hatırlar ve bunun üzerine Lut ve ailesini helak olmaktan kurtarır: *“Ve vaki oldu ki Tanrı, Havzanın şehirlerini harap ettiği zaman, Tanrı İbrahim'i hatırladı ve Lut'un onlarda oturduğu şehirleri altüst ettiği zaman, Lut'u bu altüst olma içinden gönderdi.”*⁵⁴⁰

2.7. Cesaret

Hz. İbrahim, Kuran-ı Kerim'de olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te de cesur birisi olarak anılmıştır. Nitekim Ahd-i Atik'te geçen bir anlatıda, onun ne kadar cesur biri olarak nitelendirildiği net bir şekilde görülür. Tekvin bölümünde geçen bu anlatıda Hz. İbrahim'in yeğeni olarak tanıtılan Lut peygamber, dört ülkenin kralları ile bir savaşa girişmiştir. Bu savaşın sonunda yenilmiş ve esir düşmüştür. Bunun haberini alan İbrahim peygamber ise hemen harekete geçmiş ve sadece 318 kişi ile bu güçlü hükümdarlara karşı savaş açmıştır. Düşmanlarına karşı sayıca az olmalarına rağmen Hz. İbrahim, yeğeni Lut için harekete geçmekten geri durmamış ve kendi aleyhine görünmesine rağmen o güçlü hükümdarlarla savaşma cesaretini göstermiştir. Bu cesurca davranışının meyvesini de almış ve esir düşen herkesi kurtararak ülkesine geri dönmüştür.⁵⁴¹

Cesaretinin bir göstergesi olarak Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in, inancı uğruna ateşe atılmayı göze aldığı anlatılır. Kur'an'da geçen bu olay her ne kadar Tevrat'ta anlatılmasa da Tanah dışı Yahudi literatüründe ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.⁵⁴² Bu da Yahudi inancında da Hz. İbrahim'in ateşe atılmayı göze alacak kadar cesur birisi olarak algılandığını gösterir.

⁵⁴⁰ Tekvin 19: 29.

⁵⁴¹ Tekvin 14: 9-16.

⁵⁴² Harman, “İbrahim”, s. 270.

Hz. İbrahim, tam bir karizmatik lider gibi davranarak hem kendi misyonu hem de bu misyonunun takipçileri için her zaman cesur olmuştur. Kavminin toplumsal bir miras olarak alıp yaşattığı tüm dîni, ahlakî ve kültürel geleneklerden⁵⁴³ yanlış olduğunu düşündüklerini eleştirmiştir. Bu hususta tüm toplumu kendi karşısına almaktan çekinmemiş, hatta şartların olumsuzluğunu göz ardı ederek savaşmaktan dahi geri durmamıştır.

2.8. Cömertlik

İbrahim peygamberin bazı özellikleri Kur'an-ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes arasında paralellik göstermektedir. Gerek tanıdıklarına gerekse yabancı insanlara karşı elinin açık olması da bunlardan birisidir. O, Kur'an'da olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te de gayet cömert biri olarak anlatılmıştır. Nitekim Kur'an'da anlatılan cömertlik örneği olarak misafirlerine karşı gösterdiği hürmeti daha önce işledik. Aynı anlatımın bir benzeri Tevrat'ta da yer almaktadır.

Sıcak bir günde bir öğle vakti Hz. İbrahim çadırının önünde otururken üç adamın ona doğru geldiğini görür. Hemen onlara doğru koşar ve onları selamlar. Daha sonra da kim olduklarını sormadan misafiri olmaları için ısrar eder. Onlara içip serinleyebilmeleri ve ayaklarını yıkayabilmeleri için soğuk su getirir ve yemek hazır olana kadar biraz ekmek ikram eder. Daha sonra da eşine koşarak ekmek yapmasını ister ve kendisi de et yemeği hazırlar.⁵⁴⁴ Tüm bunları yaparken Hz. İbrahim oldukça özverili ve eli açık davranmıştır. Onlara ikramda bulunmuş ve evinde bulunan en iyi yiyecekleri ikram etmeye çalışmıştır.

Eski Ahit'in tefsiri olan Midraş'ta anlatılana göre Hz. İbrahim, dört yolun kesiştiği bir alanda kendine büyük bir ev yaptırmıştır. Bu binayı yaptırırken de insanlara nasıl daha iyi yardım edebileceğini düşünmüş ve imarını ona göre yaptırmıştır. Evin dört tarafına kapılar yaptırmış ve bu sayede evin dört bir yanından geçen insanlar istedikleri kapıdan içeri girebilmişlerdir. Hatta bu amaçla o, cömertliğinin bir göstergesi olarak, her zaman evin ortasında üzeri ikramlarla dolu

⁵⁴³ Coşkun, "Geleneksel Toplum ve Din", s. 171.

⁵⁴⁴ Tekvin 18: 2-8.

bir sofraya bulundurmuştur. Böylelikle eve rahatlıkla girebilen insanlar, karınlarını güzelce doyururlar ve istedikleri gibi dinlenebilirlerdi. Bunun karşılığı olarak teşekkür etmek isteyenlere de asıl mülkün sahibinin Tanrı olduğunu söyler ve ona şükranlarını sunmalarını isterdi.⁵⁴⁵

Belli bir amaca ve göreve sahip biri olarak Hz. İbrahim, elindeki mal varlığını bu yolda çekinmeden kullanmış ve insanların istifadesine sunmuştur. Böylelikle o, takipçilerinden veya takipçi olmasını istediği insanlardan herhangi bir ücret talep etmek şöyle dursun, kendi malını dahi bu yolda harcamıştır. Tanrı tarafından seçilerek ve çeşitli nimetlere sahip olarak tebliğ görevine başlayan Hz. İbrahim, mal varlığının gereklerini yerine getirmiştir. Ayrıca o, nesiller boyunca anlatılagelen bir cömertlik örneği olmuştur. Sahip olduğu mal varlığının gerçek sahibini hiçbir zaman unutmamış ve kendisine gelen teşekkürleri gerçek sahibine yönlendirmiştir

2.9. Barışçı Olma

Hz. İbrahim'in karizmatik yönünü ortaya çıkaran bir diğer özelliği de barışçı oluşudur. Öyle ki o, insanlara haksızlık etmemek ve orta yolu bulmak adına gayret sarfetmiştir. Ayrıca sahip olduğu konumundan dolayı böbürlenmeden insanlarla iletişim kurmuş, onların kalbini kırmadan bir çözüm yolu üretmek istemiştir. Onun bu özelliklerini Kitab-ı Mukaddes'te yer alan anlatılarda da görürüz.

İbrahim peygamber'in barış yanlısı kişiliği Hz. Lut ile arasında geçen konuşmada açıkça görülür.⁵⁴⁶ Tevrat'ın Tekvin kitabında anlatılanlara göre Hz. İbrahim'le Hz. Lut, Tanrı tarafından verilen emir doğrultusunda birlikte göç yoluna çıkmışlardır. O ikisi, parasal ve sahip olunan mallar anlamında varlıklı insanlardı. Bu yüzden de birlikte yaşadıkları zaman oturdukları mekan, sürülerini almıyordu. Bu durum üzerine Hz. İbrahim ile Hz. Lut'un sürülerinin çobanları arasında çekişme yaşanmaya başladı. Bu durumdan rahatsız olan Hz. İbrahim, olaya el atmış ve ara yolu bulmak istemiştir. Ancak bunu yaparken kendi sürülerinin lehine davranarak çobanlarının tarafında yer almamıştır:

⁵⁴⁵ Kuzgun, *Hz. İbrahim ve Hanıflık*, s. 69.

⁵⁴⁶ Tekvin 13:1-7.

“Ve Abram Lut’a dedi: Rica ederim, benimle senin aranda ve benim çobanlarımla senin çobanlarının arasında çekişme olmasın; çünkü biz kardeşiz. Bütün memleket senin önünde değil mi? Rica ederim benden ayrıl; eğer sola gidersen ben sağa, ve eğer sağa gidersen ben sola giderim.”⁵⁴⁷

Yukarıda verilen pasajda görüldüğü gibi Hz. İbrahim gayet barışçı bir şekilde davranmış ve adilane karar vermek için gayret sarfetmiştir. Tevrat’ta bildirildiğine göre Lut, Hz. İbrahim’in yeğenidir.⁵⁴⁸ Bu şekilde Lut’un büyüğü olmasına rağmen sadece kendi yararına olan kararlar vermemiş, barışı sağlamak adına kendinden önce yeğenine seçim hakkı tanımıştır. Tanrı tarafından seçilme ve onun tarafından verilen niteliklere sahip olma anlamında Hz. İbrahim, bu davranışı ile bunu kanıtlamıştır. O, bir karizma örneği olarak, önce kendini düşünmemiş, karşı tarafı da önemseyip onlara da söz ve eylem hakkı tanımıştır.

2.10. Mütevazilik

Hz. İbrahim son derece mütevazi birisiydi. Öyle ki o, Tanrı tarafından seçilmesine ve yüzyılları kapsayan bir ahdin başlatıcısı olmasına rağmen kendini “sadece toz ve kül”⁵⁴⁹ olarak isimlendirmiştir. Çünkü kibirli insanlar, mütevazi insanların tersine, genellikle kendilerini ön plana çıkarmak isterler ve bireysel istek ve arzularını ikinci plana atmakta zorluk yaşarlar. Bu yüzden de başkalarına karşı duyarlılıkları son derece eksikken kendileri hakkındaki duyarlılıkları ve kendilerine verdikleri önem en üst seviyededir.⁵⁵⁰

Karizmatik liderlerin ilgileri ise kendilerinden çok karşı tarafa yöneliktir. Yani onlar, birincil manada muhataplarını ve takipçilerini önemserler. Önemli olan, liderlik ettiği gruptur. Kendi çıkarları ve istekleri, gruptan sonra gelir. Hatta söz konusu peygamberler olunca, kendi istek ve arzuları neredeyse yok seviyesindedir. Onların nihai amaçları, misyonlarının gereklerini yerine getirmek ve bu yolda mümkün olduğunca çok kişiye ulaşarak onların iman etmelerini sağlamaktır. Bu

⁵⁴⁷ Tekvin 13:8-9.

⁵⁴⁸ Tekvin 11: 27-31.

⁵⁴⁹ Tekvin 18:37.

⁵⁵⁰ Friedman, “Abraham as A Transformational Leader”, s. 93.

nedenle de asla kibirli davranmazlar ve şahsi manadan kendi benliklerini ilk planda tutmazlar. Bu da onların mütevaziliklerinin ölçütüdür. Mütevazi oldukları oranda farkındalıkları artmaktadır.

İbrahim peygamberin mütevaziliğini gösteren bir örnek olarak eşi Sara'nın vefatından sonra giriştiği defin yeri arama olayına bakabiliriz.⁵⁵¹ O, Sara için bir defin yeri ararken Het oğullarına gitmiş ve onlardan bir mezar yeri satın almak istemiştir. Het oğulları ise *“Ey efendim, bizi dinle, sen aramızda Tanrının bir beyisin. Senin ölünü kabirlerimizin en âlâsına göm; ölünü gömmek için bizden kimse kabrini senden esirgemez.”*⁵⁵² şeklinde cevap vermişlerdir. Hz. İbrahim ise bu teklifi kabul etmemiş, son derece alçakgönüllü davranarak tam pahasına onlardan satın almak istemiştir. Muhataplarının bütün ısrarlarına rağmen bu davranışından vazgeçmemiş ve sonunda defin yeri olmak üzere tam değeri ile Makpela mağarasını satın almıştır. Bulunduğu konumun yanı sıra muhataplarının saygısına dayanarak kibirlenme yoluna girmemiş, son derece mütevazi davranarak halktan biri gibi davranmıştır.

Yahudi kutsal kitabında bildirilene göre Hz. İbrahim oldukça zengin birisiydi. O, çok miktarda hayvanın yanı sıra azımsanmayacak miktarda altın ve gümüşe sahipti.⁵⁵³ Bu kadar zengin olmasına rağmen o, hiçbir zaman kibirlenmemiş ve zenginliğini diğer insanların üzerinde baskı kurmak için kullanmamıştır. Onun şu sözleri de zenginliği karşısında kibirlenmeyişinin göstergesidir: *“Ve Abram Sodom Kralı'na dedi: Göklerin ve yerin sahibi Yüce Tanrıya, Rabbe, ne bir iplik ne bir çarık bağı ne de sana ait bir şeyi almamaya elimi kaldırdım, ta ki Abramı zengin ettim, demiyessin.”*⁵⁵⁴ Ayrıca o, yüklü bir mal varlığına sahip olmanın gereklerini de yerine getirmek adına malları için vergi vermiştir.⁵⁵⁵ Öyle ki İbrahim peygamber, mal varlığından vergi veren ilk kişidir.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Tekvin 23:1-16.

⁵⁵² Tekvin 23:6.

⁵⁵³ Tekvin 13:2.

⁵⁵⁴ Tekvin 14: 22-23.

⁵⁵⁵ Tekvin 14: 20.

⁵⁵⁶ Friedman, “Abraham as A Transformational Leader”, s. 92.

2.11. Tanrının Rızası İçin Çalışma

Karizmatik şahsiyetleri sıradan insanlardan ve diğer otorite tiplerinden farklı kılan niteliklerden bir diğeri de yaptıkları işler karşılığında ücret talep etmemeleridir. Onlar, bu dünya içinde yaşarlar ve somut eylemlerde bulunurlar ama onlardan beslenmezler. Karizmatik bir şahsiyet için düzenli ve resmi bir gelir söz konusu değildir.⁵⁵⁷ Bu kişiler, memurların yaptığı gibi düzenli maaş karşılığında bir işte çalışmazlar ya da geleneksel otoritede olduğu gibi üzerlerinde hakimiyet kurdukları insanlardan arpalık benzeri şeyler almazlar. Onların temel amacı misyonlarının gereğini yerine getirmektir. Bu amacı sağlamak için de herhangi bir ekonomik beklenti içine girmezler. Nitekim peygamberler de birer karizmatik şahsiyet olarak herhangi bir ücret talebinde bulunmamışlardır.

Hız. İbrahim'in peygamberliği de maddi beklentilerden arınmış tamamen karşılıksız bir peygamberliktir. O, tebliğ ettiği mesajı, Tanrı kaynaklı olduğu için yaymıştır.⁵⁵⁸ İletmeye çalıştığı mesaj ilahi kaynaklıdır ve temel amacı, vahiy olarak adlandırılan bu mesajları insanlara iletmektir. Bundan dolayı muhataplarına karşı ne maddi bir beklenti içine girmiş ne de bunun karşılığında kendisine minnet duyulmasını istemiştir. Hatta bunun tersine çoğu zaman baskı ve cezalandırmalarla karşılaşmıştır.

Hız. İbrahim tebliğ görevi neticesinde muhataplarından ve takipçilerinden hiçbir ücret talebinde bulunmamıştır. Öyle ki o, mallarından ilk vergi veren kişidir.⁵⁵⁹ Yani o, peygamber olduğu için ya da toplum tarafından saygıyla muamele gördüğü için bundan maddi çıkar sağlamak istememiş ve sahip olduğu mal varlığının gereklerini de yerine getirmiştir. Ayrıca o, eşi ve kendi için defin yeri ararken de aynı hassasiyeti göstermiş ve ücretsiz vereceklerini söylemelerine rağmen defin yerini satın almıştır.⁵⁶⁰

Hız. İbrahim'in Sodom Kralı ile arasında geçen diyalogda, onun muhatabından maddi anlamda herhangi bir istekte bulunmadığını görürüz. Hatta

⁵⁵⁷ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 354.

⁵⁵⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum*, C.:1, s. 566.

⁵⁵⁹ Tekvin 14: 20.

⁵⁶⁰ Tekvin 23: 9-16.

bunun aksine o, kral tarafından teklif edilen malı reddetmiş ve bir iplik veya çarık bağı dahi almayacağını ifade etmiştir: *“Sodom Kralı Abrama dedi: Canları bana ver ve malı kendine al. Ve Abram Sodom Kralı’na dedi: Göklerin ve yerin sahibi yüce Tanrıya, Rabbe, ne bir iplik ne bir çarık bağı ne de sana ait olan bir şeyi almamaya elimi kaldırdım, ta ki Abramı zengin ettim demiyesin.”*⁵⁶¹

⁵⁶¹ Tekvin 14: 21-23.

SONUÇ

Yüzyılları kapsayan insanlık tarihi, birçok liderin ortaya çıkışına şahit olmuştur. Bu süreçte varlık alanına çıkan liderler içerisinde en etkili olanları ve köklü değişimlere yol açanları elbette karizmatik liderlerdir. “Lütf-u ilahi” anlamına gelen karizma, Yüce bir güç tarafından verilen olağanüstü yetenekleri ve özellikleri barındırmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda karizmatik liderler, pek çok insanın ve insan topluluğunun hayatları üzerinde etkili olmuşlardır. Karizma kavramının en bariz taşıyıcıları her zaman peygamberler olmuştur. Onlar, çoğunlukla dinî ve ahlaki bir kriz ortamında ortaya çıkmışlar ve Allah tarafından aldıkları vahiyler doğrultusunda insanları bu krizden kurtarmaya çalışmışlardır. Onlar, ortaya çıktıkları toplumda geleneksel otoriteye ve din anlayışına karşı çıkararak köklü değişiklikler meydana getirmişlerdir. Hiç şüphesiz ki Hz. İbrahim de bu peygamberlerden birisidir. Bizim bu çalışmamızdaki ana temamız, karizmatik bir şahsiyet olarak Hz. İbrahim’in din sosyolojisi açısından incelenmesidir.

Tezimizin konusu, Hz. İbrahim’in hayat hikayesinin Weberyen karizmatik otorite kuramı bağlamında araştırılması ve analiz edilmesidir. Tezimizin üzerinde yoğunlaştığı problem ise “Hz. İbrahim’in karizmatik kişiliğinin nitelikleri nelerdir?” sorusu ekseninde İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları açısından Hz. İbrahim’in karizmatik özelliklerini sosyolojik olarak incelemektir. Bu bağlamda tezimizin amacı Hz. İbrahim gibi dünya çapında etkili olmuş bir peygamberin karizmatik kişiliğini, liderliğini ve otoritesini din sosyolojisi perspektifinden araştırmak ve tanımlamaktır.

Tezimizde, kuramsal yaklaşıma uygun olarak, ilk önce ideal tip kavramı ele alınmıştır. İdeal tip temelinde Weber, üç farklı otorite tipi belirlemiştir. Bunlar, geleneksel, yasal ve karizmatik otoritedir. Geleneksel otorite, çok eskiden beri süregelen ve toplum tarafından meşru olarak görülen geleneklere dayanan otorite türüdür. Yasal otorite ise yasalara dayanan otoritedir. Bu otorite şeklinde kurallara dayanarak otorite konumuna yükselmiş kişiler vardır.

Üçüncü otorite şekli karizmatik otoritedir. Karizma, bir insanın diğer sıradan insanlardan farklı bir yerde konumlanmasını sağlayan olağanüstü bağış ve yetenekler şeklinde tanımlanabilir. Karizmatik otorite ise karizmatik niteliklerle donatılmış kişilerin elinde bulundurdukları otoritedir. Bu kişilerde doğaüstü, istisnai bazı özelliklerin olduğuna inanılır. Bu özellikler, sıradan insanlar tarafından ulaşılabilen özellikler değildir. İtaat, lütf-u ilahi olarak olağanüstü nitelikleri barındıran kişiyedir. Ve bunlara bağlı olarak karizmayı elinde bulunduran kişi lider olarak kabul edilir.

Karizma iddiasında bulunan kişinin karizmasının geçerli olabilmesi için ilk olarak bir insan kitlesi tarafından tanınması ve onaylanması gerekmektedir. Ayrıca karizmatik kişinin karizmasını kanıtlanması gerekir. Eğer karizmasını kanıtlamakta başarısız olursa veya bir süre sonra karizması onu başarısız etmeye başlarsa karizma sönmeye başlar. Bunun neticesinde takipçiler o kişiye karizmasını veren Tanrının veya sihirli güçlerin onu terk etmeye başladığını düşünürler. Başarısızlık durumu uzun sürerse karizmatik kişi, karizmasını tamamen kaybeder. Karizma, anti ekonomik bir yapıya sahiptir. O, tüm düzenli ve sistemli rasyonel gelirleri reddeder. Karizmatik kişi, karizmasını ne hizmet elde etmek için ne de herhangi bir ödeme almak için kullanır. Bunlara ek olarak karizma, en büyük devrimci güçtür. O, yerleşik düzene meydan okur ve onu değiştirmeye çalışır. O, bütün kurulu düzenleri reddeder, geleneksel ve rasyonel normları yıkar. Onun saygı duyduğu kaynak, eşi ve benzeri olmayan ilahi kaynaktır.

Karizma sahibi olarak görülen pek çok tip mevcuttur. Nitekim dini karizmatik tipler de bunlardan birisidir ki peygamberler bu tiplerin başında gelirler. Peygamber, ilahi varlıkla bağlantı halindedir, ondan vahiy alır ve bu ilahi varlık tarafından verilmiş tebliğ görevine sahiptir. Peygamberler anlamlı bir dünya inşa etmek için uğraşırlar ve insanları bu anlamlı dünyaya yönlendirirler. Bu görevlerini yaparken de herhangi bir ücret talep etmezler ve maddi anlamda bir beklenti içine girmezler. Peygamberin peygamberliğini kabul eden insanlar bir araya gelerek cemaati oluştururlar.

Hız. İbrahim de dini karizmatik otoriteye sahip bir peygamberdir. O, İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığa göre ilahi kaynak tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Bu üç dinin kutsal kitaplarında yer alan Hız. İbrahim ile ilgili ayetler,

Hız. İbrahim'i karizmatik olarak nitelememize yol açan bazı özellikler barındırmaktadır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hız. İbrahim ile ilgili ayetler, önemli karizmatik nitelikler içermektedir. Allah tarafından peygamber olarak seçilmesi bunların başında gelmektedir. Hız. İbrahim'in Allah tarafından seçilmiş olması ona hem karizmasını verir hem de onun peygamberliğine işaret eder. O, Allah tarafından özel olarak seçilmiştir ve ilahi olanla ani bir birliktelik içerisinde. Ayrıca onun mesajının özü doktrin veya emirdir.

Hız. İbrahim'e karizmasını veren ikinci bir özellik de hikmet sahibi olmasıdır. O her işinde hikmetlice davranmıştır. Çevresini, kavmini ve karşılaştığı olayları okurken ve anlarken görünen manzaranın ardını görebilmiş ve sadece maddeye takılı kalmamıştır. Hikmet ve basiret sahibi olması bağlamında Hız. İbrahim'e Allah tarafından rüşd verilmiştir. Hız. İbrahim, gerek gök cisimlerine bakarak Rab olamayacaklarını anlamasında ve gerekse evine gelen misafirlerin haber getiren melekler olduğunu anlamasında görüldüğü gibi hikmet ve rüşd sahibi bir peygamberdir. Hız. İbrahim ile özdeşleşen bir diğer karizmatik nitelik de Allah'a ve Allah'ın emirlerine olan itaati ve bağlılığıdır. Bir peygamber olarak o, Allah'tan aldığı emirlere teslim olmuştur. Nitekim o, Allah'ın emri olduğuna inandığı için oğlunu kurban etme girişimde bulunmaktan dahi çekinmemiştir. O, kendisi Allah'a itaat etmiş ve bu itaate dayanarak da insanlardan itaat talep edebilmiştir.

Hız. İbrahim, gerek düşünüş tarzı olarak ve gerekse eylem tarzı olarak bilgeliği elden bırakmamıştır. Nitekim onun hal ve hareketleri ile sahip olduğu konuşma stili bilgeliğinin dışavurumlarıdır. O, dayanağı olmadan hiçbir eylemde bulunmamış ve Allah tarafından kendisine verilen delillere sahip olmuştur.

Hız. İbrahim, Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin atası olarak nitelenmiştir. Hız. Musa, Hız. İsa ve Hız. Muhammed gibi kendinden sonra gelen ve birer din kurucusu olan peygamberler Hız. İbrahim'in soyuna dayandırılmaktadır. Ayrıca İsmail, İshak, Yakub, Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Harun, Zekeriya, Yahya, İlyas, Elyesa, Yunus ve Lut peygamberler de açık bir şekilde Hız. İbrahim'in soyundan geldikleri ifade edilen peygamberlerdir. Kendinden önce peygamberler gelmiş olsa da Hız. İbrahim, kendinden sonra gelen peygamberlerin atası olarak bildirilmiştir.

Hız. İbrahim'i karizmatik olarak nitelememize yol açan bir diğer özelliği de akılcılığıdır. O, her zaman aklını kullanmaya özen göstermiş ve bağnaz tutumlardan uzak durmuştur. Nitekim kavminin tapındığı gök cisimlerine körü körüne inanmaktan ve tazim göstermekten beri durmuş ve onların bu eylemlerini sorgulamıştır. Bu sorgulamasının ve akıl yürütmesinin neticesinde de onların sahteliğini anlayabilmiş ve tek olan ilaha ulaşabilmiştir. Aykırılık ve sıra dışılık da Hız. İbrahim'in karizmatik özelliklerindedir. O, peygamber olarak gönderildiği toplumun yerleşik düzenini yıkmaya çalışmış ve geleneksel inanç yapısına meydan okumuştur. Muhataplarını hak olan dine davet etmiş ve bu dini toplumda yerleştirmek için çaba göstermiştir. Geleneksel düşünceyi yıkmak için babasına çağrıda bulunmuş ve kavmini tevhit dinine davet etmiştir. Bu şekilde İbrahim peygamber, babasının ve atalarının geleneksel inanç yapılarına aykırı bir aktör olarak dikkatleri çekmiştir.

Hız. İbrahim, Müslümanlar için önemli bir yere sahip olan Kabe'yi yeniden inşa eden kişidir. Kabe, Kur'an'da insanlar için yapılmış ilk ev şeklinde tanımlanır ve Müslümanlar oraya yönelerek namaz kılarlar. Ayrıca Kabe, İslam'ın beş şartından biri olan Hac ile de bağlantılıdır. Zira Hacca giden her Müslüman Kabe'yi tavaf etmek zorundadır. Hız. İbrahim, İslam dininde mühim bir konuma sahip olan Kabe'yi temellerinden yükselten kişidir. Onun inşa ettiği Kabe, takipçisi olan Müslümanlar için hala önemini korumaktadır. Bu bağlamda, Kabe'nin yapımı sırasında Hız. İbrahim'in kullandığı taşlar da önemli görülmüştür. Günümüzde Makam-ı İbrahim olarak bilinen yer ve tavafın başlangıç yeri olarak kabul edilen Haceru'l Esved de önemli bir yere sahiptir.

Hız. İbrahim, güzel örnek olmasıyla da karizmatik bir nitelik kazanmaktadır. Öyle ki Kur'an-ı Kerim'de Hız. Muhammed dışında sadece Hız. İbrahim için güzel örnek ifadesi geçmektedir. O, gerek dönemindeki insanlar için gerekse günümüze kadar yaşamış insanlar için güzel bir örnek, iyi bir rol model olmuştur. Örneğin Hız. İbrahim, etrafında bulunan insanlara karşı çok merhametli olmuştur. Babasına seslenirken "Babacığım" şeklinde yumuşak bir ifade kullanmış ve onun için Allah'tan af dilemiştir. Babasının ısrarcı bir şekilde inkarına devam etmesine rağmen ona karşı merhameti elden bırakmamış ve sert bir söz söylememiştir. Hız. İbrahim,

misafirperverliği ile de öne çıkmıştır. Öyle ki o, “Ebu’l Edyaf/ Misafirlerin Babası” şeklinde tasvir edilmiştir. Evine gelen misafirlerine iyi davranmış ve onları en iyi şekilde ağırlamak için elinden gelen çabayı göstermiştir.

Ayrıca Hz. İbrahim, son derece dürüst bir kişidir. O, yerleşik düzene ve geleneksel otoriteye karşı giriştiği eylemlerin bedelinin sert bir şekilde ödetileceğini bildiği durumlarda dahi dürüstlükten vazgeçmemiştir. İbrahim peygamber, ayetlerde Allah’ın dostu olarak da tasvir edilmiştir. Allah, Hz. İbrahim’e olan sevgisinden ötürü onu dost olarak nitelemiştir. O, Allah’ın sevgisini ve övgüsünü almış bir kişidir. Kur’an-ı Kerim’de Hz. İbrahim, oldukça cesur bir kişi olarak da nitelenmektedir. Nitekim o, tehlikeli ve riskli durumlar karşısında cesur davranmasının yanı sıra kavminden farklı olmaya da cesaret etmiştir. Döneminin tapınma nesnelere olan putları kırmaya cesaret etmiştir. Sıradan insanlar tarafından tehlikeli görünen işlerle uğraşmıştır. O, toplumu değiştirmeye çalışma cesaretini göstermiştir.

Hz. İbrahim, gelecek nesilleri kaygılanan bir şahsiyetti. O, kendisinden sonra gelecek olan neslinin tevhit üzere olmasını istemiştir. Onların dünyadayken yanlış sapmalarından korkmuş ve cehennemle sonuçlanacak olan fikir ve eylemlerden beri durmaları için Allah’a dua etmiştir. Kabe’yi inşa ettikten sonra dahi gelecek nesilleri düşünmüş ve soyundan Allah’a teslim olanların çıkması yönünde temennide bulunmuştur. Bunun için de kendinden sonra da soyundan uyarıcılar çıkmasını Allah’tan niyaz etmiştir.

Karizmatik bir şahsiyet olarak Hz. İbrahim, olağanüstü bağış ve yeteneklerle bezenerek mucizeler göstermiştir. Zira karizmaya sahip olma iddiasında bulunan kişi bunu ispatlamalıdır. Eğer bir peygamber ise bunu mucizeler göstererek kanıtlaması gerekir. Çünkü mucize, Allah ile olan bağlantının en büyük kanıtıdır. Bir kişi ancak Allah’ın izni ve yetkisi dahilinde mucizeler gösterebilir. Hz. İbrahim de Kur’an’da bildirildiği üzere çeşitli mucizeler göstermiş ve bu şekilde karizmasını kanıtlamıştır. Bu bağlamda Hz. İbrahim, ateşe atıldığında ateş onu yakmamış ve yeniden dirilme konusunda kalbinin mutmain olması için yaptığı denemede parçaladığı kuşlar ona bütün olarak geri dönmüştür. Kendisi ve eşi yaşlı olduğu halde Allah’ın izniyle iki

oğlu olmuş ve gördüğü rüya üzerine oğlunu boğazlayacakken Allah tarafından gönderilen bir kurbanlık ile kurtarılmıştır.

Hız. İbrahim, vizyonu açık ve net bir kişidir. Nitekim karizmatik bir liderin vizyonu açık ve net olmalıdır. Bir peygamber olarak Hız. İbrahim'e vizyonunu veren ve görevini ortaya koyan hayati unsur vahiydir. Tebliğ konusunu oluşturan vahiyler, Hız. İbrahim'in vizyonunun belirleyicileridirler. O, vizyonunun gereği olarak ilk önce kendisi tevhit dinine iman etmiş ve daha sonra da çevresindekilere bu dine davet etmiştir. Sahip olduğu ilahi vizyon sayesinde kendine bir hayat düzeni kurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi Kitab-ı Mukaddeste de Hız. İbrahim'in bazı karizmatik niteliklerinden bahsedilmektedir. Bu özelliklerden Yahudiler için en önemli olanı Hız. İbrahim'in Tanrı ile yaptığı ahitleşme sonucu Tanrı tarafından seçilmiş olduğu inancıdır. Tanrının Hız. İbrahim ile yaptığı ahitleşme neticesinde hem Yahudiler hem de yaşadıkları topraklar kutsal kılınmıştır. Ayrıca kendisi ile beraber soyunun da mübarek kılınacağına dair söz vermiştir. Hıristiyanlar da Hız. İbrahim'in seçilmiş olduğuna inanmaktadırlar. Zira onlara göre Hız. İbrahim ile başlayan seçilmişlik süreci, Mesih'in gelişinin ve Tanrı Krallığı'nın kuruluşunun başlangıç tarihidir. Bu süreç, gelecek dönem için bir hazırlık evresidir. Tanrı Mesih üzerinden bir kurtuluş süreci belirlemiş ve bu süreci de Hız. İbrahim ile başlatmıştır.

Yahudiler için soy bağı çok önemlidir. Onlar önemli gördükleri soy bağlarını ise Hız. İbrahim ile başlatmaktadırlar. Öyle ki Hız. İbrahim'in Tanrı tarafından seçilmesinin nedeni soyundan büyük bir millet çıkarılacak olmasıdır. Hız. İbrahim, doksan dokuz yaşında iken Tanrı ile görüşmüş ve birçok milletin babası kılınmıştır. Hıristiyan inancına göre ise o, imanın temsilcisi ve somut halidir. Bu nedenle onun soyundan gelenler değil de onun inancına sahip olup onun yolunu takip edenler kurtuluşa erecektir. Hız. İbrahim, kendi izinden giden herkesin atasıdır ki Hıristiyanlar bunun başında gelmektedir.

Hız. İbrahim'in Kitab-ı Mukaddes'te geçen Tanrıya olan itaat ve bağlılığı da karizmatik bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrı Hız. İbrahim ile yaptığı ahitleşme sırasında ondan tek bir istekte bulunmuştur; her durum ve şartta kendisine mutlak olarak itaat etmesi. Tanrıya olan itaat ve bağlılığının bir göstergesi olarak Hız.

İbrahim oğlunu kurban etme girişiminde bulunmuştur. Zira Hz. İbrahim, bu hususta Tanrıdan açık bir emir almıştır. Hıristiyanlıkta ise Hz. İbrahim'in mutlak itaati ve bağlılığı, iman olgusuna dayanılarak anlatılır. Hz. İbrahim'in Tanrıya olan sadakati diğer nesiller için örneklik arz etmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te de Hz. İbrahim vizyon sahibi birisi olarak nitelenmektedir. Yahudi anlayışına göre Hz. İbrahim'in vizyonu seçilmişlik anlayışı üzerine kuruludur ve onun misyonu yeni bir ulus inşa etmektir. Onun vizyonu, İsrail kavmine gönderilmiş bir peygamber olarak ilk ahitleşmeyi yapan kişi olmasıdır. Hıristiyanlar için ise Hz. İbrahim'in vizyonu iman merkezli bir vizyondur. Onlara göre, Hz. İbrahim'in vizyonu iman edildiği takdirde herkesi kurtuluşa götürecektir. İman eden kişiler, iman etmiş olan Hz. İbrahim ile birlikte mübarek sayılacaklardır.

Kur'an'da olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te de Hz. İbrahim mucizeler gösteren bir peygamberdir. Örneğin kendisi ve karısı çok yaşlı iken bir oğulları olmuştur. Duası üzerine Tanrı, Kral'ın ve Kral'ın etrafında bulunan kadınların rahimlerini açmıştır. Ayrıca Tanrı tarafından emredildiği üzere oğlunu kurban edecekken Tanrının meleği görünmüş ve ona kurbanlık sunu olarak bir koç göndermiştir. Bunların dışında Hz. İbrahim'in Kitab-ı Mukaddes'te yer alan en büyük mucizesi Tanrı ile bizzat görüşmesidir. O, belirli zamanlarda Tanrı ile bizzat görüşmüş ve bizzat Tanrının kendisinden emirler almıştır.

Hz. İbrahim, Kutsal Kitap'ta da merhametli bir peygamber olarak tasvir edilmiştir. O, Lut'un kavmini helak etmek üzere gelen meleklerin görevini öğrenince Tanrı ile pazarlığa girmiştir. Ve sıkı bir pazarlık neticesinde Tanrı, Hz. İbrahim'e verdiği sözü hatırlayarak Lut'u helak etmemiştir. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim, merhametli olduğu kadar cesareti ile de ön plana çıkmıştır. Öyle ki o, Lut'u kurtarmak için çok güçlü olan dört farklı ülkenin kralları ile savaşmaktan çekinmemiştir. Kendi ordusunun mevcudu çok az olsa da Lut'u esir alan kralların ordusu ile savaşmış ve bu cesaretinin neticesi olarak savaşı kazanmıştır.

İbrahim peygamberin cömertliği de dikkat çeken karizmatik niteliklerinden birisidir. Kur'an'da geçen kıssaya benzer olarak Kitab-ı Mukaddes'te de onun

misafirlerine karşı olan cömertliği anlatılmaktadır. O malını harcarken asıl mal sahibinin Tanrı olduğunu söylemiştir. Cömertliğinin yanı sıra Hz. İbrahim, barış yanlısı olarak betimlenir. O, güce sahip olduğu zamanlarda bile orta yolu bulmaya çalışmış, insanlar üzerinde baskı kurmamıştır. Nitekim onun barışçılığı hicretleri sırasında çıkan bir soruna getirdiği çözümde kendini göstermektedir. Buna göre Hz. İbrahim ile Hz. Lut'un sürülerinin çobanları arasında, sürülere yetecek yer olmaması nedeniyle çekişme çıkmıştır. Bu çekişmeden rahatsızlık duyan Hz. İbrahim orta yolu bulmuş ve iki grubun farklı yönlere gitmesini önermiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te bildirildiğine göre Hz. İbrahim, son derece mütevazı birisiydi. O, Tanrı tarafından seçilmiş olması ve Tanrı ile bizzat görüşen birisi olmasına rağmen kendisini sadece toz ve kül olarak nitelemiştir. Ayrıca, övünmek veya gelir elde etmek için değil Tanrının rızası için çalışmıştır. Peygamberlik görevini yerine getirirken bütün maddi beklentilerden arınmış ve muhataplarından herhangi bir ücret talebinde bulunmamıştır. Hatta o, maddi beklenti içinde olmak şöyle dursun mallarından vergi veren ilk kişi olmuştur.

Hz. İbrahim ile ilgili Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bilgilerde bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in hikayesi ile ilgili asıl vurgu onun tevhit mücadelesinedir. O, döneminin yanlış inancı olan gök cisimlerine tazime ve putlara tapınmaya karşı çıkmış ve insanları tek olan Allah'a inandırmak için mücadele etmiştir. Tevrat'ta Hz. İbrahim ile ilgili vurgulanan ana nokta soy bağı üzerinedir. Buna göre Hz. İbrahim, Tanrı tarafından özel olarak seçilmiştir ve Tanrı onunla bir ahitleşme yaparak İsrailoğullarının tarihini başlatmıştır. Onun gönderiliş amacı, Yahudilerin seçilmişliğini sağlayarak kutsal topraklara giden yolu açmaktır. İncil'deki temel vurgu ise iman bağıdır. Hıristiyanlara göre hukuk, iman ile değiştirilmiştir. Hz. İbrahim, kendisine inanıp arkasından giden herkesin atasıdır.

Kur'an ayetlerinde tevhit mücadelesi bağlamında anlatılan gök cisimlerine bakarak tek Allah'ı bulma ve bu süreçten sonra yerleşik düzene ve dine karşı çıkma anlatımı Kitab-ı Mukaddes'te yoktur. Kitab-ı Mukaddes, Hz. İbrahim'i daha çok tarihi bir kişilik olarak ele almaktadır. Aykırılık ve sıra dışılık, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde öne çıkan bir özelliktir Hz. İbrahim için. Ayrıca onun sorgulayıcılığı ve

akletmeye verdiği önem de yine Kitab-ı Mukaddes'te geçen ayetlerde pek ön planda değildir. Ayrıca Tevrat ayetlerinde sürekli vurgulanan seçilmiş olgusu, soyun ve kavmin seçilmişliğine atıfta bulunurken Kur'an'daki seçilmişlik, Hz. İbrahim'in Allah tarafından peygamber olarak seçilmesi ve peygamberlerin atası olması bağlamındadır.

Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ortak karizmatik niteliklerin başında Hz. İbrahim'in ilahi güce olan itaat ve bağlılığı gelir. O, ilahi kaynaktan aldığı emir karşısında itaatkar olmuş ve bu emirlerin gereğini yerine getirmiştir. İlahi kaynaktan aldığı buyruklara teslim olmuştur. Ayrıca o, oldukça misafirperver ve merhametlidir. Evine gelen misafirlere en güzel şekilde ikram etmeye gayret etmiş ve gerek kendi zamanındaki gerekse kendinden sonraki nesli düşünmüş ve onlar için kaygılanmıştır. Misafirperverliğinin ve merhametinin yanı sıra cesareti de ortak karizmatik temalardandır. O, hem kavminin hem de hükümdarın karşısında cesurca davranmış ve kendi doğruları için bu kişilerle korkmadan mücadele etmiştir. Karizmatik bir özellik olarak ilahi bağış ve yeteneklere sahip olması da her üç dinin kutsal kitabı için ortaktır. Bu üç dinin kutsal kitabına göre Hz. İbrahim mucizeler göstermiştir.

Çalışmamız neticesinde görülmektedir ki Hz. İbrahim'in Kitab-ı Mukaddes ve özellikle Kur'an-ı Kerim ayetlerinde yer alan özellikleri, onu karizmatik bir şahsiyet olarak isimlendirmemize son derece uygundur. O, ölümünden sonra gittikçe genişleyen bir takipçi kitlesi tarafından kabul görmüş ve onaylanmıştır. Ayrıca gösterdiği olağanüstü yetenekler ve ilahi güçten aldığı vahiyler onun karizmasının yegane işaretlerindedir. Onun getirdiği mesajların özü buyruk ve doktrindir. O, görevini yerine getirirken hiçbir ücret talebinde bulunmamış ve hiçbir maddi beklenti içine girmemiştir. Peygamberlik görevini yerine getirirken en etkili devrimci güç olmuş ve yerleşik düzen ile geleneksel dine sonuna kadar savaş açmıştır. Geleneksel düzenin koruyucusu ve devam ettiricisi olan kişilerle mücadele etmiş ve onlarla yaptığı tartışmalardan dolayı hiçbir zaman geri adım atmamıştır.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin, *Karizma Zamanları*, İstanbul: Timaş, 2011.

Akyüz, Niyazi, “Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması”, *AÜİFD*, 41, (2000), s. 275-293.

Arslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1995.

Arslantürk, Zeki, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca, 2014.

Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (çev. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Kırmızı, 2014.

Arvas, Mehmet Vehbi, *Tevrat'ta ve Kur'an'da Hz. İbrahim*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van, 2009.

Ateş, Abdurrahman, “Ölülerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim'e Gösterilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, 1, (Bahar 2016), s. 9-34.

Ateş, Ali Osman, “Hz. İbrahim'le İlgili Bazı Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (1994), s. 207-228.

Athamina, Khalil, “İslam Bakış Açısında Hz. İbrahim: İslam Öncesi Arabistan'da Monoteizmin Gelişimi Üzerine Düşünceler”, *AÜİFD*, 1, (2006), s. 197-217.

Aydın, Mahmut, Merve Ar, “İbrahimi Geleneklerde Tevhid ve Vahdet”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, (2016), s. 5-18.

Aydınalp, Halil, “Sosyal Çatışma Sürecinde Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, (2018), s. 645-670.

- Aygün, Fatma, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim ve İnsanlığa Mesajı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2006.
- Azimli, Mehmet, *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya: Çizgi, 2012.
- Baert, Patrick, *Sosyal Bilimler Felsefesi (Pragmatizme Doğru)*, (çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Küre, 2013.
- Baktır, Mustafa, “Kur'an'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 59-77.
- Bendix, Reinhard, *Max Weber: An Intellectual Potrait*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1978.
- Berger, Peter L., “Charisma and Religious Innovation: The Social Location of Israelite Prophecy”, *American Sociological Review*, XXVIII, 6, (Aralık 1963), s.940-950.
- Busse, Heribet, *Islam, Judaism and Christianity: Theological and Historical Affiliations*, (çev. Allison Brown), Princeton: Markus Wiener, 1998.
- Canan, İbrahim, “ Hz. İbrahim'den Kur'anî Mesajlar”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 89-100.
- Coşkun, Ali, “Geleneksel Toplum ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, (2018), s. 171-180.
- Çoştı, Yakup, “Toplumsallaşma ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, (ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker, (2018), s. 325- 342.
- Çelik, Mehmet Mübarek, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İbrahim*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1998.
- Deniz, Gürbüz, “Gaybı Tecrübe Eden Adam Hz. İbrahim”, *XI. Kur'an Sempozyumu (Kur'an ve Risalet)*, Ankara: Fecr, 2009, 203-213.
- Ece, Hüseyin, *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul: Beyan, 2013.

- Eisenstadt, S. N., *Max Weber: On Charisma and Institution Building (Selected Paper)*, Chicago and London: The University of Chicago, 1968.
- El-İsfehani, Rağıb, *Müfredat: Kur'an İstılahları Sözlüğü*, (çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), I, İstanbul: Çıra, 2006.
- El-Mevdudi, Ebul'Ala, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, İstanbul: Pınar, 2017.
- Eldridge, J. E. T., *Max Weber: Interpretation of Social Reality*, London: Nelson, 1972.
- Erkut, Abdulkadir, "Tevbe Suresinin 9/31. Ayeti Çerçevesinde Din Adamı ve Karizma İlişkisi", *Diyanet İlmî Dergi*, LI, 4, (Ekim-Kasım-Aralık 2015), s. 123-144.
- Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberi Tercümesi*, I, Konya: Can, 1973.
- Freyer, Hans, *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, (çev. Tahir Çağatay), Ankara: Doğu Batı, 2015.
- Friedland, Wiliam H., "For a Sociological Concept of Charisma", *Social Forces*, LXIII, 1, (Ekim 1964), s. 18-26.
- Friedman, Hershey H., "Abraham as A Transformational Leader", *Journal of Leadership Studies*, VII, 2, (Bahar 2000), s. 88-95.
- Furseth, Igner, Pål Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş (Klasik ve Çağdaş Kuramlar)*, (çev. İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp), Ankara: Birleşik, 2011.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, (haz. Cemal Güzel), İstanbul: Kırmızı, 2008.
- Gordis, David, "The Abraham Connection: A Jew, Christian and Muslim in Dialogue", *The Church and The World Series*, ed.: B. Grose ve Benjamin J. Hubbard, VI, Indiana, 1994.

- Gordon, Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat, 1999.
- Görener, İbrahim, *Jesus and Muhammad as Charismatic Leaders –A Muslim Perspective-*, İstanbul: İnsan, 2008.
- Gülmez, Mesut, “Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı”, *Amme İdare Dergisi*, I, 8, (Mart 1975), s. 47-73.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan, 2014.
- Gündüz, Şinasi, “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, 10, (Şubat 1998), s. 49-88.
- Gürkan, Saime Leyla, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İstanbul: İsam, 2014.
- Hamilton, Malcolm, *The Sociology of Religion*, London and New York: Routledge, 1995.
- Harman, Ömer Faruk, “Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban”, *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Ali Bakkal), Şanlıurfa: Şurkav, (2007), s. 149-157.
- _____, “İbrahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXI, Ankara, (2000), s. 266-272.
- _____, “İsmail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIII, Ankara, (2001), s. 76-80.
- Hasenov, Eldar, “Yahudilikte Peygamber ve Peygamberlik”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, III, 4, (2014), s. 676,-691.
- Hutton, Rodney R., *Charisma an Authority in Israelite Society*, Minneapolis: Fortress, 1994.
- İbnu'l Esir, *İslam Tarihi*, (çev. Abdullah Köşe), Cilt 1, İstanbul: Bahar, 1989.

- Johnstone, Ronald L., *Religion in Society: A Sociology of Religion*, New Jersey: Prentice-Hall, 1992.
- Joyce, Paul, “Abraham from a Christian Perspective”, *Abraham’s Children: Jews, Christians and Muslim Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clork, (2005), s. 18-27.
- Karaçobanoğlu, Tarık, *Kur’an-ı Kerim Işığında Hz. İbrahim’in Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi SBE, Eskişehir, 2017.
- Karagöz, Emel Öztürk, *Max Weber’de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu*, İstanbul: Derin, 2003.
- Karavaşin, Hakkı, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat: Gördes Örneği*, Ankara: Birleşik, 2007.
- _____, “Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği”, *Ekev Akademi Dergisi*, XVI, 53, (Güz 2012), s. 279-294.
- _____, “Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleşmesi Üzerine Bir Meta Değerlendirme: Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, I, 3, (Haziran 2010), s. 81-98.
- Karataş, Mustafa, *Peygamberimizin Beden Dili*, İstanbul: Timaş, 2012.
- Kazanç, Fethi Kerim, “Tevhid İnancı ve Evrensel Ahlak İlişkisi: Hz. İbrahim Örneği”, *Kelam Araştırmaları*, IX, 1, (2011), s. 77-126.
- Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)*, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1996.
- Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Kuyucuoğlu, İsa, *Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu*, Ankara: Eski Yeni, 2012.
- Kuzgun, Şaban, “Hanif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVI, (1997), s. 33-39.

_____, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Lemmen, M.M., *Max Weber's Sociology of Religion: Its Method and Content in the Light of the Concept of Rationality*, (çev. H.D. Morton), Heerlen: Gooi & Sticht, 1990.

Macrae, Donald, *Weber*, (çev. Nur Vergin), İstanbul: Afa, 1985.

Maxwell, J., John H. Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah*, Philadelphia: The Westminster, 1986.

Mensching, Gustav, *Dinî Sosyoloji*, (çev. Mehmet Aydın), Konya: Tekin, 1994.

Mirza, Younus, "Bir İkon Kırıcı Olarak Hz. İbrahim: Kur'an Tefsirleriyle Putların Tahribinin Anlaşılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev. Mustafa Kurul), II, 17, (2006), s. 175-198.

Özarlan, Selim, "Şeair-i İslam'ın Oluşumunda Hz. İbrahim (a.s.) Şeriatının Rolü", *Diyabet İlmî Dergi*, LIII, 2, (Nisan-Mayıs-Haziran 2017), s. 11-40.

Özlem, Doğan, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Ara, 1990.

Öztürk, Varol, *Eski Ahit ve Kur'an Bağlamında Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Musa*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2010.

Polatoğlu, Enver, *Kur'an'da ve Tevrat'ta Hz. İbrahim'in İnanç Konusundaki Akılcı Tutumu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2006.

Ringer, Fritz, *Weber'in Metodolojisi: Kültür Bilimleri ile Sosyal Bilimlerin Birleşimi*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara: Doğu Batı, 2014.

Runciman, W. G., *Max Weber: Selections in Translation*, (translate: E. Matthews), Cambridge: Cambridge University, 1988.

Schroeder, Ralph, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat, 1992.

- Sheridan, Sybil, "Abraham from a Jewish Perspective", *Abraham's Children: Jews, Christians and Muslim Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clork, (2005), s. 9-17.
- Shils, Edward, "Charisma, Order and Status", *American Sociological Review*, XXX, 2, (April 1965), s. 199-213.
- Solomon, Norman, vd., "Abraham in Jewish, Christian and Muslim Thought", *Abraham's Children; Jews, Christians and Muslims Conversation*, (ed. Normon Solomon vd.), New York-London: T&T Clark, (2005), s. 36-39.
- Şeriatı, Ali, *Hız. İbrahim'le Buluşmak*, (çev. Mustafa S. Altunkaya), Ankara: Fecr, 2005.
- Tabbara, Afif Abdulfettah, "Hz. İbrahim", *AÜİFD*, (çev. Mehmet Aydın), 24, (1981), s. 547-582.
- Turner, Bryan S., *Max Weber ve İslam*, (çev. Yasin Aktay), Ankara-Konya: Vadi, 1997.
- Uçar, Ramazan, *Güç ve Değer*, Ankara: Berikan, 2014.
- Yavuz, Nazmiye, *Kitab-ı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006.
- Zuberi, Massarat Husain, *Abraham: His Lifes and Times*, Karachi: Royal Book Company, 1985.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, (çev. Ünver Günay), Kayseri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1990.
- Weber, Max, *Ekonomi ve Toplum*, (çev. Latif Boyacı), C.1-C.2, İstanbul: Yarım, 2012.
- _____, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, (çev. Medeni Beyaztaş), İstanbul: Yarım, 2015.

_____, *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), İstanbul: Deniz, 2014.

_____, *The Sociology of Religion*, Boston: Beacon Press, 1964.

_____, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (çev. Özer Ozankaya), İstanbul: Cem, 2014.

_____, “Gods, Magicians and Priests”, *Sociology of Religion* içinde, (ed. Roland Robertson), Harmondsworth and Middlesex: Penguin Education, 1976, s. 407-418.

Wilson, Bryan R., *The Noble Savages: The Primitive Origins of Charisma and Its Contemporary Survival*, , Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1975

Winter, Tom, “Abraham from a Muslim Perspective”, *Abraham’s Children; Jews, Christians and Muslims Conversation*, (ed. Norman Solomon vd.), New York-London: T&T Clark, (2005), s. 28-35.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu,

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=333029 (14.12.2018)

ÖZGEÇMİŞ

EMİNE HİLAL PALTA

Doğum Tarihi : 25.01.1994

Doğum Yeri : İzmir

Uyruğu : T.C.

Medeni Hali : Bekar

İletişim : emeha.93@gmail.com

Eğitim Durumu :

2007-2011 : **İzmir Anadolu İmam Hatip Lisesi** (Lise/91,71/100)

2011-2016 : **İstanbul Üniversitesi** (Lisans/3,78/4)

İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü

2014-2016 : **İstanbul Üniversitesi** (Çift Anadal Programı/ 3,40/4)

İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Öğretmenliği

Sınavlar :

ALES : 89

YÖKDİL : 81 (İngilizce)

Akademik Faaliyetler:

- Emine Hilal PALTA, “Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat –Gördes Örneği/ Hakkı Karaşahin”, **Mizanu’l-Hak İslami İlimler Dergisi**, s.3, 2016, s.159-161
- Emine Hilal PALTA, “Toplumsal Değişmenin Karizmatik Ajanları: Peygamberler”, 8. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Malatya, 2019 (Bildiri Sunumu)

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni (2019-Devam)

